

Tursun Fakih

***HAYATI - EDEBÎ ŞAHSİYETİ
MESNEVÎLERİ***

Dr. İsmet ÇETİN

ANKARA 1992

kitapyurdu.com

TURSUN FAKİH

Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevîleri

Dr. İsmet ÇETİN

ANKARA-2002

III

Tursun Fakih, Hayatı-Edebî Şahsiyeti-Mesnevîleri

Dr.İsmet Çetin

İLESAM Yayınları: 6

Halk Edebiyatı: 1

ISBN : 975-94843-6-0

© Bu kitabın bütün hakları yazarına aittir.

BASKI : Has-Soy Matbaacılık Basım, Tasarım ve Tanıtım Ltd.Şti.

Ankara 2002

İçindekiler

SÖZ BAŞI	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ-13. -14. YY.DA TÜRKİYE’NİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU. 1	
I. BÖLÜM -TURSUN FAKİH’İN HAYATI VE ESERLERİ.....	7
a. Hayatı:	7
b. Eserleri.....	11
1. Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Mukaffa	11
2. Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân	12
3. Gazavât-ı Muhammed Hanefî	13
c. Eserlerin İdeolojisi.....	14
d. Eserlerin Coğrafyası	17
II. BÖLÜM- TURSUN FAKİH’İN EDEBÎ ŞAHİİYETİ.....	21
A. Eserlerin Şekli Yapısı.....	21
a. 13.-14.yy. Mesnevî Edebiyatı ve Tursun Fakih’in Mesnevileri.....	21
b. Mesnevilerin Tertibi.....	24
c. Vezin.....	32
d. Kafiye	33
A. Mesnevilerin Dil ve Üslûp Özellikleri	34
a. Dil Özellikleri.....	34
b. Hitap ve Emir Cümleleri.....	40
III. BÖLÜM-ESNEVİLERDE TİPLER VE ŞAHİS KADROSU	49
A. Tipler	49
B. Şahıs Kadrosu.....	51
1. Erkek Şahıs Kadrosu.....	51
a. Müslüman Şahıslar	51
1. Hz. Muhammed	51
2. Hz. Ali	55
4. Abdullah (İsfahanlı)	60
5. Bilal (Habeşi).....	60
6. Ebû Bekir	60
7. Hâlid Bin Velid.....	61

V

8. Hasan	62
9. Haşim	63
10. Hüseyin	64
11. Muhammed Hanefi (Muhammed b.Al-Hanafiya).....	65
12. Osman	66
13. Ömer	68
14. Ömer ibni Habib Oğlu	68
15. Zübeyr	69
2. Sonradan Müslüman Olan Şahıslar	69
1. Cumhûr	69
2. Mukaffa'	70
3. Mühelhel	70
c. Müslüman Olmayan Şahıslar	71
1. Dâvûd	71
2. Malkâm	71
3. Rüstem.....	71
4. Sencigil.....	72
5. Tâbût	73
2. Kadın Şahıs Kadrosu	73
a. Müslüman Kadınlar	73
1. Fatıma	73
b. Sonradan Müslüman Olan Kadınlar	76
1. Mukaffa' Kızı.....	76
2. Mine	76
3. Züleyhâ.....	77
IV. BÖLÜM-MESNEVİLERDE MOTİFLER	79
A. Dinî Motifler	133
A. İslamî Unsurlar.....	134
1. İtikad	134
2. Tanrı İnancı	134
3. Melekler	135
4. Kitaplar	136
5. Peygamberler.....	136
a. Hz. Muhammed	136
b. Hz. Süleymân.....	138

VI

6. Ahiret İnancı	138
2. İbâdet	139
a. Kelime-i Şahâdet	139
b. Namaz	139
3. Âyetler	139
b. Diğer Dinlere Ait Motifler	141
B. Menkıbevî- Efsanevî Motifler	142
1. Mu'cize	142
2. Kerâmet	145
3. Şekil Değiştirme	147
4. Hûri	147
5. Şeytân	148
6. Cin	149
7. İfrit	150
8. Dev	151
9. Bügü	153
10. Rüyâ	156
D. Hayvan Motifleri	158
a. At	158
2. Katır	160
3. Fil	160
4. Arslan	161
5. Deve	162
6. Yılan, Çıyan	162
E. Âlet-Araç-Gereç	163
1. Bayrak-Alem-Sancak	163
2. Silahlar	165
a. Kılıç	165
b. Süngü-Süñü	167
c. Ok-Yay	168
d. Zırh	168
e. Kalkan	169
F. Savaş	169
H. Kıyafet Değiştirme	175
I. Din Değiştirme	176

VII

<i>İ. Formilistik Sayı</i>	179
<i>1. Üç</i>	179
<i>2. Beş</i>	180
<i>3. Yedi</i>	181
<i>4. Kırk</i>	181
SONUÇ	183
BİBLİYOGRAFYA	185
MESNEVİLER	191
<i>Kıssa-ı ‘Ummân Cengidür</i>	192
<i>Hikâyet-i Muhammed Hanefi</i>	291
<i>Gazavât-ıKıssa- Mukaffa Hazret-i Ali Keremullahu Vechehu Cengidür</i>	334

SÖZ BAŞI

Çalışmamıza konu olan Tursun Fakih, Türkiye'nin Selçuklu Devleti'nden sonra beylikler dönemindeki bölünmüşlüğüne birleşmeye doğru gittiği 13. yüzyıl ile 14. yüzyıllarda yaşamış bir şahsiyettir.

Tarikat, siyasî ve edebî çevre ile olan münasebetinden dolayı, târihi bir şahsiyet olmanın yanında Türk edebiyat târihi için de önemlidir. Türkiye sahası Türk edebiyatının teşekkülü döneminde yaşayan Tursun Fakih, 13.-14. yüzyıl Türkiye'sinde mensubu bulunduğu Vefâîlik tarikat çevresinden edindiği bilgi ve tecrübe, sahip olduğu dinî bilgiler, devlet hayatına yakın olmasından dolayı edindiği devlet tecrübesi ile Türk sosyal hayatında önemli bir yer edinmiş olmalıdır. Bir yandan devlet adamlığı, bir yandan edebî yönü; Tursun Fakih'in etraflı bir şekilde incelenme gereğini ortaya koymuştur.

Tursun Fakih ile ilgili yapılan çalışmalar, daha çok Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşadığı için târihçi bakışı ile, ya ansiklopedi maddesi, ya da bir makale hacminindedir. Onun edebî çalışmaları ile ilgili yeterli bilgi verilmediği gibi, eserlerinin incelenmesi yoluna da gidilmemiştir. Batı grubu Türk dili ve edebiyatının teşekkül ve tekamülünde hizmetinin olduğuna inandığımız Tursun Fakih'in Mukaffa' Gazavatnâmesi, Ummân Gazavatnâmesi ve Muhammed Hanefi Gazavatnâmesi adıyla üç mesnevisini olduğu bilinmektedir. Çalışmamızda, Tursun Fakih'in hayatı ve edebî şahsiyetinden başka, bu üç mesnevisi hakkında tahlilî çalışma yaptık.

Tursun Fakih ile ilgili bu çalışma; Giriş, Tursun Fakih'in hayatı, Edebî şahsiyeti, eserlerin incelenmesi ana başlıkları ile üç bölümden meydana gelmektedir.

Girişte, Tursun Fakih'in yaşadığı dönem olan 13.-14. yüzyıl Türkiye'sinin sosyo-kültürel yapısı ile ilgili kısa bilgi verildi.

Birinci Bölüm'de, Tursun Fakih'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler; İkinci Bölüm'de edebî şahsiyeti; Üçüncü Bölüm'de mesnevilerde tipler ve şahıs kadrosu; Dördüncü Bölüm'de mesnevilerdeki çeşitli motifler tespit edildi. Türkiye sahası Türk yazılı edebiyatının kuruluş dönemi olan 13.14. yüzyıllarda kaleme alınan mesnevilerdeki motiflerin tespitinde amaç, İslâm-Arap kaynağından Türk edebî metinlerine giren motiflerin tespit ve takibi için veri hazırlamaktır.

Çalışmamızda, bazı ad ve terimleri kısaltmalar şeklinde verdik. Bunların açıklanmasını da kısaltmalar başlığı ile çalışmanın başlangıcında gösterdik.

Çalışmayı, yararlanılan kaynakların gösterildiği Bibliyografya; eser, şahıs ve yer adları ile terimlerin gösterildiği Dizin ile bitirdik.

X

İncelemeye esas aldığımız metin örneklerini Ekler başlığı altında Latin harflerine aktarmak suretiyle verdik. Arap harfli metinleri Latin harflerine aktarırken anlam karışıklığına meydan vermemek için bazı durumlarda ñ işaretini gösterdik.

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesneviler çeşitli dönemlerde Arap harfli taş baskı ve matbu olarak yayımlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise özellikle Muhammed Hanefi mesnevisi adapte edilerek birçok kez yayımlanmıştır. Bu yayınları çalışmamızda değerlendirmedik. Özellikle Latin harfli baskılar, hem üslûp, hem ideoloji, hem coğrafya ve hem de şahıs kadrosu bakımından büyük değişikliğe uğramış, zaman zaman Türk milletinin kahramanlığını ön plana çıkaran bir ideoloji, kimi zaman İslâm târihi öğretmek maksadına yönelik kurgu hakim olmuştur. Dolayısıyla bunlara çalışmamızda yer vermedik.

Çalışmamıza aldığımız metinler, kütüphâneler ve arşivlerden tespit ettiğimiz en eski târihli ve sağlam olduğunu tahmin ettiğimiz metinlerdir. Mutlaka tespit edemediğimiz metinler bulunacaktır. Ancak şimdilik kaydıyla bunların en eski târihli metinler olduğunu kabul ediyoruz. Bir istisna ile ki, Tursun Fakih'in Ummân Gazavatnâmesi'nin Millî Kütüphane nüshası (06 Mil. MFA.5069) eski târihli olmakla birlikte, çok yıpranmış, yıpranmışlıktan dolayı eksilmiş, tamire muhtaç bir metin olduğu için sadece yararlanma yoluna gittik. Çalışmamıza yine Millî Kütüphane'de bulunan bir başka nüshayı (06.Mil. Yz.B.274) esas aldık. Muhammed Hanefi mesnevisinde, Türk Dil Kurumu (TDK-61)'nda bulunan nüshayı esas aldık. A.Ü. DTCF Kütüphanesi (Raif Yelkenci Kısmı 261/5) nüshasından da yararlandık. Mukaffa'da ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (T.311) bulunan nüshayı esas aldık. Tursun Fakih ile ilgili yaptığımız bu çalışmanın, kuruluş dönemini idrak eden bir eser sahibi ile dönemin gereği vücuda gelen edebî örnekler hakkında bilgi vermesi bakımından faydalı olacağı inancındayız.

Bu çalışma esnasında bilgi ve düşünceleri ile bana yol gösterdiler. Prof. Dr. Dursun YILDIRIM, Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL ve Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU'na; Sevgili Ayşe Yücel ÇETİN çalışma noktalanıncaya kadar en az benim kadar heyecanlandı, sabrı ve yardımları beni teşvik etti. Sevgili Halil ÇELTİK, çalışmanın kitaplaşması sürecinde yardımcı oldu. Hepsine müteşekkirim.

Dr. İsmet ÇETİN
Ankara 2002

KISALTMALAR

- â :âyet
a.e. : Aynı eser
a.g.e : Adı geçen eser
A.Ü. : Ankara Üniversitesi
Belleten: Türk Tarih Kurumu Belleten
bkz : Bakınız
Büyük İslam Târihi: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Târihi
C. :Cilt
C.Ü. : Cumhuriyet Üniversitesi
Çev. : Çeviren
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
H.Ü. : Hacettepe Üniversitesi
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
İA : İslam Ansiklopedisi
Ktp. : Kütüphane
MF :Millî Folklor Dergisi
MFA : Mikrofilm Arşivi
Muhammed Hanefi: Gazavât-ı Muhammed Hanefi
Mukaffa': Gazavât-ı Kıssa-ı Mukaffa' Hazret-i Ali Keremullahu Veche
Cengidür
Nu: :Numara
O6 Mil.: Millî Kütüphane
s. : sayfa
S: :Sayı
ST. : Sthit THOMPSON, Motif Index of Folk Literature
TDAY: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK : Türk Dil Kurumu
TDVİA: İslam Ansiklopedisi (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını)
TF :Türk Folkloru
TFA : Türk Folklor Araştırmaları
Ummân:Gazavât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân Cengidür

GİRİŞ-13. -14. YY.DA TÜRKİYE’NİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU

Türk nüfusunun, kitleler halinde Türkiye’ye gelmeleri, Malazgirt zaferinden (1071) sonra hızlanmış, özellikle Sultan Melikşah’ın cülûsundan itibaren de daha sistematik bir hal almıştır. Bu sistemli göç ve yerleşim hareketi özellikle Süleyman Şah’ın Orta-Anadolu bölgelerini Türk nüfusu ile meskun hale getirmesi, Türkistan’da bulunan Oğuz Türklerinin de Türkiye’ye akmasını teşvik edici mahiyettedir.¹ Kutalmışoğlu Süleyman Şah’tan (ölümü 1086) itibaren Türk yurdu olmaya başlayan Anadolu, I. Kılıç Arslan döneminde Haçlı seferleri ile karşı karşıya kaldı. Kendisinden başka diğer beylikleri de yanına alan Selçuklu Devleti, Haçlı ve Bizans orduları ile sürekli mücadele içindeydi. Bu mücadele, bir yandan Anadolu’da Türk birliğinin varlığını sağlamlaştırırken, bir yandan da gazâ ruhunun hâkim olduğu savaşçı bir toplum yaratıyordu. Sürekli savaşlar ile yaşayan Selçuklu Devleti, İznik’i kaybettikten sonra merkezini Konya’ya taşıdı(1116). Harezmşahlılar Devleti’nin dağılmasından sonra Anadolu’ya gelen birçok Türk grubunu, Asya’dan, Moğol güçlerinin önünden kaçan başka gruplar takip etti. İlhanlılar, Çağatay ve Çuçi dönemlerinde birçok Türk-Moğol grubu da Anadolu’ya yerleştiler. Anadolu’ya Asya’dan gelerek yerleşen Türk gruplarından başka, Bizans İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan büyük bir Türk varlığı söz konusu idi. Bizans İmparatorluğu da, bir yandan Orta Asya’dan gelip Anadolu’da devlet kuran Selçuklulara, bir yandan da Moğol güçlerine karşı tampon bölge oluşturmaları için güyrî-müslim Türkleri Balkanlardan getirerek, doğudaki sınır bölgelerine iskan etmeye başladılar. Bütün bunların sonucu olarak Anadolu, kesif bir Türk nüfûs yerleşimine sahne oldu ve batılı kaynaklarda Türkiye adıyla anılmaya başlandı.

Fuad Köprülü, Türkiye’ye gelen ve burayı vatan kılan Türk toplumunu, göçebeler, köylüler ve şehir hayatını yaşayan kesim olarak üç grupta

¹ Fuad KÖPRÜLÜ, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, (3. Baskı), Ankara 1988, s.39-45

değerlendirmektedir. Göçebe unsur, yaylak ve kışlakları ayrı ayrı olan yarı göçebe topluluklardı ki, bunlar hayvancılıkla uğraşıp, çok azı tarımla meşgul olmaktaydı. At yetiştiriciliği, nakliyecilik ve halıcılıkla uğraşan bu gruptan bir kısmı da sınır bölgelerine iskan edilmişlerdi. Askerî teşkilat içinde zaman zaman görev almaktaydılar. “Türklüğün en temiz, en canlı bir unsurunu teşkil eden” bu grup, Müslüman olmakla birlikte eski inançların tesirinde bir hayat idame ettirmekteydiler.² Merkezî otorite gevşediği zaman, kendi aşiret kurallarına göre hareket ediyor, heteredoks/ gayrî-sünnî tesirlerde kapılıyor, Türkmen babaların tesiri altına giriyorlardı. Nitekim Baba Resulu'l-lah'ın çevresinde toplanan bu grup mensupları Babaî İsyanı diye bilinen isyanı çıkardılar.

Türkiye’de kurulan Selçuklu ve daha sonra beylikler döneminin politikasının sonucu olarak yerleşik hayata geçen, ziraatla uğraşan köylerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bu sayede bir yandan köylerde yaşayan gayrî Türk ve gayrî-müslim olan grupların Türkleşmesi söz konusu olurken, bir yandan da Türkistan’dan gelen ziraatçı/köylü ve şehirli nüfûs yerleşik hayatı tercih ediyordu. Köyler, devlet tarafından yapılması gerekli olan köprü yapımı, yol yapımı, maden işletmeciliği, karakolculuk gibi bazı faaliyetleri de yapmakla mükelleflerdi.

Fethin ilk dönemlerinden itibaren, çeşitli Türk grupları şehirlere iskan edilmekteydi. Bu iskan faaliyetleri 12. yüzyılda yoğunlaşarak 13. yüzyıldan itibaren hız kazanmaktadır. Ticaret ve sanayi merkezleri olarak kabul edilip ehemmiyeti anlaşılan şehirler, devletlerin merkezi otoriteleri tarafından Türk nüfusu ile doldurulmaya çalışılmaktaydı. Türk unsurun yanında farklı din ve ırka mensup gruplar da bulunmaktaydılar. Bu birlikte yaşama iradesi, aynı şehirde yaşayan farklı grupların karşılıklı olarak birbirlerinin kültürlerini yaşamalarını sağlıyordu. Gerek yerli unsur, gerekse Anadolu’nun Türkleşmesinden sonra gelen gayrî-Türk unsur, süratle Türk kültür dairesine giriyor, Türkçe’yi öğreniyorlardı. İktisadî birer merkez olan şehirler, daha çok memur, asker ve tâcir kesimi ile zanaatkârların barındığı çevrelerdir. Şehirlerin bu inkişafı, bir yandan yeni sâkinlerin fonksiyonları neticesinde olurken, bir yandan da yerli tacirlerin fonksiyonlarından bahsetmek mümkündür. Batı

² Ö. Lütfi BARKAN, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, s.19

lkeleri ve denizaşırı ülkeler ile olan ticârettteki tecrübe bunlardan edinilmiş olmalı. ³ özellikle kısmen dinî-tasavvufî geleneğe bağlı ahlâkî prensipler üzerine kurulup gelişen hırfet teşkilatı, şehirlerdeki toplumu organize eden ve tesirleri günümüze kadar ulaşan kurumlar olarak görülmektedir. Medrese, tekke ve zaviyeler, bir yandan şehrin bilgi ve kültür edinmesini sağlarken, bir yandan da toplumun fikrî seviyesini ykseltmekteydi. Özellikle Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki ilmî, fikrî, edebî ve mimarî faaliyetler, kurumlaşmalar bir devletin inkişaflı için gerekli olan bütün maddî ve manevî kuvvet unsurlarına işaret etmekteydi.⁴

13. yüzyıla kadar, Türkiye'nin fikrî yapısını belirleyen en güçlü unsur, dinî-tasavvufi unsurdur. Özellikle 13. yüzyıl Türkiye'sinde Mâverâünnehr, Hârezm, Horasan ve Azerbaycan bölgesinden gelen dinî-tasavvufi düşünceler ile bunlara katılan Mısır, Suriye ve Irak üzerinden gelen dinî-tasavvufi düşünceler, Türkiye'de dini yaşama ve algılama bakımından farklılıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Her birisi farklı kültürel çevrede ortaya çıkan bu dinî-tasavvufi düşünce temsilcisi şeyh, dede, baba, derviş ve bunların yakınları, popüler ve yüksek seviyede olmak üzere iki büyük evre içinde müteala edilmektedir. Bunlardan bir kısmı Sivas,Kayseri, Konya, Amasya gibi büyük kültür merkezlerinde bulunan daha çok aydın kesim üzerinde tesirli olan Muhiyiddin Arabî, şehabeddin Ebu Hafs Ömer Sühreverdi, Necmeddin Kübra gibi mutasavvıfların müntesipleri ve muakkiplerinden müteşekkildi. Bir kısmı da daha çok göçebe veya yarı göçebe Türkmen gruplarının dinî hayatlarını yönlendiren eski kabilevî gelenekler ve İslam ncesi dinî-mistik kültürlerin izlerini aksettiren bir dinî anlayışa sahip Türkmen şeyhlerdir. Melâmîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik, Vefaîlik bunlardan en önemlilerindendir. Özellikle Vefaîlik, Osmanlı topraklarında en çok tesirli olan tarikat olarak görülmektedir.

³ V.GORDLEVSKI, **Anadolu Selçuklu Devleti**, (ev.:Azer Yaran), Ankara 1988, s.226-236

⁴ Daha geniş ilgi için bkz. KÖPRÜLÜ, a.g.e., s.45-66

⁵ Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Veli, Larende'de Şeyh Edebalî tarafından kurulan tekkeler, Vefailiğin Türkiye'deki en önemli iki merkezidir. ⁶

A.Yaşar Ocak, Vefailik tarikatının Osmanlı Devletinin kuruluş sürecinde çok müessir olduğu üzerinde dururken, fikrî altyapıyı belirleyen sufilik cereyanının iki koldan geliştiğini söylemektedir. Bunlardan birisi Ebu'l-Vefa'ya bağlanan Vefailik Tarikatı, diğeri ise Yeseviye'ye bağlanan Haydarilik tarikatıdır.⁷ Muhtemelen Orhan Gazi döneminde Haydarilik tarikatı Vefailiği özümseyerek ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Ancak, 14. yüzyılın sonuna kadar müessir olan Vefailik Tarikâtı, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında etkili olacaktır. ⁸ Bunun en güzel örneğini Osman Gazi ile Şeyh Edebalî arasındaki ilişki göstermektedir. “Meğer Osman'ın halkı arasında bir şeyh-i azîz varidi. Edebâlî dirlerdi. Gâyet sâhib-i kemâllerden idi. Velâyeti, kerâmeti zahir olmuşdı. Halkun mu'tekadi idi. Tamâm illerde meşhûr olmuşdu. İlm-i rüyâyı bilür idi....Gâh Osman Gâzi dahi anun zâviyesinde müsafir olırdı....Bu Şeyh Edebâlî didüğümüz şeyh yüz yigirmi yaşında vefât itdi. Ömrinde iki hatun aldı....Evvelki hatunun kızın Osman Gazi'ye virdi...”⁹

Osmanlı Devleti'nin teşekkül devresinde, Asya'dan Türkiye'ye gelen derviş-şeyhler, Türkiye'nin muhtelif bölgelerine yerleşip toprak işliyor ve dinî bilgileri ile toplumu irşad ediyorlardı. Bunun karşılığı olarak da içinde bulundukları toplum ve bağlı oldukları devletin verdiği imtiyazlardan istifade ediyorlardı. Devlet politikası halinde gelen bu yapılanma, Osmanlı Devleti döneminde de devam etmektedir. Ahiler, fakihler, şeyyadlar ve şeyhler, Osmanlı Devleti'nin

⁵ A.Yaşar OCAK, *Din ve Düşünce, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C:II*, İstanbul 1998, s.121

⁶ OCAK, *Kalenderiler Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Ankara 1992, s.65

⁷ A.Y. Ocak, *Din ve Düşünce* adlı yazısında Yeseviliğin devamı olan Haydariliğin Hacı Bektaş tarafından temsil edildiğini söylerken, Kalenderilerden bahsederken, hem Hacı Bektaş Veli'yi, hem de Şeyh Edebalî'yi Vefailik Tarikatının şeyhleri olarak görür ve Vefailiğin iki merkezinin bunlar tarafından kurulduğunu ifade eder.(Bkz. *Kalenderiler*, s.64)

⁸ OCAK, *Din ve Düşünce...*

⁹ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-Nümâ C:I* (Yayınlayanlar:F.Reşit UNAT-Mehmet A. KÖYMEN) (2. Baskı), Ankara 1987, s.84-85; *Solak-zâde Târihi* (Haz.:Vahit ÇUBUK), Ankara1989, s.14; Ayrıca bu konu ile ilgili tarihî kayıtlar hakkında bkz.: BARKAN, a.g.e., s.25-28

kuruluş anından itibaren varlıklarını, sahip oldukları imtiyazlarla sürdürmüşlerdir. Bunların varlığı bir yandan halkı dinî bakımdan bilgilendirmek iken, bir yandan da onlara yerleşik hayatın/tarım toplum hayatının gereklerini öğretmek, ticaret kuralları ve sosyal organizasyonu öğretmek maksadına yönelik olmuştur.¹⁰ Merkezî otorite ile iç içe olan bu kurumlar, bir yandan kitabî anlamda dinî bilgilere sahip olmayan toplumu bilgilendirirken, bir yandan da henüz fethedilen beldelerin ilk sakinleri olup, adeta öncü kuvvet rolünü üstlenmekteydiler. Kaldı ki, 13. yüzyılda Türkiye’de tanınan ve Türk gruplarından meydana gelen dört taife bulunmaktadır. Kendilerine mahsus prensipleri ve üstlendikleri görevleri olan bu gruplar, Abdâlân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Ahıyân-ı Rûm ve Gazıyân-ı Rûm’dur.¹¹

11. yüzyıldan itibaren Türkiye’ye gelen Türk grupları, iskan edildikleri bölgelerde, Asya’dan getirdikleri kültürel unsurlar ile çevre kültürlerden aldıkları diğer unsurları terkip haline getirerek adeta yeni bir canlanma sağladılar. Böylece Selçuklular döneminden başlayarak ilim, kültür ve fikir hareketleri bakımından, Türkiye’nin temellerini attılar. Moğol güçlerinin tesiriyle Türkiye’ye gelen gruplar içinde ilim adamları, mutasavvıflar, savaşçılar ve çeşitli meslek grubuna mensup insanlar vardı. Bunlar özellikle şehir merkezleri başta olmak üzere yerleştikleri her alanda kendi ihtisas alanlarında faaliyet göstermekteydiler. 13. yüzyıla kadar bir hazırlık dönemi geçiren Türkiye, bu yüzyıldan itibaren daha kalıcı ve bir gelenek kurmayı başaran edebî eserlerin teşekkül etmesine sahne olacaktı.¹²

Edebî anlamda; *“beylikler dönemi, Türk dilinin yeni evrensel Türk medeniyeti içinde bir edebî dil olarak farsça ve arapça karşısında her yere kendini egemen kıldığı ve bunda, anayurt üzerinde süreklilik tohumlarını ektiği çağdır”*¹³ Bu dönemde özgün eserler verilmekten başka, Arap ve Fars kültür hazinesinden seçilen, ancak Türk kabuller dünyasına uygun olan kimi eserler de tercüme veya telif yoluyla Türkçe’ye kazandırılmaktadır. Kazandırılan bu edebî eserler, Türkistan’dan getirilen sözlü kültür ürünleri ile beslenerek Türkiye

¹⁰ BARKAN, a.g.e., s.40-43

¹¹ Daha geniş ilgi için bkz. OCAK, Kalenderiler, s.85; KÖPRÜLÜ, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (6. Baskı) ; Âşık Paşazâde Târîhi; Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C:I, İstanbul 1971, s.295-298

¹² Abdurrahman GÜZEL, Abdal Musa Velâyetnâmesi, Ankara1999, s.7

¹³ Dursun YILDIRIM, Türk Edebiyatının Yüzyılları, KÖK, C:III, S:I (Bahar 2001), s.75-122

sahasında yazılı edebiyat geleneğinin kurulmasını sağlamak bakımından önem arzeder.

Bu yüzyıllarda, yazılı edebiyat ortamı, tasavvufî akımlar ile beslenip dinî, ahlakî ve kahramanlık konuları üzerine yoğunlaşacaktır. Edebiyat ürünlerinin işlediği konu ne olursa olsun ve bu ürün kim tarafından yaratılırsa yaratılsın, eserlerin tamamı okuyucu/dinleyici alışkanlıklarını dikkate almışlardır. Tasavvufî akımı Âşık Paşa, Gülşehrî, Kadı Darîr, Seyyid Nesimî gibi şahsiyetler temsil ederken; Hoca Mes'ud, Yusuf-ı Meddah, Sulu Fakih, Kemaloğlu, Şeyhoğlu, Ahmedî Kadı Burhaneddin gibi şahsiyetler de zaman zaman yerli ve millî, zaman zaman Fars edebiyat modelini esas aldıkları edebî ürünler yaratırlarken; Tursun Fakih, Maazoğlu Hasan, Pir Mahmud, Şeyyad İsa gibi şahsiyetler de kahramanlık/alplik konulu Türk destan geleneğinin bir devamcısı olarak yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu edebiyat ürünleri yaratmışlardır.¹⁴

¹⁴ YILDIRIM, a.g.m.

I. BÖLÜM -TURSUN FAKİH'İN HAYATI VE ESERLERİ

a. Hayatı:

Hayatı hakkında teferruatlı bilgilerimizin bulunmadığı Tursun Fakih, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrini idrak etmiş bir şahsiyettir. Şeyh Edebalı'nın damadı ve Osman Gazi'nin bacanağıdır.

Osman Gazi dönemine ait bilgileri aktaran tarihî kaynaklarda ismi geçen Tursun Fakih'in Karamanlı olduğuna dair bilgiler ileri sürülmekle beraber, bizim gördüğümüz kaynaklarda onun Karamanlı olduğuna dair bilgilere rastlanmamıştır. Ancak, Saadettin Buluç tarafından sunulan bir bildiriye, aynı cenknâmede geçen Karamanlı Pîr-i Fakih-zâde isminden hareketle onun Karamanlı olduğu ileri sürülmüştür.¹⁵ Ancak bizim kanaatimiz odur ki, 15. Yüzyılda Karamanoğulları sarayında yaşayan Hoca Fakih Karamanî ¹⁶ ile Tursun Fakih isimleri aynı şahıs olarak mütalaa edilmiştir. Şeyh Edebalı'nın Karamanlı olduğu, Tursun Fakih'in de şeyh Edebalı'nın damadı olduğu ve hem şeyhi, hem kayın babası olan Edebalı ile Karaman'dan Osmanlı mülküne geldiği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerek. Kitâb-ı Cihannümâ'da Mehmed Neşrî Tursun Fakih'ten söz ederken, onun aziz bir kişi olduğundan bahsetmektedir: "...zira bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imâmet ederdi, Edebalı'ye dahi âşinâ idi..."¹⁷ Solakzâde de Târîhi'nde Tursun Fakih'in "...Tursun Fakih adında bir faziletli adam..." olduğunu ifade ederek, bu faziletinden dolayı kâtip tayin edildiğini ve bu tayinin Osman Gazi'nin Han olmasına vesile olduğunu söylemektedir.¹⁸ Tursun Fakih, Ahmed Yesevî ile başlayan Türk tasavvuf geleneğinin içinde, Şeyh Edebalı'nın himaye ve

¹⁵ Saadettin BULUÇ, *Tursun Fakih'in Gazavatnâmesi*, X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963, Ankara 1963, s.11-12

¹⁶ Âşık Paşa-Zâde, *Âşık Paşa-Zâde Târîhi* (Haz. Nihal ATSIZ), İstanbul 1977, s.18; Hasan AKSOY, *Dursun Fakih, İslam Ansiklopedisi (TDV)*, C:10, İstanbul 1994, s.7-8; Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981, s.372; Mertol TULUM, *Tarih-i Ebu'l-Feth Tursun Bey*, İstanbul 1977

¹⁷ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, (Yayınlayanlar: F.R.UNAT, M.A.KÖYMEN), Ankara 1987, s.109

¹⁸ Solak-Zâde Mehmed Hemdem Çelebi, *Solak-Zâde Târîhi*, (Haz.:Vahit ÇUBUK), Ankara 1989, s.18

terbiyesinde yetişmiş, ondan dinî, manevî ve ahlakî eğitim almış; hem tasavvuf, hem de fıkıh konusunda yetişmiş bir şahsiyettir. Din bilgini sıfatının verildiği Tursun Fakih, “*Mecdî Mehmed Efendi’nin Hadaik uş-Şakaik adlı kitabında Dursun Fakih’in tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm ilminde derinleştiği anlatılır.*”¹⁹

Tursun Fakih, Şeyh Edebalı’dan tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almış, Onun müridi olmuştur. Tursun Fakih’in Şeyh Edebalı’ya mürid olması aynı zamanda Onun bir tarikata intisabını da sağlamış olur. Dolayısıyla O, Ebu’l Vefa el-Bağdadî’ye nispet edilen Vefaiyye tarikatına mensup olur.²⁰ Vefaiyye Tarikati, Irak, Suriye ve Türkiye sahası Türkleri arasında oldukça yaygın olan bir tarikattır. Ebu’l-Vefa el-Bağdadî’nin (Ebu’l-Vefâ’Tâcü’l-Ârifin Seyyid Muhammed b.Muhammed Arîz el-Bağdadî) Türk olması, Boğa b.Batu, Muhammed et-Türkmanî, Turhan, Tekin gibi halifelerinin bulunması, bu tarikatın Türkler arasında kabul görmesine sebep olmuştur. Tursun Fakih’in yaşadığı 13.-14. Yüzyılda, Dede Karkın ve Geyikli Baba gibi Rum abdallarının Vefaiyye Tarikatına mensup olmaları, özellikle Şeyh Edebalı’nın Vefaiyye tarikatına mensubiyeti ve Osman Gazi’nin yanında olması, bu tarikatın Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda gösterdiği fonksiyon açısından önemlidir.²¹ Zira kaynaklar, Şeyh Edebalı başta olmak üzere Osman Gazi’nin çevresinde bulunan ilim adamı ve mutasavvıflardan bahsetmektedirler. “*O zaman Gazi zamanında-Ulemâdan Tursun Fakih vardı ve fukaradan Baba Muhlis ve Osman Gazi’nin kayın atası Edebâli vardı, bunlar duaları makbul azizlerdi.*”²² Uzunçarşılı, Şeyh Edebalı’nın mürid/öğrencilerinden Şeyh Edebalı’nın oğlu Şeyh Mahmud, Tursun Fakih ve Ahi Şemsiddün ile oğlu Hasan gibi ahiler, Osmanlı Devleti’nin kurulmasında önemli hizmetler gördüklerini ifade etmektedir.²³

Sürekli Osman Gazi’nin yanında bulunan, Onunla savaşlara katılan, orduda imamlık yapan Tursun Fakih, Karacahisar’ın fethinden sonra (1288/1289) fetihle birlikte kiliseden çevrilen camide Osman Gazi adına ilk cuma hutbesini

¹⁹ Ahmet Vehbi ECER, *Osmanlı Devleti’nin İstiklâl Hutbesini Okuyan Devlet Adamı Dursun Fakih, Osmanlı*, (Editör:Güler EREN), Ankara 1999, s.181-189.

²⁰ **Terceme-i Menakıb-ı Tacü’l Arifin**, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Nu:2427; Kamil ŞAHİN, *Edebalı*, TDVİA C:10, s.393-394

²¹ A.Yaşar OCAK, *Ebu’l-Vefa el-Bağdadî*, TDVİA, C:10, , s.347-348

²² Ö.Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, s.31

²³ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi-I**, Ankara 1988, s.561

okur. Burada hem kadı, hem hatib olarak bulunur; “*Osman anı işidüp el-hükmü lillâh il-aliyy il kebir diyüb hemandem buyurdu: Karaca Hisar’a Tursun Fakih’i hem kadı ve hem hatib itdiler. Zira bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imamet iderdi. Edebalı’ye dahi âşinâ idi. Ve Karaca-Hisar’a dahi Germiyan’dan ve gayriden hayli Müslümanlar gelüp şenlenmişdi. Evvel hutbe Osman Gazi adına ki okundu...*”²⁴ Tursun Fakih ile ilgili Âşık Paşa-Zâde’de şu ifadeler yer almaktadır: “*Karaca Hisar’ı alınca evler boş kaldı. Germiyan ilinden ve başka yerden hayli adamlar geldi. Osman Gazi’den ev istediler. Osman Gazi de verdi. Az zamanda mamur oldu. Birçok kiliseleri mescit yaptılar. Pazar da kurdular. Halk toplanıp “Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim” dediler. Dursun Fakı derler bir aziz kişi vardı. O halka imamlık ederdi. Hallerini ona söylediler. O da gelip Osman Gazi’ni kayınatası Ede Balı’ya söyledi. Daha söz bitmeden Osma Gazi geldi. Sorup isteklerini bildi. “Size ne lazımsa onu yapın” dedi. Dursun Fakı: “Hanım! Sultan’dan izin gerektir.” dedi. Osman Gazi dedi ki: “Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kâfirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk hanedanındanım derse ben de Gök Alp oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse dedem Süleyman Şah dedem de ondan evvel geldi”. Halk razı oldu Kadılığı ve hatipliği Dursun Fakı’ya verdi. Cuma hutbesi ilk önce Karaca Hisar’da okundu. Bayram namazını da orada kıldılar. Bunu tarihi hicretin 699’nda (Miladî: 28 Eylül 1299-15 Eylül 1300) vâki oldu.*”²⁵ Buradan anlaşılan, Tursun Fakih’in Şeyh Edebalı ile münasebetlerinin iyi olduğu, Şeyh Edebalı’nın Osman Gazi üzerinde tesirli olduğu ve bu üçlünün devlet meselelerini konuşabilecek kadar birbirlerine yakın oldukları konusudur. Âşık Paşa-zâde’nin ifadesinden anlaşıldığına göre bu hutbe, Osmanlı’nın istikbâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir.²⁶

²⁴ Mehmed Neşrî, a.g.e., s.110-111

²⁵ Âşık Paşaoğlu Târihi, (Haz. :Nihal ATSIZ), Ankara 1985, s.27-28

²⁶ ECER, a.g.m.

Bir müddet Karacahisar'da kadılık yapan Tursun Fakih, aynı yıl Eskişehir'de Osman Gazi adına bayram hutbesi okur.²⁷ Osman Gazi Bilecik'i kayın babası Edebalı'nın idaresine bıraktı. Tursun Fakih de şeyhi ve kayın babası ile burada kaldı. Tursun Fakih, şeyhi ve kayın babası olan Şeyh Edebalı'nın ölümünden sonra onun makamına geçerek Osmanlı Devleti'nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur. Şemseddin Sami, Tursun Fakih'in, Şeyh Edebalı'nın ölümünden sonra Onun üstlendiği görevi üstlendiğini; “(Tursun Fakih), Osman Gazi devr-i meşahiri-i ulemasından olup, Edebalı'nın damadı ve şakirdi idi. Tefsir, hadis ve fıkıh müşarunileyhden tedris edip, O'nun vefatında umur-ı fetva ve tedris kendisine ihale olunmuşdu. Alim, zahid bir zat idi”.²⁸ Ancak, Şeyhinden kısa bir zaman sonra ölmüştür. Kaynaklardan bazıları ölümü ile ilgili tarih verirler. Ancak onun ölüm tarihi 1326'dan sonra olmalı. Zira Türk Ansiklopedisi Tursun Fakih'in ölüm tarihi olarak 1325'i verir. Oysa, Tursun Fakih'in Şeyh Edebalı'dan sonra fetva makamına geçmesi ve ölümüne kadar bu görevi yürüttüğü dikkate alındığı zaman Onun ölümünün 1326'dan sonra olması muhtemeldir.²⁹

Tursun Fakih'in mezarı Bilecik ilinde, Şeyh Edebalı zaviyesindedir. Bundan başka, iki türbe-makam daha isnat edilir ki, bunlardan birisi Karacahisar'da bir tepede, diğeri de Söğüt'te Küre Köyü civarında bir tepededir.³⁰

Yunus Emre, Âşık Paşa, Gülşehrî, Yahşi Fakih, Şeyh Edebalı, Şeyh Edebalı Oğlu Mahmut Paşa gibi şahsiyetlerin yetiştiği bir dönemde, devrin Vefaiyye şeyhi ve aynı zamanda ahî şeyhi olan Şeyh Edebalı'nın terbiyesinden geçen Tursun Fakih, Anadolu Türk sahasının en hareketli dönemlerinden birini idrak etmiştir. Böylesi hareketli bir dönemde ve bu hareketin dinamik güçleri aydınların bulunduğu bir çevrede yaşayan Tursun Fakih'in çevresinde olup bitene duyarsız kalması da beklenmez. Sürekli mücadele eden bir toplum

²⁷ Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihân Nümâ-Neşrî Târihi**, (Haz. F.Reşat UNAT-M.Altay KÖYMEN), Ankara 1949, s.109-111; Solak-Zâde Mehmed Çelebi, **Solak-Zâde Târihi**, C:I, (Haz.Vahit ÇABUK), Ankara 1989, s.18

²⁸ ECER, a.g.m.

²⁹ **Türk Ansiklopedisi**, C:XIV, s.148; Şahabettin TEKİNDAG, *Tursun Fakih*, **İA**, C:XII, s.123; Süheyl ÜNVER, *Osmanlıların İlk İstiklâl Hutbesini Okuyan Dursun Fakih*, **Tarih Dünyası Dergisi**, S:12 (1950), s.495-497

³⁰ AKSOY, a.g.m.

hayatında kendisine biçilen asker, imam, kadı gibi resmî görevlerin yanında, ilmi ve ferasetiyle bir moral kaynağı olarak bahsettiğimiz çevrede yer aldığını söylemek mümkündür.

b. Eserleri

Tursun Fakih adına kayıtlı, tespit edebildiğimiz üç eser bulunmaktadır. Bunlar;

1. Gazavât-ı Hazret-i Alî Kıssa-ı Ummân
2. Gazavât-ı Hazret-i Alî Kıssa-ı Mukaffa'
3. Gazavât-ı Muhammed Hanefî

1. Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Mukaffa

Kanaatimizce, Tursun Fakih tarafından tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan Mukaffa'' Cenknâmesi, manzûm olarak kaleme alınmıştır. Arûzun *fâ'ilâtün / fâ'lâtün / fa'ilün* kalıbı ile yazılmış olan bu mesnevi, Anadolu sahası yazılı Türk edebiyatının teşekkül döneminin eseri olması münâsebetiyle vezin aksaklıkları ile dikkati çeker. Arûz ile yazılmış olmakla beraber, hece veznine daha kolay uymaktadır. Zira, o dönemde yazılan bu tür eserlerin hemen tamamında aynı yapıyı görmek mümkündür.³¹

Mukaffa' Cenknâmesi, kaynağını İslâm târihinden alan bir hikâyedir. Cenknâme, Yemen'de olan bir savaşı konu edinmektedir. Kaynaklar, Yemen ahalisinin savaş sonucunda İslâmiyeti kabul etmediğini, İslâmiyetin intişarından sonra İslam dünyası ile iyi ilişkiler içinde bulunduklarını, bunun sonucu olarak da tebliğ yolu ile müslümanlaştıklarını haber vermektedirler.³² Ancak, Yemen'in geniş coğrafyasının olması ve idârî olarak on bölgeye ayrılmış olması,³³ hangi bölgelerin tebliğ yolu ile Müslümanlaştıklarını konusunda kesin bilgilere ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Zira Yemen coğrafyasında Put-perest, Ateş-perest, Yâhudî ve Müslümânların birarada

³¹ Cahit ÖZTELLİ, *Anadolu Türk Edebiyatında Geyik Destanı*, TFA, C:7, S:146 (Eylül 1961), s.2492-2494; GALOTTA, a.g.m.; Fuat ÖZDEMİR, *İlk Dinî Destanlar ve Kesik Baş Destanı*, Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı, 1975, Ankara 1975, s. 123129; Saadettin Nüzhet ERGUN, *Türk Edebiyatı Tarihi*

³² El-Belezûrî, *Fütuhu'l-Buldân* (Çev.:Mustafa FAYDA), Ankara 1987, s.99-100; **Büyük İslâm Târihi C:I**, İstanbul 1999, s 500

³³ **Büyük İslâm Târihi C:II**, s.42

yaşadıkları da yine târihî kaynakların bize aktardığı bilgiler arasındadır. Bir arada yaşayan bu insanların bir yandan kabile hayatını sürdürmeleri, bir yandan ayrı inançlara/ dinlere sahip olmaları, kendi aralarında mevzii savaşların olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Kinde, Sakîf ve Himyerî'lerin Yemen sınırında bulundukları düşünülür, Sakîf ve Kinde kabileleri ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar dikkate alınırsa Yemen halkı ile Müslümânlar arasında savaş olması ihtimali güçlüdür.³⁴

Yemen'de Müslümânların giriştiği fetih hareketleri ve yaptıkları savaşlar ile ilgili teferruatlı bilgi olmamasından, Mukaffa'' Cenknâmesi'nin hangi savaşı konu edindiği hakkında kesin kanaat belirtmek mümkün değildir. Ancak, şu mısralardan Mukafa Mesnevisi'nin konu itibarıyla Yemen'de yapılan bir savaşı anlattığı anlaşılmaktadır;

*Yârın bir ümmet gele ahir zamân
Ola anlarun kamu fi 'l-i yamân*

*Biz dahi hem kalkdık anda ya Resûl
Tutduk andan hem yemen Semtine yol*

2. Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân

Gazâvât-ı Hazret-i Ali Kıssa-ı Ummân isimli cenknâme, mesnevî tarzında, arûzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fa'ilün kalıbı ile kaleme alınmıştır. Bu dönemde kaleme alınan dinî, dinî/kahramanlık hikâyelerinin Arap ve Fars geleneklerine bağlı olarak, daha çok Fars hikâyecilik geleneğinin tesiri ve divân edebiyatı anlayışı ile yazıldığını biliyoruz.³⁵Fuad Köprülü, 14. ve 15. Yüzyılda kaleme alınan, halk arasında dinî ve ahlakî propogandaya yönelik didaktik-kahramanlık hikâyelerinin 11'li hece veznine uyan arûz kalıpları ile yazıldığını ve bunun sebebinin de arûzun tamamen yerleşmemiş olduğu noktasına işaret ederken³⁶ Cahit Öztelli, bu tür eserlerin hece ölçüsü ile yazıldığını iddia etmektedir.³⁷ Bunlardan hareketle, Ummên Cenknâmesi'nin arûzla yazıldığını ancak birçok arûz kusurunu da beraberinde taşıdığını, bunların kusur olmaktan çok arûzun

³⁴ El-Belâzurî, a.g.e., s.100-103

³⁵ A.Sırrı LEVEND, *Türk Edebiyatı Târihi*, C:I, Ankara 1973, s.123-127

³⁶ KÖPRÜLÜ, *Arûz*, İ.A., C:I, s.625-653

³⁷ Cahit ÖZTELLİ, *Anadolu Türk Edebiyatında Geyik Destanı*, TFA, C7, S:146 (Eylül 1961), s.2492-2494

yeni yerleşmeye başladığı dönemin bir özelliği olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ummân Cenknâmesi, yazıldığı 13.yüzyıldan sonra istinsah edilmesine rağmen, tesbit ettiğimiz nüshalar, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini muhafaza etmiştir.

Aldo Galotta, bu tür hikâyelerden bir kısmının kaynağını Eski Arap ve İran kahramanlık hikâyelerine bağlamakta, bunların 13. ve 14. Yüzyılda teşekkül eden dinî- kahramanlık konulu hikâyeler olduğunu ifade etmektedir.³⁸Şeyyâd İsa'nın Salsal-Nâme isimli hikâyesini incelediği bir yazısında, halk arasında yaygın olan efsânevî bir hikâyeye Hz.Ali'nin dindarlık ve kahramanlığının katılarak gerçekmiş görüntüsü verilmiş bir hâle getirdiğini söylemektedir.³⁹ Ummân Cenknâmesi, Galotta'nın bu ölçülerine uyması bakımından bizim kanaatimizce olağanüstü özellikleri itibariyle Arap masal/ efsâne geleneğine bağlanabilir. Zira Tursun Fakih'in kaleme aldığı bu cenknâmenin dışında incelediğimiz başka cenknâmelerde de aynı yapıyı tesbit ettiğimizi belirtmek gerek.⁴⁰

Bu mesnevinin Tursun Fakih'e ait olduğunu gösteren ibâre, mesnevinin başka bir nüshasında şu beyitler ile yer almaktadır:

*Bin iki yüz beyt oldu şakı
Kim işitdürsin sana Tursun Fakı41*

3. *Gazavât-ı Muhammed Hanefî*

Tursun Fakih tarafından tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan Muhammed Hanefi Cenknâmesi, manzûm olarak kaleme alınmıştır. Arûzun fâ'ilâtün / fâ'lâtün /fa'ilün kalıbı ile yazılmış olan bu mesnevi, Anadolu sahası yazılı Türk edebiyatının teşekkül döneminin eseri olması münâsebetiyle diğer mesnevilerde olduğu gibi vezin aksaklıkları ile dikkati çeker.

Muhammed Hanefi Mesnevisi, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi'nin gençlik dönemindeki kahramanlıkları ile Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatan bir mesnevidir. Mesnevi, Tâbut adlı bir gayrî-müslim'in memleketi ve bunlarla

³⁸ Aldo GALOTTA, *Gazvât-ı Hayreddin Paşa*, (Çev. Salih AKDEMİR), **TTK Belleten**, C:XLV/2" (Ekim 1981), s.473-500

³⁹ GALOTTA, *Il Salsal-Nâme*

⁴⁰ ÇETİN, a.g.e.,

⁴¹ 06 Mil. MFA (A) 5069, 51a

olan mücadeleyi anlatmaktadır. Mesnevîde hikaye edilen Tabût ve bunun memleketi ile bunlarla olan mücadele/ savaşa ait herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Muhtemeldir ki, El-Haniffîyâ'nın Hz. Ali'nin oğlu olması münasebetiyle, -çalışmamızın ileriki bölümlerinde de üzerinde durulduğu gibi- toplumda Onun yer edinmesini sağlamak, zaman zaman iktidara ortak olma iddiasında haklı sebepleri okuyucu/ dinleyiciye kabul ettirmek endişesi ve çabası olsun.

c. Eserlerin İdeolojisi

Mesnevî konusunu çalışan araştırmacılar, Türk edebiyatının ilk mesnevî örneklerini incelerken, onların çeşitli biçimlerde tasnif edilmesi gereğine işâret ederler ve bu tür mesnevîlerin tasniflerin tamamında, “Kahramanlık/gaza, okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, kahramanlık konulu mesnevîler⁴² olarak kabul edilmektedir. Mesnevîlerin fikrî yapısını belirlerken, sadece metinden hareketle değil, metnin yazıldığı dönemin şartları, mesnevîlerin yazılma sebepleri, mesnevînin yazarı ve dinleyici/okuyucu ilişkisi, eser-yazar-okuyucu/dinleyici kesimin içinde yaşadığı siyasî yapılanma, vb. unsurlar mutlaka göz önünde bulundurulması gereken kıstaslar olmalıdır. Bu hususlar dikkate alındığı zaman mesnevîlerin ideolojisini belirlemek daha isabetli olur kanaatindeyiz.

Köprülü, Tursun Fakih'in yaşadığı Anadolu Sahası Türk Edebiyatı eserlerinin amaçlarını; “İslamiyet'i kabul etmiş basit zihniyetlerin ihtiyacını karşılayacak mahiyetteki”⁴³ eserler olarak ifade eder. Ümmet Çağı diye adlandırılan bu dönem hikâye türünün kaynağını teşkil eden Kur'an kıssaları, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ulularının hayatları çevresinde teşekkül eden efsanevî anlatımlar, dinî inanç ve bundan kaynaklanan cihad fikri ile gazilik ve şehitlik inancı,⁴⁴ halk muhayyilesinde oluşan hikaye geleneğinde yeni bir şekil almıştır. Zira, hangi millette, hangi zaman ve yerde olursa olsun, halk

⁴² ÇELEBİOĞLU, a.g.e., s.47-98; ÜNVER, a.g.m.; KARTAL, a.g.m. ARAT, a.g.m.

⁴³ KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.286-287

⁴⁴ A.Sırrı LEVEND, *Türk Edebiyatı Tarihi-I*, Ankara 1973, s.122; *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız*, TDAY Belleten 1963, Ankara 1964, s.89-115

muhayyilesi hiçbir zaman, benimsediği dinin resmî çerçevesine popüler mahiyette ikinci bir çevre daha eklemektedir.⁴⁵

Anadolu sahasında yaşayan Türk insanının sürekli hareket halinde olması, dönemin şartları icabıydı. Bu hareket hem fikrî, hem siyasî, hem de ilmî ve fizikî hareketliliklerdir. Henüz yeni kabul edilen ve halk arasında yayılan İslamiyet, aydın kesim tarafından kitâbî bilgilerden öğreniliyor, edinilen bilgi, halk kesimine aktarılıyordu. Bu bilgiler kimi zaman Yesevî tarzında hikmet/ilahilerle, kimi zaman Kutatgu Bilig örneğinde olduğu gibi siyasetnâme/ ahlak kitapları ile, kimi zaman Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ı gibi tefsir kitapları; siyer ve çeşitli dinî kitaplar, Kur'an tercümeleri ve başka dinî kaynaklar, tarikat çatısı altında tarikat mensupları tarafından, medreselerde medreseye mensup ulema tarafından, ya da devlette merkezî otorite tarafından halk kesimine çeşitli yollarla aktarılmaktaydı.

Ulema ve veliler, özellikle dinî bilgilenme ve şuurlanma ile bu yöndeki hareketliliği temin ederken, aktardıkları bilgiler ile yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasını sağlamaktadırlar. İslamiyet'ten önce var olan ve o dönemde Türkiye'de de kullanılmakta olan *Alp Tipi*, yerini dinî bilgiler ile donatılmış ve mensup olduğu İslamîyet adına savaşmayı gaye edinen *Gazi Tipine* bırakıyordu. İslamî idealler için savaşan, cihan hakimiyetini, hakimiyet idealindeki adalet duygusunu din ile birleştiren gazi, içinde yaşadığı şartlardan dolayı savaş, yaşayış tarzı olarak benimsemiştir. Bir taraftan dinî idealleri uğruna savaşan gazi, bir taraftan da dünyevî nimetleri elde etmek için gayret eder.⁴⁶ Türkistan kaynaklı Alp Tipi'nden gazi tipine geçişte, kandaş olma arzusu, beraberinde sosyal organize ve kişiler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı getirmektedir. Yeni vatan kılınan bir yerde yaşayan insanlar, fikrî ve fizikî yönden güç birliğine gitmek zorundadırlar. Osman Gazi-Şeyh Edebali, Sultan Mehmed (Fatih)- Akşemseddin, Alaeddin Gaybî- Abdal Musa münasebeti, devlet yönetimi ve bilgin ilişkisini örneklendiren ve günümüze kadar gelen unsurlardır. Ayrı fonksiyonları olan kuvvetlerin bir araya gelmesi, mesnevilerin ideolojik temelini oluşturmaktadır.

⁴⁵ OCAK, *Kütür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler*, Ankara 1992, s.30

⁴⁶ Mehmet KAPLAN, *Tip Tahlilleri-Türk Edebiyatında Tipler*, İstanbul 1985, s.112-119

Kuruluş döneminde yazılan Dinî-Kahramanlık konulu edebî ürünlerin gayesi, *yüzyıllar boyunca halkın ruhunda gerek din, kahramanlık yolunda etkiler yaratmak*,⁴⁷ *insanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edindirmek*,⁴⁸ *maddî güç ile manevî gücün birleşmesini sağlamak*⁴⁹, *tarih bilgisi ve tarih şuuru kazandırmak*⁵⁰ olarak belirlenebilir.

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan üç mesnevî ideolojisinin, dinî-ahlakî bilgi, târîh bilgisi ve şuuru ile topluma moral vermek olduğu söylenebilir. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gerektiği fikirlerinin işlendiği cenknâmeler, birinci derecede topluma İslâmî bir ahlâk sistemi öğütlemektedir. Cenknâmeler, doğrudan doğruya ahlakî bilgilerin verilmesinden başka, dolaylı olarak çeşitli örnekler ve insanî davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler taşımaktadır. İdeal örnek insan tipi ile bunların anlayış, düşünüş ve davranışları, toplum hayatına örnek olarak sunulmak suretiyle, dönemin fikrî yapısına uygun ve fikrî yapıyı güçlendirici ideal insan yakalanmaya çalışılmaktadır.

Cenknâmelerden bazılarının kaynak itibarıyla İslam tarihine dayandığı bilinmektedir. Sadece burada bahsettiğimiz Tursun Fakih'in eserlerinde değil, başka şahıslar tarafından, değişik dönemlerde kaleme alınan cenknâmelerde de târîh bilgisinin verildiğini görmekteyiz. Zira târîh bilgisi vermenin yanında, bu tür eserlerin bir başka fonksiyonu da toplumda târîh şuurunun uyanması ve onun ayakta kalmasını sağlamasıdır.

Cenknâmelerde başta Hz. Muhammed olmak üzere Hz. Ali ve diğer Müslümân gâziler, kendilerini çepre çevre kuşatan İslâm imânı ile dolu, onun verdiği kudret ve kuvvetle yaşayan, bu kıymet hükümleri için savaşılan ideal insan örnekleridir. Yeni bir kuruluş döneminin eserleri olan cenknâmeler, ideal

⁴⁷ Cahit ÖZTELLİ, *İslam'dan Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu'da Meydana Gelen Eserler, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara 1976, s.346-347

⁴⁸ LEVEND, *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız...*

⁴⁹ Hasan KÖKSAL, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara , s.16

⁵⁰ GALOTTA, a.g.m. ; Hüseyin YURDAYDIN, *Gazavat-Nâmeler Ek III, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:X (1962), s.167-174'ten ayrı basım.

insanı işlerken, toplumun örnek insan arayışına cevap vermesi yanında toplumun moral kaynağı olarak önemli bir fonksiyonu da yerine getirir.

Tursun Fakih'in mesnevilerinin de içinde bulunduğu *ödünçleme tür*lerden olan mesneviler, *yeni evrensel Türk medeniyetinde*, eski *kahramanlık/alplik ürünlerini* yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu bir çizgiye taşımışlardır. Bu tür eserlerde olduğu gibi Tursun Fakih'in mesnevilerinde de dini yayım yolunda yapılan mücadele ve gösterilen kahramanlıkları anlatan dinî/hamasî hikâyelerdir.⁵¹

d. Eserlerin Coğrafyası

Mesnevilerde anlatılan hikâyelerin coğrafyasını tespit etmeye çalıştığımızda, bunu iki döneme ayırmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönem, ikincisi ise Hz. Muhammed'ten sonraki dönem. Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönemde, İslâm coğrafyası; Basra Körfezi ile Kızıl Deniz'in bitimi, Akabe Körfezi'nin kesiştikleri, yaklaşık 30. enlemin güney kesiminden Yemen'e kadar olan bütün Arap Yarımadası'nı içine almaktaydı.⁵² Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Muhammed Hanefi'nin hayatta olduğu dönemi de dikkate alarak tayin edebileceğimiz İslam coğrafyası ise; Hz. Ali'nin ölümüne kadar olan sürede, güneyde Yemen, batıda Trablusgarp, Kuzeyde Antakya'dan Azerbaycan ve Hazar Denizi'nin güney kıyılarından Seyhun, doğuda Belucistan-Amuderya (Ceyhun) bölgesinde bir genişliğe sahiptir. Bu coğrafi alan dikkate alındığı zaman, Hz. Muhammed'in hikâyelerin merkezinde olduğu Ummân ve Mukaffa''nın Arap Yarımadası sınırları içinde; Muhammed Hanefi mesnevisinin ise Hz. Ali'nin ölümüne kadar olan dönemde çizilen geniş bir coğrafyada geçmiş olması gerek.

Hız. Muhammed'in hayatta olduğu ifade olunan Mukaffa' ve Ummân mesnevilerinde, yer ve kişi adları zaman zaman gerçek dışıdır. Mukaffa' mesnevisinde hikâye edilen savaş, Yemen'de geçmektedir. Ancak Yemen ahalisinin savaşla Müslüman olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakta. Bilgiler bunun aksine, İslamiyet'in intişarından itibaren Yemen

⁵¹ YILDIRIM, *Türk Edebiyatının Yüzyılları*

⁵² *Büyük İslam Tarihi*, C:I, s.572

ahalisinin Müslümanlarla sürekli iyi diyalog içinde olduklarını göstermektedir. Ancak, geniş bir saha olan Yemen, on bölgeye ayrılmış, her bölgeye bir vali tayin edilmiştir. Bu kadar geniş bir bölgede çeşitli dine mensup toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Farklı dinlere mensup bu topluluklar arasında tarihi önemi olmayan mevzii savaşlar olabilir. Ancak, Sakîfîler ile Kinde kabilesi ve Himyerler'in yemen sınırında bulundukları ve bunların Müslümanlarla savaştıkları bilinmektedir.⁵³ Mukaffa'' mesnevisinde anlatılan savaşın bu saydığımız kabileler ile Müslümanlar arasında yapılan bir savaş olduğu düşünülebilir.

*Hayli cenk oldı hele sındı harbi
Başın aldı kaçdı gıtdi her biri*

*Biz dahı kalkdık andan ya Resûl
Tutdık andan hem Yemen semtine yol*

mısralarından Yemen olduğu anlaşılmakla beraber, bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Ummân mesnevisinde anlatılan savaş hikâyesinde, gerçekten çok, muhayyel/fantastik unsurlar yer almaktadır. Zaman zaman gerçek şahıslar olmakla beraber, özellikle Ummân ahalisine mensup olanların adları tarihî adlar değildir. *Ummân ve Bahr-ı Ummân* tabirleri bize Ummân'ı hatırlatsa bile, burada bulunan Abdu'l-Kays, Maskat, Mehre gibi yer ve kabile adlarının hikâyede geçmemesi, bu hikâyenin muhayyel olduğu izlenimini vermektedir. Aynı şeyleri Muhammed Hanefî'nin macerasının anlatıldığı mesnevi için söylemek mümkündür. Kaldı ki, Aldo Galotta, bu tür hikâyelerin kaynaklarının eski Arap ve Fars efsanelerine dayandığını söylemektedir. Galotta, Salsal-Nâme ile ilgili çalışmasında Eski Arap ve Fars kaynaklarından gelen bu efsanelerin, Hz. Ali'nin kahramanlığı yanına dinin de katılarak gerçekmiş gibi verildiği kanaatindedir.⁵⁴

Mesnevilerin coğrafyası, gerçek ve muhayyel şahısların kahramanlıkları ile örülmüş, okuyucu/dinleyici kesimi heyecanlandıran, dinî ve dinden

⁵³ **Büyük İslam Tarihi, C:I, s.572 ve C:II, s.42;** El-Belâzûrî, **Fütuh'ul-Buldân**, Çev. Mustafa FAYDA), Ankara 1987, s. 99-100

⁵⁴ GALOTTA, a.g.m.

kaynaklanan heyecan unsurunun çok olduğu mesnevilerde merak uyandırmak için muhayyel belde ve şahısların çok olduğu, bunların gerçekmiş gibi anlatıldığı beldelerdir.

II. BÖLÜM- TURSUN FAKİH'İN EDEBİ ŞAHSİYETİ

A. Eserlerin Şekli Yapısı

a. 13.-14.yy. Mesnevî Edebiyatı ve Tursun Fakih'in Mesnevileri

13. –15. yüzyıllar, Osmanlı sahası Türk edebiyatının terkip ve tekamül ettiği bir dönem olması bakımından önemlidir. Zira, edebiyat sahasında Arap ve Fars kaynaklı edebiyat anlayışı, 11. yüzyıldan itibaren Türkiye sahasına gelmeye başlamış, 13.yüzyıldan itibaren de Türkiye sahası Türk edebiyatı içinde yerli ve millî unsurlarla birleşmek suretiyle Türk edebiyat geleneği içinde özümsemiş, Türkiye sahası Türk edebiyatının teşekkül ve tekamülüne doğru bir gidişe kaynaklık etmiştir.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı ahlakî- siyâsî muhtevalı eserî ile başlayan Türk mesnevî edebiyatı, Türkiye sahasında Mevlana Celaleddin Rumi ile zirveye çıkmış, Sultan Veled'in İbtidânâme ve Rebabnâme; Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha, Dâsitân-ı Sultan Mahmud; Ahmed Fakî'nın Efsâfû'l-Mesâcid; Şeyyâd İsa'nın Ahvâl-i Kıyâmet⁵⁵ ve Salsal-Nâme⁵⁶ ; Kirdecî Ali'nin Dâsitân-ı Hamâme, Dâsitân-ı Kesikbaş, Dâsitân-ı Ejderhâ, Hikâyet-i Delletü'l- Muhtel, Dâsitân-ı Geyik ve Dâsitân-ı İsmail⁵⁷ adlı mesnevî tarzında kaleme alınan ürünleri ile bir gelenek oluşturulmaya başlanmıştır.

⁵⁵ Daha geniş bilgi için bkz.Amil ÇELEBİOĞLU, **Türk Edebiyatında Mesnevi (XV.yy.'a kadar)**, İstanbul 1999, s.34-40

⁵⁶ Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Araştırmaları (2. baskı)**, Ankara 1986; KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi (2.baskı)** Ankara 1981, s.253-254; İsmet ÇETİN, **Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri**, Ankara 1997, s.57-58; Zeynep KORKMAZ, **Marzuban-Nâme**, Ankara 1973, s.58; Ayrıca Özdemir Nutku, Şeyyâd İsa'nın 14. yüzyılda yaşamış bir kıssahan olduğunu söylerken (Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri) Aldo GALOTTA, Şeyyâd İsa'nın Sal-Sal-Nâme'sini İran edebiyatından tercüme olduğunu söyler ve yaşadığı dönem hakkında bilgi vermez (*Il Salsal-Nâme*, **Turcica Revue D'études Turques**, T:XXI-XXIII, s.175-179)

⁵⁷ Ahmet Yaşar OCAK, **Türk Folklorunda Kesikbaş**, Ankara 1989, s.12-13; Şükrü ELÇİN, *Kirdecî Ali'nin Kesikbaş Destanı*, **Türk Dili**, S:517, (Ocak 1995), s.64-68; İsmet ÇETİN, a.g.e., s.58-59

14.yüzyıl daha çok dinî mesnevîlerin yazıldığı bir dönemdir. Agah Sırrı Levend'in *ümmet çağı Türk edebiyatı* olarak adlandırdığı ilk dönem mesnevîler, kaynağını Kur'an'daki kıssalar, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ululularının hayatları etrafında teşekkül eden efsanevî anlatımlar, dinî inanç ve ondan kaynaklanan cihad fikri ile gazilik ve şehidlik inancı üzerine bina edilmiştir.⁵⁸ Bu tür eserler daha çok, dinî, tasavvufî ve ahlakî umdeleri bünyelerinde taşırlar⁵⁹ ve dinî-didaktik konulu, telif, tercüme⁶⁰ ve adapte karakteri gösterirler. Bu dönem mesnevîlerinin dinî kıssalar ve menkıbelerden başka İslâm tarihi destan, efsane ve masallarla da beslendiğini söylemek mümkündür.⁶¹

Bu dönemde, dinî mesnevîlere Mûcizâtü'l-Nebî, Şefaâtname, Mahşernâme, Dâsitân-ı İblis; ahlakî mesnevîlere Risâletü'n-Nushiyye, Hikâye ve Kimya Risâleleri, Nâsihatname, Kadı ve Uğru; kahramanlık/gaza mesnevîlerine Güvercin Destanı, Gazavât-ı Bahr-ı Ummân, Gazavât-ı Mikdâd, Salsal-Name; tasavvufî mesnevîlere Mantuku't-Tayr, Fakrname, Garibname; aşk ve mâcera konulu mesnevîlere Yusuf u Züleyhâ, Yiğit Destânı ve İşknâme gibi örnekler gösterilebilir. Bu dönem mesnevî edebiyatının belli başlı temsilcileri ise; Yunus Emre, Gülşehrî Âşık Paşa, Hoca Mes'ud , İzzeddin, Elvan Çelebi, Kastamonulu Şazî, Erzurumlu Darîr, Ümmî İsa, İbrâhim, Şeyhoğlu Mustafa, Kemâloğlu İsmail, Ahmedî, İşknâme yazarı Mehmed, Tursun Fakih, Kirdecî Ali, İzzetoğlu, Sadreddin, Kayserili İsa, Ömeroğlu, Yusuf-ı Meddah, Begbazarlı Maazoğlu Hasan, Davud, Nakiboğlu, Sultan Veled, Niyazi Kadimî, Süleyman, Sule Fakı, Pîr Mahmud bin Ali adları tesbit edilemeyen başka mesnevî müellifleridir.⁶²

14. yüzyılda kaleme alınan mesnevîler, Amil Çelebioğlu tarafından edebî-ilmî mesnevîler ve halk tipi mesnevîler olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Kısmen beyit sayısı fazla olan, genellikle tek vezin kullanılmakla birlikte değişik vezinde şiir ihtiva eden, kafiye ve vezin kusurları az olan, tertip

⁵⁸ Agah Sırrı LEVEND, **Türk Edebiyatı Tarihi I**, Ankara 1973, s.122

⁵⁹ LEVEND, *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız*, **TDAY Belleten 1963**, Ankara 1964, s.89-115

⁶⁰ İsmail Hakkı ERTAYLAN, *Yusuî-i Meddah*, **TDED**, C:I, S:2 (1946), s.12

⁶¹ ÇETİN, a.g.e., s.83-86

⁶² ÇELEBİOĞLU, a.g.e., s.47-98

hususiyetleri itibariyle; tevhid, na'at, sebep-i te'lif, medh-i sultân, hatimetü'l-kitab bölümleri düzenli ve belirli olan ve dinlenmekten çok okunmak maksadıyla kaleme alınan mesneviler, edebî-ilmî mesneviler grubunda müteala edilmiştir. Telif ve tercüme mesneviler ile adepte mesneviler bulunmakta olup, tercüme mesnevilerde daha çok vak'a alınmış, bunların dil, ifade ve üslûp özellikleri, çeşitli ilaveler, mevzûlardaki tasarruflar ile tercüme olmaktan çok nakil/adepte özelliğini haizdirler.⁶³ Bu tür mesnevilere Mantıku't-Tayr, İşknâme, Risâletü'n-Nushiyye, Menâkıbü'l-Kudsiyye, Dâsitân-ı Ahmed Haramî, Garibnâme gibi mesneviler örnek gösterilebilir.

Halk Tipi Mesneviler ise genellikle; beyit sayısının az olması, tek vezin kullanılması (genellikle fâilâtün/ fâilâtün/fâilün vezni), kafiye, vezin bakımından kusurlu olmaları, tertip hususiyetleri itibariyle daha basit yazılmaları (çok kere tevhid, na'at, sebep-i te'lif, medh-i sultân, hatimetü'l-kitab, vb. bölümlerin bulunmaması veya bunlardan birkaçının bulunması, ya da düzenli olarak bulunmamaları sözkonusudur.), dinlenmek veya şifahi olarak okundukları için daha basit anlatımlı, tasannudan uzak, konuları dinî-ahlakî ve hamasî unsurların teşkil ettiği, başlangıçta 'dinle, kulak tut, işit' gibi hitap edatları ile başlamaktadır. Mucizat-ı Nebi, Şazi'nin Maktel-i Hüseyin, Tursun Fakih'in Gazavat-ı Ummman, Muhammed Hanefi adlı mesnevileri, Halk tipi mesnevilere örnek teşkil eder.⁶⁴

⁶⁵ ve Ahmet Kartal⁶⁶ mesnevileri, yazılış amaçlarına göre dört grupta toplamışlardır. Bunlar; **a)** Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden dinî, tasavvufî, ahlakî konulu mesneviler, eski bilimlerle ilgili mesneviler ve ansiklopedik bilgiler veren mesneviler; **b)** Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbelerden ya da tarihten alan, kahramanlık konulu mesnevîler; **c)** Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun

⁶³ Çelebioğlu'nun tercüme mesneviler dediği ve buraya aldığımız ifadelerle ilgili olarak bizim kanaatimiz, bu tür mesnevilerin adapte mesneviler olarak adlandırılması şeklindedir. Bkz: ÇELEBİOĞLU, a.g.e., s.46-47

⁶⁴ ÇELEBİOĞLU, a.g.e., s.45-46

⁶⁵ İsmail ÜNVER, *Mesnevi, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986) s. 430-563.

⁶⁶ Ahmet KARTAL, *Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri*, Bilig, S:19 (Güz 2001) s.69-117

edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevîler; **d)** Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevîlerdir.

Köprülü, halk edebiyatı içinde değerlendirdiği Meddah ve Meddah Hikâyelerini tasnif ederken, onların kaynakları itibarıyla üç grupta toplanması gerektiğine işaret eder. Bunlar; a)Eski Türk an'anesinden geçen mevzular, b) İslâm an'anesinden geçen mevzular, c)İranan'anesinden geçen mevzular'dır. Şükrü Elçin bu tasnifi Türk hikâyecilik gelenğine teşmil eder.⁶⁷

Mesneviler hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevileri, yazılış amaçları bakımından “Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbeler ya da tarihten alan, kahramanlık konulu mesneviler içinde, Amil Çelebioğlu'nun yaptığı, tasnifte olduğu gibi (mesnevilerin tertip özellikleri, vezni ve konuları bakımından)“Halk tipi mesneviler” ve aynı yazarın adlandırması ile “Destanî Mesnevî”ler içinde ⁶⁸, kaynakları itibarıyla da İslâm kaynağından gelen dinî konulu mesneviler olarak değerlendirilebiliriz.

b. Mesnevilerin Tertibi

Metnin kendi içinde konu bütünlüğü olan, başka metinlerden bağımsız kitap niteliğinde kaleme alınan mesnevilerin tertibinde üç ana bölüm bulunmaktadır. Bunlar, a)Giriş bölümü, b)Konunun işlendiği bölüm, c)Bitiş bölümüdür. Ancak, 13. ve 14. yüzyıllarda yazılan mesnevilerde, bu bölümler, kesin çizgilerle ayrılmazlar.⁶⁹

Mesnevilerin giriş bölümünde, besmele, tahmid, tevhid, münacaat, na't, mi'rac, mu'cizât, din ulularına ve dönemin idarecilerine övgü yer almaktadır. Tursun Fakih'in kaleme aldığı mesnevilerde giriş bölümü itibarıyla Türk mesnevi geleneğindeki plana uyulmadığı görülmektedir. Bunun sebebi ise mesnevi geleneğinin henüz teşekkül dönemini yaşadığıdır. Muhammed

⁶⁷ KÖPRÜLÜ, *Meddahlar, Edebiyat Araştırmaları*, (2. Baskı), İstanbul 1986, s.361-412; ŞÜKRÜ ELÇİN, *Halk Edebiyatının Giriş*, Ankara 1993, s.444-445

⁶⁸ ÇELEBİOĞLU, *Zaîfî'nin Gazavât-ı Sultân Murâd ibni Muhammed Han Adlı Mesnevisi*, *Türk Kültürü*, S:225 (Ocak 1982), s.30-37

⁶⁹ ÜNVER, a.g.m.; KARTAL, a.g.m.

Hanefi’de “Besmele”den sonra tahmid, tevhid, münacaat ve na’t bölümleri birbirinin içinde verilmekte, mi’râc ve mu’cizât ile din ulularına övgü bölümleri bulunmamaktadır.

*Allah adıdur dilimizde yine
Allah’ındur ne ki var hamd ü senâ*

*Yirde gökde söylenen anun adı
Sevgüsin ol kamu canlara kodı*

*Arşda ferşdede top toludur ol Ganî
Kanda istersen hâzır bil sen anı*

*On sekiz bin âlemde hükmi ulu
Anun emrin tutan zî-bahtlu*

*Utan andan olmagıl âsi ana
Kim nâgehân irmeye hışmı sana*

*Buyurugin tut olasin anın hâs
Kim bulasin âhiretde ihtisâs*

*Key sakın aldamasın dünyâ seni
Ögüdüm budur işidürsen anı*

*Dünyâda sen hükmine virgil boyun
Âhiretde Cennet’e gir hay atyân*

*Bunda sen çek bu azacuk zahmeti
Kim bulasin yarın anda rahmeti*

*Dünyâda ne istersen beka
Aklınun yönünü döndir Hakk’a*

*Koma Allah’ı dilinden bir nefes
Andan artuk kılma nesneye heves*

*Vir salavât Mustafâ’ya şevkile
Dinle imdi bir gazâvat zevkile⁷⁰*

⁷⁰ Muhammed Hanefi; 1-12

Ummân mesnevisinde, bu bölümlerin bulunmadığı, mesneviye nasihat niteliğinde ifadeler ile başladığı görülmektedir;

*Nâle kıl iy andelîb sühane-i dil
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil*

*Gitmeden bundan yaragın eyle sen
Tâ ki müflîs gitmeyesin şöyle sen*

*Bağlama gönlin bu fâni gülhâne
Sa’i kıl irmege bâki gülşene*

*‘Akıl ayagından bu nefsin bağı gider
Hâb-ı gafletden uyanasın meger*

*Nefs-i anânın virme şeytân eline
Kim virür sermâye ki div yoluna*

*Sen gidersin kalur iş bu rûzigâr
Söyle bir söz kala senden yâdigâr*

*Râviler şöyle rivâyet eyledi
Her birisi gördiğini söyledi*

*Çün tevekkül kıldım ol sübhânıma
Bizi yokdan var iden sultânıma⁷¹*

Mukaffa’’ mesnevisinde de durum aynıdır. Burada da plan gereği olan bölümler bulunmaz. Sadece bir nasihatnâme yer alır.

*Nâle kıl iy andelîb itgil nevâ
Derdine senden dürür çünkim nevâ*

*Dahı yardan özge dermân isteme
Özine yardan merhem otan isteme*

*Hemân kim isterisen var habibi
Habîbindür hemân derdün tabîbi*

⁷¹ Ummân; 1-8

*Yohsa bu aşufte vü şeydâ gönül
Her hevâdan dem uran rüsvây gönül*

*Kendüyi uşşâka hem-zâr eylemez
Avcı istignâne pervâz eylemez*

*‘Âlem-i bâlâyâ itmez bir nazâr
İktizâ-yı nefsile eyler güzâr*

*Ânı bilmez kim fenâdur kâinât
Pes hayatından nedür hâsıl memât⁷²*

Buradan anlaşılan, ilk bakışta mesnevilerin dinî-kahramanlık konulu olmayıp, ahlakî öğütler veren bir ahlâk kitabı niteliğinde olmasıdır. Mesnevilerdeki başlangıç ifadelerinin birbirine benzemesi, yazılışlarından sonra çok istinsah edilmeleri, ezberden söylenmeleri, ya da okunuşundan dinlenmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.⁷³

Mesnevilerin ikinci bölümünü *Konunun İşlendiği Bölüm* teşkil eder. Mesnevilerde anlatılan hikâyelerin başlangıç noktası, Hz. Muhammed’in huzuru, ya da Muhammed Hanefi’de olduğu gibi Hz. Muhammed’in mezarıdır. Ummên’da hikayenin başlangıç yeri Hz. Muhammed’in huzurudur;

*Tut kulagın aç gözünü uyanık
Mustafâ’ya gör ki ne dir bir konuk*

*Böyle bildüm bu haberi ey dede
Konuk olmuş bir kişi Muhammed’e*

*Ol konuk birkaç hikâyet eyledi
Kâfir elinden çok şikâyet eyledi⁷⁴*

Mukaffa’’da da merkez Hz. Muhammed’in huzurudur;

*Râvi eydür bir gün Sultân-ı Dîn
Fahr-i âlem rahmetü’l-âlemîn*

⁷² Mukaffa; 1-7

⁷³ Doğan KAYA, *Sivaslı Âşık Noksânî’nin Manzum Kan Kalesi Cengi*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, S:14 (1991), s.146-160; Mustafa Nihat ÖZÖN, *Türkçede Roman*, İstanbul 1985, s.103-107

⁷⁴ Ummân; 11-13

*Haymesi öninde oturmuşdı ol
Geldi ensâr-ı muhacîr sağ sol*

*Pes karâr dutdı ol meclîs ol zamân
Pes kıgırdı haymeye Şâh-ı cihân⁷⁵*

Muhammed Hanefî’de, hikâyenin konusu Hz. Muhammed’in ölümünden sonra cereyan eder. Zira, târih bilgisi, Hz. Ali’nin Fatıma’nın ölümünden sonra yaptığı evlilikten Muhammed Hanefî’nin doğduğunu haber vermektedir. Mesnevinin yazıldığı veya dinlendiği toplum tarafından kabul görmesi için Hz. Muhammed’e bağlanmış olması gerekli görülmektedir. Bu sebepten dolaydır ki, hikâyedeki vak’anın başlangıç yeri Hz. Muhammed’in mezarıdır;

*Ki Mustafâ yolun döndürdi Hakk’a
Dünyâsın değıştürdi ol kân-i safâ*

*Bu fenâyı terk edüb buldı bekâ
Sermedi milke irişdi mutlakâ*

*Düşdi firdevs uçmagından ol
Lîkin ashâb içinde oldu firâk*

*Yakdı ashâb için hicrâna özi
Dillerinde kaldı ol Resûl’un adı*

*Ol Emirü’l-Mü’minîn kân-ı safâ
Kati aglardı Alîyü’l-Murtazâ*

*Gice gündüz ravzasından çıkmazıdı
Aglamakdan dünyâyâ bakmazıdı*

*Beklemişdi Mustafâ’nın ravzasın
Yaslanub yaturdı da’im kabasın*

*Türbeden çıkmazıdı da’im nevm ile
Da’ima meşgûl idi anun ile*

⁷⁵ Mukaffa; 9-11

*Ravza-i şerîfe kaçmışdı Ali
Düşünde gördi Mustafâ'yı ol velî*

*Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Alî'nün gözin yaşın siler*

*Dur yukaru agramgıl ya Alî
Bir er oglun togısar ya velî*

*Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola*

*Benim adımı virgil ana ya Alî
Tiz imdi agramgıl ya velî*

*Ben beşâret kılmağa geldim sana
Pes Muhammed Hanefî adın vergil ana⁷⁶*

Konunun işlendiği bölümde, önce problem ortaya konur. Problem, ya bir şikâyet sonucunda, ya da tesadüfî olarak ortaya çıkar. Ummân'da;

*Ya Muhammed dinlegil uş hâlimi
Şerh ideyim hem dahı ahvâlümi*

*Mustafâ dir söyle 'Abdullah sözüün
Dünyâ içre hem ne gördi gözüün*

.....

*Didi Cumhûr kulum beni dinlenüz
Bu garîbe sizler iyi söylenüz*

*Salınız gide bunı kim ol vara
Haberümi ol Muhammed'e vire*

*Ol benüm âsi kuluma söylesün
Her ne gördüyse kamu şerh eylasün⁷⁷*

⁷⁶ Muhammed Hanefi; 14-27

ifadeleri ile ortaya konan problem, Mukaffa''da;

*Ol yigit turdı hemân zarı kılub
Aglar iniler derdile çok yakılır*

*Didi Peygamber kim ana iy yigit
Ne dürür ahvâlin sen bana eyit*

....
*Bir gice ben vak'ada nâgahân
Atamı gördim gelür bana hemân*

*Eydür oğlum var Muhammet katına
Benden ilet çok selâm hazretine*

....
*Çünkü peygamber işitdi bu sözi
Ağladı kim yaşıla toldı gözi*

*Sildi yaşın Allah'a hamd eyledi
Yönüni ashâba döndi söyledi*

.....
*Ol Resûlu'l-lah tebessüm eyledi
Hâlid'e döndi yüzini söyledi*

*Nâme al git bizden ana tizcek ol
Didi Hâlid başım üzre ya Resûl*

*Tiz buyurdu nâme yaza ol Ali
Aldı Hâlid nâmeyi tutdı yolu⁷⁸*

ifadeleri ile başlamaktadır. Problemin ortaya konması, vak'anın akışını sağlar. Mukaffa''da olduğu gibi Hz. Muhammed'in İslamiyet'e davet mektubunun reddedilmesi ya da Muhammed Hanefi'de olduğu gibi kâfir ülkesinde bulunulması ve saldırıya uğranılması, ya da Ummên'da olduğu gibi davet mektubunun reddi ve elçiye zulmedilmesi, savaş sebebi olarak görülür ve Müslüman kuvvetler, gayrî-müslimler ile savaşa mecbur kalır. Hikâyelerin

⁷⁷ Ummân; 14 - 93

⁷⁸ Mukaffa; 73-121

tamamında problem savaş yoluyla çözülür. Problemin savaş yoluyla çözülmesi, mesnevilerin kaleme alındığı dönemin gereği olarak düşünülmelidir. Savaşın sonunda müslüman olanlar bağışlanıp ödüllendirilir, olmayanlar öldürülür.

Mesnevilerin bitiş bölümü, mesnevinin yazılış sebebi (sebeb-i te'lif), beyit sayısını bildiren ifade, yazıldığı yer, mesnevinin vezni ve Hz. Muhammed'e salât ve selâm ile sonlanır. Tursun Fakih'in mesnevileri, bu plana uygunluk göstermektedir. Bir farkla ki, bu fark da mesnevilerin sadece okunmak için değil, aynı zamanda dinlenmek için de yazıldığının belirtilmesidir. Bitiş bölümü Ummên mesnevisinde;

*Vir salavât Mustafâ'nun cânına
İki cihân şâhının sultânına*

*Mustafâ'nun magrifeti bî-hisâb
Yazarısam yitmeye bu kitâb*

*Hem bular kıldı din yolını ayân
Biz de bildik vasfını bellü beyân*

*İş bu kıssa sözleri oldu tamam
Okıyana yazana Hakk'dan selâm⁷⁹*

beyitleri buna örnek gösterilebilir. Mukaffa'da mesnevilerin okuma ve dinleme amaçlı olduğu da şu beyitlerden anlaşılmaktadır:

*Hem bu meclîs burada oldu tamâm
Ol Resûl'ün rûhına yüz bin selâm*

*Okıyanı dinleyeni yazanı yazdıranı
Rahmetinle yarlıgagıl ya Gani*

*Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât
Bin günâhı afv ider bir selavât⁸⁰*

Muhammed Hanefi'de ise sadece Hz. Muhammed'e selavât ile mesnevinin vezni yer almaktadır;

⁷⁹ Ummân; 1098-1101

⁸⁰ Mukaffa; 429-431

*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Bin günâhı afvider bir salvât⁸¹*

c. Vezin

Çalışmaya esas aldığımız mesnevi nüshalarında, çok istinsah edilmekten dolayı olsa gerek ki, zaman zaman vezin bozuklukları görülmektedir. Zira, sadece Tursun Fakih'in mesnevileri değil, o dönemde yazılan aruza dayalı türler-özellikle mesnevilerde, aruzun tam olarak yerleşmemesinden dolayı vezin kusurları olduğu bilinmektedir. Fuad Köprülü, 14. ve 15. yüzyıllar ve daha sonraki dönemlerde halk arasında dinî ve ahlakî propogandaya yönelik olarak kaleme alınan didaktik-kahramanlık hikâyelerinin 11'li hece veznine uygun olan aruz kalıpları ile yazıldığını, bunu da aruzun tamamen yerleşmediğine bağlamaktadır.⁸² Hasibe Mazioğlu da, aruzun tamamen yerleşmemesinden dolayı bu dönem mesnevilerinin *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün* vezni ile yazıldığını ifade etmektedir.⁸³ Cahit Öztelli Tursun Fakih'in eser verdiği dönemde telif/tercüme/adapte olunan eserleri toplu değerlendirdikten sonra; "*Bu dinî hikâyelerin hepsi mesnevî biçiminde olup, arûz veznine uygulanınca çok bozuk oldukları görülür. İş böyle olunca, hece ölçüsü ile yazılmış olduklarını kabul etmek daha doğru olur*" diyerek, bu tür eserlerin hepsinin hece vezni ile yazılmış olduğu üzerinde durur.⁸⁴

Araştırmacıların ittifakla kabul ettikleri gibi, henüz teşekkül dönemini yaşayan 13.-14. yüzyıl mesnevîlerinin genellikle 11'li hece veznine uyan *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış olduklarını söylemek mümkündür. Kaldı ki, mesnevîlerin sonunda hangi vezinle yazıldıklarına dair bilgi de müellif/mastensih tarafından verilmektedir.

Muhammed Hanefî mesnevisinde geçen;

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

⁸¹ Muhammed Hanefî; 466

⁸² KÖPRÜLÜ, *Arûz*, **İA**, C:I, İstanbul, s.625-653

⁸³ Hasibe MAZIOĞLU, *Divan Edebiyatında Hikaye, Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfeddin*, Ankara 1983, s.19-34

⁸⁴ Cahit ÖZTELLİ, *İslam'dan Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu'da Meydana Gelen Eserler, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara 1976, s.346-347; *Anadolu Türk Edebiyatında Geyik Destanı*,

*Bin günâhı afvider bir salvât*⁸⁵

beyti, mesnevinin veznini belirtirken, Mukaffa''da geçen;

Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât

*Bin günâhı afv ider bir selavât*⁸⁶

beytindeki Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât vezni ne hecenin 11'li kalıbına uymakta, ne de mesnevinin Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât kalıbını ifade etmektedir. Burada yazılı olan vezin, sözlü gelenekte kolay ezberlenmesinden dolayı konulmuş bir ifade yolu olmalıdır.

Sonuç olarak, beyit sayısında bir sınırlama olmaması münasebetiyle aruzun Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât vezniyle yazıldığını tahmin ettiğimiz Tursun Fakih'in mesnevileri, yazıldıkları dönem itibariyle aruz vezninin tam olarak yerleşmemesinden dolayı, 11'li hece vezninde bir yapı arz etmektedir.

d. Kâfiye

Mesnevilerde zengin, tam ve yarım kâfiye kullanılmıştır. Zaman zaman da ahengi sağlamak için redifin tercih edildiği görülmektedir.

Zengin kâfiye

*Çün vefâsıdur bu çarh-ı bî-amân
Söyle bir söz yâdigâr olsun hemân*

*Ali heybetin işitdi kamusı
Cem' olur ya'ni komazlar nâmusı*

*Utan andan olmagıl âsi ana
Kim nâgehân irmeye hışmı sana*

Tam Kâfiye

*Vardım Allah diye çaldım arslanı
Ortasından iki böldüm pes anı*

⁸⁵ Muhammed Hanefi; 466

⁸⁶ Mukaffa; 431

*Çün tevekkül kıldım ol sübhânıma
Bizi yokdan var iden sultânıma*

*Utan andan olmagıl âsi ana
Kim nâgehân ırmeye hışmı sana*

Yarım Kafiye

*Vardı köprünün başın gözledi
Gördi dahi gelmemişler izledi*

*Tiz dutar atın biner üstine
Bir kâfir yaklaşur katına*

*Înşallah umarım ya Mustafâ
Cümlesin bağışlaya bana Hudâ*

Redif

Ahengi sağlamak için kafiye'den başka redifi de kullanılmaktadır. Kimi zaman ahenk unsuru olarak yalnız kullanılan redif, çoğu kez kafiye'den sonra kullanılmaktadır.

*Durdı Hâlid ya Resûlu'l-lah didi
Görürüm ol yiri bilirüm ben didi*

*Şöyle çabuk süvâridi harbde
On kâfiri yıkardı bir hamlede*

A. Mesnevilerin Dil ve Üslûp Özellikleri

a. Dil Özellikleri

Tursun Fakih'in mesnevileri, 13. –15.yüzyılda kaleme alınan mesneviler ile benzer özelliklere sahiptir. Bahsi geçen dönemde kaleme alınan Tursun Fakih'in mesnevileri ile Şeyyâd İsa, Maazoğlu Hasan, Kirdeci Ali, Meddâh

Yusuf'un ve müellifi belli olmayan başka mesnevilerin Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine sahip oldukları araştırmacılar tarafından belirtilmektedir.⁸⁷

13. yüzyıldan 15.yüzyıla kadar olan devreyi içine alan Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin son devirlerini, beylikler dönemini ve Osmanlı Devletinin imparatorluk haline gelmeden önceki Osmanlı hanlığı dönemindeki Türkiye Türkçesi'dir.⁸⁸ Bu devrede Türkçe'de Arapça ve Farsça gibi yabancı unsurlar fazla görülmemektedir. Yazı dili ile konuşma dili paralel gitmekte iken, 15. yüzyıldan sonra yazı dili (edebî dil) konuşma dilinden farklılaştı. Özellikle beylikler dönemindeki edebiyat eserleri, Türkiye Selçukluları döneminde yazılan edebiyat eserlerine göre daha Türkçe'ydi. Kur'an tercümeleri, menakıbnameler, nasihatnameler ile dinî-manzûm ve mensur eserler, tasavvufî ve romantik mesneviler, divanlar gibi birçok eser meydana geldi ve bu eserlerde Türkçe, edebî bir dil olarak işlendi. Bu eserlerin bir çoğu da Osmanlı Beyliği sınırları içinde yazıldı.

Tursun Fakih'in mesnevileri, 13.-15. yüzyıllar arasında yazılı kaynaklarda işlenen ve konuşma dili ile yazı dilinin henüz ayrılmadığı *Eski Anadolu Türkçesi* özellikleri göstermektedir. *Eyü, eşit-, gey-, tanla-, nice, Çalab, tamu, tap-, varusır,katı, kirpük, ayağınun, niçün, barmak, yavlak, kendü, kendüzi*,vb.mesnevilerde kullanılan kelimeler, buna işaret eder.

Mesnevilerin giriş ve sonuç bölümlerindeki dua, dinî nasihât nitelikli ifadeler ile metin içindeki âyet ve sûreler, şahıs adları ve sıfatlar bir yana bırakılırsa, Arapça, Farsça ifadeler çok azdır. Özellikle Arapça ifadelerin kullanılması, mesnevilerin, bir yandan kahramanlık duygularını işlerken, bir yandan da dinî bilgiler ile ilgili ip uçları vermesinden dolayıdır.

a.1. Sıfatlar ve Sıfat Kullanımı

Sıfat tamlamaları; şairle eşya, varlık, hadise ve kavramların, durum, vasıf ve hareketleri arasındaki idrak şeklini veya bunlarla ilgili imaj ve tasavvurları

⁸⁷ KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.253; Leyla KARAHAN, *Erzurumlu Darîr –Kıssa-ı Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, Ankara1994, s.25-26; LEVEND, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1949; BULUÇ, a.g.m., Mustafa ÖZKAN, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s.34, 71

⁸⁸ ÖZKAN, a.g.e., s.34

göstermesi bakımından önemlidir.⁸⁹ Tursun Fakih, yaşadığı sosyal çevre, mensubu olduğu tarikat geleneği, kuruluş aşamasında olan bir devlet hayatında aldığı görev ve üstlendiği sorumluluklar gereği, dinî esasları bilen ve bu bilgilerini çevreye aktarma görevini sürdüren bir şahsiyettir. Bu yapısı ile dinî ve sosyal hayatın prensiplerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu özelliği, Tursun Fakih'in şiirlerinde iki zıt unsur veya tasavvuru bir arada; iyi-kötü veya olumlu-olumsuz taraflar karşısında kesin tavır sergilemesini sağlar.

Dinî inanç ve bu inancı yaymayı kendine ideal edinen Müslüman bir kesim ile bunlara sunulan olumlu şeyler iyi/güzel/kutsal sıfatlarla, olumsuz olanlar; inkâr/kâfir/şeytan gibi kavramlarla, diğer unsurlar ise kötü/çirkin/ olumsuz/ kutsal olmayan sıfatlarla ifade edilmektedir. Bu ifade tarzı bir yandan Tursun Fakih'in "biz"i öne çıkaran "ben" veya "biz" ile sübjektif bir biçimde dile getirilmektedir. Genel kullanım olarak "ilahî" kaynaklı olan Tanrı'nın Allah , Hâlik, Hakk, Kâdir, Şâh gibi ad ve sıfatları bir yana bırakılırsa genellikle şu kullanımlar görülmektedir:

Hz. Muhammed'i ifade için kullanılan sıfatlar;

*Ki Mustafâ yolun döndürdi Hakk'a
Dünyâsın deġiştürdi ol kân-i safâ*

*Ol Emirü 'l-Mü'minîn kân-ı safâ
Kati aġlardı Alîyü 'l-Murtazâ⁹⁰*

*Râvi eydür bir gün Sultân-ı Dîn
Fahr-i âlem rahmetü 'l-âlemîn⁹¹*

*Aġlayub didi Emirü 'l-müminin
Ben de alam boynıma rub 'ını hemin*

*Vir salavât Mustafâ 'nun cânına
İki cihân şâhının sultânına⁹²*

⁸⁹ Hüseyin ÖZBAY, **Abdulhamid Süleymanoğlu Çolpan'ın Şiirleri**, Ankara 1993, s.194

⁹⁰ Muhammed Hanefi; 14-18

⁹¹ Mukaffa; 9

⁹² Ummân; 1098

*Çünkü Ali sözünü kıldı tamâm
Dinledi ol kıssayı Hayrî'l-nâm*

Cebrail'i ifade için kullanılan sıfatlar:

*Mustafâ'ya geldi Cebrâil-i emîn
Didi Hakk sana selâm itdi hemîn*

*Hak bilürdi bunların hâlin hemîn
Gökden indi ol sâ'at yek-i emîn⁹³*

Hz. Aişe için kullanılan sıfat:

*Didi işitgil ya Ali yûri hemîn
Görelüm kandadur Ummü'l-Mü'minîn⁹⁴*

Fatıma için kullanılan sıfat:

*Geldi anda ol nigâr-ı dil- farîb
Didi bana ne buyurdın ya Habîb⁹⁵*

Muhammed Hanefî'nin savaşa gitmemesi anlatılırken, kahramanlığının ifâdesi için savaş durumu güzel gösterilir ve yazar bu güzelliğe bir ifade tarzı bulur;

*Çün Muhammed Hanefî evde kalur
Ol gazâlık nakşî gönlinde kalur⁹⁶*

Müslümanlara sunulan şeyler de güzel sıfatlarla anlatılır. Onların güzellikler karşısındaki tavırlarının vurgulanması için, yazıldığı dönemde hayret ve hayranlık uyandıracak sıfatlar kullanılır. Muhammed Hanefî'nin din değiştirmeye zorlanması anlatılırken, ona yapılan ikramlar ve bunların güzelliği şu beyitlerle ifade edilir;

⁹³ Ummân; 277

⁹⁴ Mukaffa; 55

⁹⁵ Mukaffa; 40

⁹⁶ Muhammed Hanefi; 162

*Sâki getürdi tolu zerrin kadeh
Tâbut anı içüb oldı ferâh*

*Çün ayagın turdı hâs u âm
Sâki getürdi tolu zerrin câm*⁹⁷

Ummân mesnevisinde, Sanduk Tanı'nın yalancı cenneti anlatılırken, bu güzellikler karşısında Müslümanların sağlam duruşları vurgulanır. Seçilen sıfatlar cezbedici bir anlatımla kaleme alınır;

*Göği gümiş za'ferândur toprağı
Budagı altun zeberced yaprağı*

*Ol ağaç altında bir Sanduk turur
Anun içi tolu cazuluk durur*⁹⁸

Bunun gibi örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Olumsuz/ kötü olanlar kötü ve olumsuz sıfatlarla anılmaktadır. Nasihat nitelikli söyleyişte, Şeytan ve Şeytan'a uymak ifade edilirken, pişmanlık beraberinde gelmektedir;

Şeytâna uyan kişi büşmân olur

*Az sevündürür çok büşmân olur*⁹⁹

Olumsuzluklardan birisi kâfir askeridir. Bunların yüzü kara kandır. Hepsi kara benizli/ zengi olarak ifade olunur. Kimi sarı arslan yiyecek kadar vahşi, kimi sarı öküz benzer. İmansızlıkları kara kelimesi ile ifade olunur ve işaretleri çekilen kara alemdir. Olumsuzluk kavramı, özellikle kara kelimesi ile çok sık bir arada kullanılarak berkitilir.

a.2.. Fiil Kullanımı

Tursun Fakih'in yalın üslûbunu genellikle fiil kullanımı sağlar. Vazgeçilmez, zorunlu fiiller dışında Tursun Fakih'in "bil-", "gör-", "söyle-", "di-", "göster-", "ah it-", "feryad eyle-", "bul-" gibi üslûp ip uçları veren fiilleri daha çok kullanması dikkat çekicidir. Daha çok "ad+yardımcı fiil" biçiminde kullanılan birleşik fiiller Tursun Fakih'in düşünce aksiyonunun ifade araçları olarak görülür.

*Feryâd idüben Tâbut'a çağrışdılar
Yalvaruban ayagına düşdiler*¹⁰⁰

⁹⁷ Muhammed Hanefi; 258-259

⁹⁸ Ummân; 77-78

⁹⁹ Muhammed Hanefi; 155

*Tanrı'yu bir bilüben getir imân
Cazulukdur Sandug'a itme gümân*¹⁰¹

Tursun Fakih'te vasıf fiilleri ve aksiyon fiilleri tabir edebileceğimiz fiiller yüklem teşkil eder. Sonuçlanmış yargı dışında Eski Anadolu Türkçesi'nin işlek eki alan uban/üben ile yapılan zarf fiillerle daha çok sağlanıyor. Aşağıdaki örneklerde, hem sonuçlanmış yargı ifadelerinde fiilleri, hem de adı geçen ekle biçimlenen zarf-fiilleri görüyoruz.

*Sancag-ı İslâm götürüben yürüdi
Gâziler nusret bizim diridi*¹⁰²

*Hun bıraktı yidiler içdiler
Ol yârenler dönüben söz açdılar*¹⁰³

*Anı esenleyüben gönderdiler
Bindiler zevrâk gemiye girdiler*¹⁰⁴

Tursun Fakih'in yalın anlatımı ve tasavvufî çağrışımları kendine özgü duyuş ve duyarlılık dünyası seçtiği fiillerin kullanımında da hususi bir yer tutar. Bir anlamda sözü tamamlayan yargı elemanları, yazarın umumi tahkiye üslûbu ile birlikte hususi-mecâzî anlayışının da ipuçlarını verir. Yukarıda “vasıf fiilleri” dediğimiz bir anlam yüklemesinin, zaman zaman tahkiyenin kendi gelişimi içindeki tabii bir anlatım aracı olarak, zaman zaman da tasavvufî bir imaj ve remiz olarak ortaya koyulduğunu söyleyebiliriz. Yalvararak ayaga düşmek, sancag-ı İslâmı götürmek, bahr-ı ummâna girmek, develer yüklemek, hun bırakmak, anı esenlemek, zevrak gemüye binmek, ah itmek, yüzi topraga urmak gibi örnekler, mesneviler boyunca kullanılan vasfî fiillerle birlikte dinî duyarlılığın göstergeleridir.

Tursun Fakih,”sonuçlanmış yargı elemanları- yüklem- içinde bolca zarf kullanmaktadır. Burada dikkat çeken husus yargı bildiren fiillerin vasıf

¹⁰⁰ Muhammed Hanefi; 220

¹⁰¹ Ummân; 127

¹⁰² Muhammed Hanefi; 114

¹⁰³ Ummân; 138

¹⁰⁴ Ummân; 180

bildiren fiillerle bolca tasvir edilmeleridir. Aşağıdaki birkaç örnek mesneviler boyunca hâkim görülmektedir.

*Hun bıraktı yidiler içdiler
Ol yârenler dönüben söz açdılar¹⁰⁵*

*Ben sana nusret idüben saklayam
Atuna bin çeriyle götür sen 'alem¹⁰⁶*

*Anı esenleyüben gönderdiler
Bindiler zevrâk gemiye girdiler¹⁰⁷*

*Hamle kıldı kuyrugın kakdı hemân
Ögreyüb sürdü bana virmez amân¹⁰⁸*

*Çünkü babam işidür iş bu sözi
Ah idüben toprağa urdı yüzi¹⁰⁹*

b. Hitap ve Emir Cümleleri

Emir cümleleri, okuyucu/ dinleyici grubuna dinî bilgileri veren, dini telkin eden, İslâmiyet'in esaslarını, dünyanın geçiciliğini anlatan; mesnevilerin girişindeki nasihat karakterli ifadelerdir. Bunun dışında emir cümleleri, destanî üsluba uygun, peygamber/ komutan /melik tarafından verilen emirlerin, dana gür bir eda ile söylenilmesini sağlayan, kahramanların birbirlerini savaşa teşvik etmelerini kuvvetlendiren ifadelerdir.

*Dünyâda ne istersen beka
Aklınun yönünü döndir Hakk'a*

*Koma Allah'ı dilinden bir nefes
Andan artuk kılma nesneye heves*

...
*Nâle kıl iy andelîb etgil nevâ
Derdine senden dürür çünkim nevâ*

¹⁰⁵ Ummân; 138

¹⁰⁶ Ummân; 242

¹⁰⁷ Ummân; 180

¹⁰⁸ Mukaffa; 125

¹⁰⁹ Mukaffa; 85

*Dahi yirden özine dermân isteme
Özine yirden merhem otan isteme*

...

*Nâle kıl ey andelîb sühâne-i dîl
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil*

*Gitmeden bundan yaragın eyle sen
Tâ ki müflîs gitmeyesin şöyle sen*

Mesnevilerin giriş bölümlerindeki bu tür ifade tarzlarından başka, bir kahramanın ağzından çıkan emir cümleleri, kahramanın kendi çevresinin gerçekleriyle karşılaşmasını sağlar. Hz. Muhammed, Cebrâil ve Hz. Ali'nin ifadeleri, emir cümlesi tarzında olup kesin doğruların ifadesi amacıyla kullanılır;

*Pes çağırda didi kim ya Fatıma
Bir sözüm var tiz irişgil katuma*

*Geldi anda ol nigâr-ı dil- farîb
Didi bana ne buyurdın ya Habîb¹¹⁰*

*Alî eydür siz tefehhüs eylenüz
Bu ada ne adadur tiz söylenüz¹¹¹*

Tursun Fakih, işlediği konuya dikkat çekmek, okuyucu/ dinleyici grubunu hikâye dünyasında tutmak için hitap cümlelerini de sık sık kullanmaktadır;

*İşde Muhammed Hanefî ol pehlivân
Eyitdi ne herze söyler bu kaltabân*

*Tanrı arslanı Alî oğlu benem
Fâtımâtü 'z-Zehradur benim anam¹¹²*

*Didi gelsün Muhammed yahud Ali
Anlar için gelmişim bugün beli*

*Biriniün başun kesem iletem ana
Ta ki vire ammun kızını bana¹¹³*

¹¹⁰ Mukaffa; 39-40

¹¹¹ Ummân; 377

¹¹² Muhammed Hanefi; 106-107

*Alî ol kıza işâret eyledi
İmân arz kıl diyuben söyledi*¹¹⁴

Mesnevilerde, müslüman askerlerin düzeni, taşıdıkları alem/sancakları ayırdedilebilecek kadar açık yazılmıştır. Ancak, düşman tarafındaki düzensizlik, aynı zamanda heybetin, gücün de ifadesi olması bakımından dikkat çeker. Bu heybete ve debdebeye rağmen kâfir tarafı mağlup olur.

*Ol alemler yürüdi kızıl sarı
Çalınur önünde tavul hem boru*¹¹⁵

Hız. Ali'nin taşıdığı alem sarı renkli olmakla birlikte, bu renge her hangi bir anlam yüklenmez. Ancak, stilistik bakımdan sarı renk, benizin sararmasında kullanılır. Bu da korkunun ifadesidir.

*Kaçdı sanduk Ummân'a girdi girü
Cumhûr'un Sencigil'ün oldu benzi sarı*¹¹⁶

Korku ifadesi olan benizin sararması, kan çekilmesi olarak da ifade edilmektedir.

*Sağ yanımda geldi bir on nâgehân
Şöyle korkdum kalmadı benzimde kan*¹¹⁷

Renkler bazen mübalağa unsuru olarak da kullanılmaktadır.

*Âh (u) feryâd eyledi dizin çeküb
Ol mübârek gözlerinden kan döküb*¹¹⁸

Kırmızı veya kızıl renkleri de kara kadar kötü çağrışımlar yaptırabilmektedir. Gözün kan bürümesi, aynı zamanda kızgınlık ve intikam duygusunun belirtisi olarak ifade edilmektedir.

*Ol Sencigil çünkü gördi kızını
Kakımdan kan bürüdi gözünü*¹¹⁹

¹¹³ Mukaffa; 260-261

¹¹⁴ Ummân; 650

¹¹⁵ Ummân; 746

¹¹⁶ Ummân; 777

¹¹⁷ Mukaffa; 123

¹¹⁸ Mukaffa; 18

¹¹⁹ Ummân; 762

Olumsuzluğun ifadesi olan kara renk, aynı zamanda kahramanları yenilgiye hazırlayan ve götüren unsurlardan biridir. Yazar- dinleyici/ okuyucu ilişkisindeki bilinç altı, iyiyi temsil eden olumlu tipleri veya davranışları başarılı kılmak için ortaya bir problem atar ve çözülmesini sağlar. Karanlık, bu bakımdan problemin başlangıcıdır. Aydınlığa çıkmak ise, problemin çözümü, kahramanın başarıya ulaşmasının ifadesidir;

*Karanlık oldu Ali üstüne
Zengiler dirildi anın kaskına*¹²⁰

Karanlıklarda, kara benizli varlıklar yaşar ve bunlar kötülüğü sembolize ederler.

*Otuz arşun boylu bir 'ifrit imiş
Kara yüzli heybetli bir it imiş*¹²¹

Kara, savaş hallerinin dışında da olumlu tip veya olayların engelleyicisidir;

*Kara bulut çökiben oldu tamâm
Yıl üşedir gemiye virmez amân*¹²²

c. Edebî Sanatlar

Tursun Fakih'in kaleme aldığı mesnevilerde, mesnevilerin yazıldığı dönemdeki edebî ortam gereği, yok denecek kadar az sanata baş vurulmuştur. Mesnevîlerde bir vak'anın hikâye edilmesi, destan geleneğinin devamı olması münasebetiyle olağanüstü unsurları anlatsa bile realist çizgide bir anlatımın benimsenmiş olması hasabiyle doğrudan anlatım tercih edilmiştir. Ancak, san'at yapmak için olmadığını tahmin ettiğimiz bazı edebî sanatların kullanılması da söz konusudur. Bu edebî sanatların başında teşhis gelmektedir.

Tursun Fakih, müşahhas kavramları başka müşahhas kavramlar ile ifade ederek anlattığı kavramları güçlendirmek yolunu seçmektedir. Özellikle din adına savaşan kahramanlara yüklediği ilahî sıfatların yanında gerçek hayatta var olan varlık/kavramları vermesinde maksat, onların daha fazla güçlenmesi, okuyucu/dinleyici kesimi üzerinde etkisinin devamlı olmasını sağlamayı amaç edinmektedir. Zira bu yolla, bir yandan dinî kavramların kullanılması, bir

¹²⁰ Ummân; 265

¹²¹ Ummân; 50

¹²² Ummân; 32

yandan kavramların yüklendiği varlık veya olaylar, bu mesnevilerin hem yazılı, hem de sözlü gelenekte sürekliliğini korumasını sağlamıştır.

Hız. Ali'nin toplumda iyilik ve kahramanlıkları ile öne çıkması, şem'e benzetilerek ifade edilmiştir.

*Gâziler cümle yanında cem olur
Cümlenin içinde kendü şem' olur*¹²³

Hız. Ali'nin süngüsü de yıldırıma teşbih edilir.

*Yıldırımdan darb elinde sünüsü
Ol kâfirler halme kıldı kamusı*¹²⁴

Müslümân askerler, düşmana saldırdıkları zaman arslana benzetilirler.

*Her birisi ögürür arslan gibi
Halme kılur od saçar evrân gibi*¹²⁵

Müslüman olmayanlar ise domuza bezetilir.

*Nâgehân kâfir çerisi kaçdılar
Tonuz gibi hırleşüben akdılar*

Akıl, insana benzetilerek teşhis sanatına baş vurulur.

*Akıl ayagundan bu nefsin bağın gider
Hâb-ı gaflerden uyanasın meger*¹²⁶

Kimi zaman İskender'e telmihte bulunulması gibi örneklerle telmih sanatına yer verilir.

*Kâfirin ögince gelenün akdarur
Sedd-i İskender gibi şöyle durur*¹²⁷

Mecâz-ı Mursel sanatına yer verildiği de olur.

*Kakımış bir dive dönmiş ol la'in
Kanına girdi atamun ol la'in*¹²⁸

¹²³ Muhammed Hanefi; 159

¹²⁴ Muhammed Hanefi; 191

¹²⁵ Ummân; 222

¹²⁶ Ummân; 4

¹²⁷ Muhammed Hanefi; 332

Mesnevilerde en çok baş vurulan sanat mübalağadır. Kişi, varlık ve olaylar destanî bir anlatımın gereği olarak mübalagalı bir tarzda anlatılmıştır. Mübalaga unsurunun çok kullanılması, Türk destan geleneğinin bir gereği olarak düşünülmelidir. Zira, mübalaga, eseri gerçekçilikten uzaklaştırmaz aksine onu açarar ve büyüterek ortaya kor.¹²⁹ Böylece okuyucu/dinleyici okunan/dinlenen metnin çevresinden ayrılmaz.

*Heb figân âh u zâr ile hemân
San kıyamet kopdı anda ol zamân¹³⁰*

*Ol Mukaffa' bir aca'ib kişidür
Günde bir arslan yimeklik işidür¹³¹*

...
*İfritin begini bir demde gâzi
Kırı virdi üleşle toldı yazı¹³²*

...
*Zülfikar'ı ber vuruban od çıkar
Na'ra urub hisârın burcın yıkar¹³³*

Meclis ile ayak, eğlence meclisi ile kadehi hatırlatmaktadır. Bir eğlence toplantısından bahsedilirken.

*Bakdı Tâbut sagına hem solına
Meclis ehli tururlar ayagina¹³⁴*

İham-ı tenâsüb sanatına baş vurulur.

Mesnevilerde, okuyucu/dinleyicinin dikkatini çekmek, heyecan uyandırmak için zaman zaman nida sanatına baş vurulduğu da olur.

*Nâle kıl iy andelîb sühane-i dil
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil¹³⁵*

¹²⁸ Mukaffa; 91

¹²⁹ Dursun YILDIRIM, **Türk Bitiği**, Ankara 1998, s.155

¹³⁰ Mukaffa; 20

¹³¹ Mukaffa; 102

¹³² Ummân; 759

¹³³ Ummân; 633

¹³⁴ Muhammed Hanefi; 257

¹³⁵ Ummân; 1

*Eyitdi iy şâh sil yaşını aglama
Gayret oduyla yüregın taglama*¹³⁶

*Şâh-ı Merdân didi iy Şâh-ı cihân
Rub'ına ol dem anın bende-i zamân*¹³⁷

Tursun Fakih'in zaman zaman da mecâz-ı mursel sanatına müracaat ettiğı görölmektedir.

*Çeşmi nergis zülfî sünbül yüzi gül
Kâmeti servi perçemi mül*

*Dili tatlu sözi şirin bir melek
Görmemişdür mislini anun melek*¹³⁸

¹³⁶ Muhammed Hanefi; 351

¹³⁷ Mukaffa; 37

¹³⁸ Mukaffa; 111

III. BÖLÜM-ESNEVİLERDE TİPLER VE ŞAHIS KADROSU

A. Tipler

Her edebî eser, teşekkül ettiği dönemin dünya görüşü ve dünya görüşü paralelinde oluşan hayat tarzına bağlı olarak tip idealize eder. Edebî eserde yer alan kahraman, sadece eserin kahramanı olarak kalmaz, toplumun bütün özelliklerini üzerinde taşıyan temsili bir tip haline gelir. Dolayısıyla, edebî eserden toplum içine taşan tip, bir inancın temsilcisi, toplumun bir üyesi, ulaşılması gereken idealize edilmiş şahıs, örnek insan olarak karşımıza çıkar. Hal böyle olunca tip, eserin meydana geldiği dönemin insan telakkisini temsil eder. Necip El-Keylanî İslâmî edebiyattaki tip ve kahramanı tarif ederken şunları söyler: “Belli bir düşüncenin , idealin insan şeklinde temsil edilmesinden ibaretti, ya da hayatın özellik ve önem taşıyan bir devresini sembolize. eder”¹³⁹ Mehmet Kaplan Türk edebiyatında tipi târif ederken; “Bizim edebiyatımızda her medeniyet devresi ve her sosyal tabakanın kendisini temsil eden belli tipler meydana getirdiği, bu tiplerin bir medeniyet devresinden başka bir medeniyet devresine geçince” değiştiklerini söylemektedir¹⁴⁰. İslâmî dönemden önceki dönemde var olan ve dünyayı fethetmede gerekli olan akıncılık, kuvvet, hareketlilik gibi unsurları muhafaza eden Alp Tipi, aynı idealleri paylaşan ve Müslüman olan gazi tipi’ne dönüşür.

İslâmiyet’in kabulünden sonra, bu dine ait değerleri ve kıymet hükümlerini taşıyan, yayan ve bunların devamını sağlamak iddiasında olan Veli tipi, özellikle halkın üzerinde manevî nüfuzları bulunan, gerektiği zaman devlet yöneticileri ile birlikte olan, onları yönlendiren tipler olarak görülür. Döneminin bilgili ve aydın insanı olarak kabul edilen ve ayrıcalıklı/dokunulmazlık sahibi olan bu tipler, Anadolu’yu fütuhat döneminde, dönem ve şartların gereği, savaşçılık, hareket, akıncılık, kuvvet

¹³⁹ Necip el-Keylanî, **İslâmî Edebiyata Giriş**, (Tercüme:Ali NAR), İstanbul 1988, s.45

¹⁴⁰ Mehmet KAPLAN, **Tip Tahlilleri-Türk Edebiyatında Tipler**, İstanbul 1985, s.5-28

gibi unsurları da bünyelerinde toplamışlardır. Gazi-Veli tipi olarak karşımıza çıkan bu tip, teşekkülünde, başta Hz. Muhammed olmak üzere , dört halife ve İslâm tarihinde adları anılan kahramanları örnek almışlardır. Bunlar için savaş bir hadise değil, bir yaşayış biçimine dönüşmüştür. Savaş gazinin hayatına öyle hakimdir ki, onun tabiata bakış tarzını, hayallerini bile tayin eder. Dünyayı algılaması ve var olması bu şekilde oluşur.

Tursun Fakih'in yaşadığı dönem ve dönemin şartları gereği, İslâmî bir anlayışla düzenlenen hayat tarzı, dinin prensiplerine göre belirlenir. Prensiplerin merkezinde Tanrı rızası için O'nun yolunda hayır işlemek yer alır. İmân etmiş bir gazi, "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lutfu ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rehberleri yanında rızıklara mazhar olmaktadır"¹⁴¹ hükmünce şehidlik isterler.

Kadın, yaşanan medeniyet dönemlerine göre üç şekilde değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi İslâmiyet'ten önce göçebelik devrinde ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşan savaşçı kadın tipi; ikincisi, yerleşik medeniyete ve İslâm kültür çevresine girildikten sonra teşekkül eden pasif karakterli kadın tipi; üçüncüsü ise batı medeniyeti dairesine girilmesinden sonhra erkek ile eş haklara ve içtimaî mevkie sahip kadın tipi olarak tasnif edilebilir.¹⁴²

Tursun Fakih'in mesnevilerinde geçen kadın tipini iki kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, alp tipine yaklaşan savaşçı/cengaver kadın tipi; ikincisi ise yerleşik hayatın pasiv kadın tipi. Savaşçı/cengaver kadın tipi, ya mesnevilerde baştan itibaren Müslüman olan kadın tipi, ya da sonradan İslâmiyet'i kabul eden kadın tipidir. Pasif olanlar ise Müslüman çevrede yaşamayan tiplerdir.

*Pehlivanlıkda nâziri yogıdı
Kahraman gibi eseri çogıdı*¹⁴³

mısraalarında geçen ve Mukaffa'' Kızı'nda;

¹⁴¹ Kur'an, Al-İmrân, â:196

¹⁴² KAPLAN, *Dede Korkut Kitabında Kadın, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 1976, s.41-54

¹⁴³ Mukaffa; 291

*Çekdi kılıç Züleyha çok kâfir biçer
Zengileri öldürür kanın saçar*¹⁴⁴

görülen kadın tipi, Dede Korkut'ta Banı Çiçek ve Selcen Hatun'un kahramanlıklarından geri kalmaz¹⁴⁵

Tursun Fakih'in mesnevilerinde merkezde bulunan Müslüman olan erkek tipler, adı, sıfatı veya temsil ettiği tip ne olursa olsun âdil, cesur, imanlı, bilgili, emin ve ahlaklıdır. Bu tipler, gazi tipinin belirleyici özelliklerini bünyelerinde taşımaktadırlar. Müslümanların karşısında olanlardan cesur ve iyi niyetli olan tipler de hikâyenin akışı içinde İslâmiyet'i kabul ederler. Dönemin Türk toplum ve siyasî hayatında idealize edilen kadın tipi, akıncı, atak, sürekli hareket halinde, sevdiklerine bağlı tipler olarak karşımıza çıkar.

B. Şahıs Kadrosu

1. Erkek Şahıs Kadrosu

a. Müslüman Şahıslar

1. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, İsmail Peygamber neslinden Kureyş Kabilesi'nin Abd-i Menaf Oğulları koluna mensuptur. Büyük dedesi Haşim, Kureyş'in yabancı devlet nezdindeki temsilcisi ve elçisi olup aynı zamanda ticaret kervanlarının güvenliğinden sorumludur. Haşim'in Medineli olan bir kadınla evliliğinden Şeybe adlı bir oğlu olur. Haşim'in ölümünden sonra amcası Muttalib'in himayesine giren Şeybe, onun kölesi zannedildiğinden dolayı Abdulmuttalib diye anılmaya başlanır. Abdulmuttalib, Mekke'ye gelen hacıların su ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirilir. Abdulmuttalib'in on oğlundan biri olan Abdullah, kurbanlık olarak seçilmiş, daha sonra babasının ödediği fidye sonucu kurtulmuş ve bundan dolayı büyük şöhret kazanmış birisiydi.

Abdulmuttalib, Abdullah'ı Amine binti Vehb ile evlendirdi. Amine binti Vehb ibn Abdi Menaf b. Zühre olarak bilinen Amine, Kureyş içinde soyca ve şerefçe en erdemli kadın olarak tanınırdı.

¹⁴⁴ Ummân; 760

¹⁴⁵ Muharrem ERGİN, **Dede Korkud Kitabı-I**, Ankara 1989, s.194-195

Abdullah, ticâret kervanı için gittiği Şam yolunda öldüğü zaman, Amine Hz. Muhammed'e hamileydi. M.571 yılında Mekke'de Kabe yakınlarında bir evde Hz. Muhammed dünyaya geldi. Hz. Muhammed altı yaşına geldiği zaman annesini kaybeder ve dedesi Abdulmuttalib'in himayesine girer. 579 yılında Abdulmuttalib'in ölümü üzerine de amcası Ebu Talib'in himayesine giren Hz. Muhammed, küçük yaştan itibaren amcasının ticarî işlerine yardımcı olmaya başladı. 685 yılında Kureyşliler ile Hevâzın kabileleri arasında çıkan savaşa katılan Hz. Muhammed, bu esnada Hatice binti Huveylid'in kervanı ile ticaret yapmaya başladı. Tahminen 596 yılında Hatice ile evlendi. Hz. Muhammed güzel ahlakı ve güvenilirliği ile saygı duyulan bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Bundan dolayı kendisine El-Emin lakabı verilir. Putperest bir dönemde yaşayıp buna inanmayan Hz. Muhammed, Hanef (Hz. İbrahim'in dini) dinini kabul etmiş ve bu dinin esaslarına göre ibadet etmektedir.

Hz. Muhammed Hatice ile evlendikten sonra hayatı daha da kolaylaşmıştır. Böylece sık sık Hira Dağı'na giderek tefekküre dahi ve daha fazla ibadet ediyordu. Hz. Muhammed'e ilk vahiy de yine Hira'da gelecektir (610). Alâk Sûresi 1-5 âyetlerle kendisine peygamberliği tebliğ edilen Hz. Muhammed, Müdessir Sûresi 1-7 âyetleri ile de İslâmiyet'i tebliğe başlar. İlk davetini ailesi ve yakınlarına yapan Hz. Muhammed, Hz. Ali, Zeyd, Hz. Ebu Bekir, Osman, Zübeyr b. Avvam , Sa'd b. Ebi Vakkas gibi Kureyş'in ileri gelenlerinin İslâmiyet'i kabul etmelerini sağladı. Hicr Sûresi'nin 214. âyeti gereği bütün insanlığa İslâmiyet'i tebliğ eden Hz. Muhammed, Kureyşlilerin tepkisi ile karşılaştı. Kureyşliler, kimsesiz ve güçsüz olan Müslümanlara eziyet etmeye başlayınca bu Müslümanlar, Hz. Muhammed tarafından Habeşistan'a gönderildi.

Hz. Muhammed, peygamberliğin onuncu yılında eşi Hatice ve amcası Ebu Talib'i kaybetti.

İslâmiyet'i yaymak için bir müddet Taif'te kalan Hz. Muhammed yeniden Mekke'ye döndü ve burada Kabe'ye hacca gelenleri İslâmiyet'e davet etmeye başladı. 622 yılında Medine'ye hicret etti. Hz. Muhammed'in Medine'ye gitmesi, yeni bir dönemin başlamasına sebep olacaktır. İslâm inkılabının başlamasına sebep olan muhaceret, şehrin imarından başlayıp eğitim kurumlarına kadar birçok faaliyetin yapılmasını sağlayacak, asker ve

ilim adamı yetişmesine vesile olacaktır. İlk İslâm devletini kurularak Medine anayasası hazırlanacaktır.

Hicretin birinci yılında Hz. Ebu Bekir'in kızı Aişe ile evlenen Hz. Muhammed, İslâmiyet'in süratle yayılmasını sağladı ve müşriklerin tepkisini çekti, ilk büyük savaşa katıldı (Bedir-624). Uhud (625), Hendek (627) savaşları sonunda Hz. Muhammed'in Mekke'ye girmesini sağlayan Hudeybiye antlaşması yapıldı ve Mekke ile Medine'de bulunan Müslümanlar arasındaki irtibat sağlandı. Hayber'in fethinden sonra girdikleri Muta savaşı, Müslümanların mağlup oldukları ilk savaş olarak yaşandı ve bundan sonra Mekke fetholundu (630). Mekke'nin fethinden sonra Huneyn savaşı oldu. Bu savaştan sonra Arap Yarımadası tamamen Müslümanların hakimiyetine girdi. Bizansın Müslümanların güçlendiğini görüp engellemek istemesi üzerine Tebuk seferine çıkıldı. Ancak savaş olmadan dönüldü.

632 yılında hac görevini ifa eden Hz. Muhammed, burada veda hutbesi diye bilinen hutbesini okudu. Aynı yıl, 8 Haziran Pazartesi günü imamlık görevini Hz. Ebu Bekir'e devreden Hz. Muhammed hayata gözlerini yumdu.¹⁴⁶

Üstün bir kudrete, parlak bir zekaya, ıslahatçı bir karaktere sahip olan Hz. Muhammed, ideal insan olması münasebetiyle sadece dinî kaynaklardan başka, İslâmiyet'i kabul eden bütün toplumların hayatlarını çepe çevre kuşatan hayatın her yanında görülür. Dolayısıyla edebî sahada da varlığını gösteren Hz. Muhammed, İslâmiyet'i kabul eden Türk toplumunun edebî hayatında da yerini alacaktır. Özellikle ümmet çağı diye adlandırılan 10-13. yüzyıl edebiyat eserlerinde; bir yandan dinî bilgileri öğütlemek, bir yandan ahlakî umdeleri toplum hayatına şâmil kılmak, bir yandan iman ve itikad esaslarının toplumca bilinmesini sağlamak ve özellikle savaşlarla geçen bu dönemde gaza ve gazilik ruhunun fertlere verilmesini sağlamak maksadıyla kaleme alınan eserlerin tamamında Hz. Muhammed yer almaktadır.

¹⁴⁶ Bu bölüm; **Büyük İslâm Tarihi**, C:I, s.187-553; Muhammed İbn İshak, **Siyer** (Haz.: Muhammed Hamdullah, Çev. Sezai Özel), İstanbul 1991, s.71-390; Ahmed Cevdet, **Kıssasü'l-Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ**, C:I-Kısım I, C:II (2. Basım), (Haz. Mahir İz), İstanbul 1985; Şeyh Muhammed Yusuf Kandehlevî, **Hayatü's-Sahabe**, C:I-VI, (Tercüme: Sıtkı Gülle), İstanbul 1991 adlı eserlerden faydalanılarak yazılmıştır.

Edebiyatımızda, On sekiz bin âlemin Sultanı, Evliya ve Enbiyalar Hatemi, Seyyid-i Sahib-i Kur'an, Hafız-ı Kur'an, Şah-i Seyyid-i Sultân, Bedr-i Safa, Seyyid-i Salâr, Server-i Rû-yı Cihân, Hak Resûlî, Nebiler Hatemi gibi adlarla anılan Hz. Muhammed, Tursun Fakih'in mesnevilerinde çeşitli münasebetlerle ya bizzat kendisi sahneye çıkar, ya da başka bir vasıtayla görülür.

Hz. Muhammed'in, henüz dünyaya gelmeden önce geleceğinin kutsal kitaplarda haber verildiği;

*Pes Mukaffa' didi seni bilmişem
Hem kitâblarda nişânın bulmuşam*

*Kim Medine'den kopısar bir Resûl
Varısar nesliyle İbrahim ol*

*Ol Medine'den kılub bir gün sefer
Leşker ile iş bu ile geliser*

*Tutuserdür âlem başdan başa
İriserdür hükmi hem taşdan taş¹⁴⁷*

Savaşları yönlendiren, savaş emirleri veren Hz. Muhammed, Mukaffa'' mesnevisinde savaş meydanına çıkar.

*Evvela çıkdı Resûlullah hemân
Turdı anlar gelince bir zamân¹⁴⁸*

Ummên mesnevisinde mücadelenin başlangıç yeri, Hz. Muhammed'in huzurudur. Savaş kararı orada alınır.

*Ol konuk birkaç hikâyet eyledi
Kâfir elinden çok şikâyet eyledi*

*Ya Muhammed dinlegil şu hâlimi
Şerh ideyüm hem dahî ahvâlimi*

...
*Resûl eydür evvel elçi salalum
Cumhûr'a İslâm'ı arz kılalum*

¹⁴⁷ Mukaffa; 229-235

¹⁴⁸ Mukaffa; 166

....
Turdu çıkdı Resûl mimber üstüne
Okudı bir Tanrı 'ya hamd-i senâ

Resûl eydür ey yârenler bilinüz
Allah'ın emrine mu'ti olunuz

Nâmeler virmek gerek bizde ana
*İslâm'a gelüben Hakk'ı ana*¹⁴⁹

Muhammed Hanefi'de ise Hz. Muhammed bizzat yer almaz. Hz. Ali'nin rüyasına girer, onun ne yapması gerektiğini tayin eder.

Ravza-i şerife kaçmışdı Ali
Düşünde gördi Mustafa'yı ol veli

Şöyle şâd olmuşdu Muhammed kim güler
*Geldi Ali'nin gözin yaşın siler*¹⁵⁰

2. Hz. Ali

Adı, Ali b. Ebî Tâlib b. Abdulmüttalib b. Haşim b. Abdi Menaf'tır. Babası Ebî Tâlib, annesi Fatıma binti Esed b. Haşim'dir. 597151, 598152, 599 veya 600153 yıllarından birinde doğmuştur. Ebî Talib'in en küçük çocuğu olan Hz. Ali, beş yaşından hicrete kadar Hz. Muhammed'in himayesinde bulunmuştur. 9-10 yaşlarında İslâmiyet'i kabul ettiği muhtemeldir. Cennetle müjdelenen (aşere-i mübeşşere) on kişiden biridir. Hz. Muhammed'in sürekli yanında bulunan Hz. Ali, onun terbiyesi ile yetişmiş ve kendisine örnek almıştır. Hz. Muhammed'in Medine'ye muhaceretinde, Mekke'de onun yerini alması ideal cesaret örneği olarak kabul edilmiş ve çeşitli efsanelerin teşekkülüne sebep olmuştur. Annesi ve Hz. Muhammed'in kızı

¹⁴⁹ Ummân, 13-14, 116, 121, 124

¹⁵⁰ Muhammed Hanefi; 22-23

¹⁵¹ Abdurrahman GÜZEL, *Ali in Der Behtasch- Dichtung Namettlich Jenes Des 16. Jahrhunderts*, Wien 1972

¹⁵² HUART, Cl. HUART, *Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı*, (Çev. Cemal SEZGİN), İstanbul 1944

¹⁵³ GÖLPINARLI, *Müminlerin Emiri Hz. Ali*, İstanbul 1978, s.12

Fatıma ile birlikte Hz. Muhammed'in isteği ile Medine'ye gitmiş, orada Muahat (Ensar ve muhacir arasında yakınlaşmayı ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulan teşkilat)ta Hz. Muhammed tarafından kardeş seçilmiştir.

Tebuk seferinde Mekke'de kalarak Hz. Muhammed'e vekalet etmesi dolayısıyla orduya katılmamış, onun sağlığındaki bütün savaşlarda yer almıştır. Katıldığı savaşlarda sancaktar ve komutan olarak görev almıştır. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıklardan dolayı hakkında birçok menkıbe, hikâye ve efsane teşekkül etmiştir.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra (632)Bir müddet Hz. Ali ile ilgili halifelik meselesi tartışma konusu olmuş. Biat etmeme sebebi, bir müddet Hz. Ebu Bekir'e biat etmemesidir. Biat etmeme sebebi, Hz. Muhammed'in vefatında bütün ailenin cenaze işleri ile meşgul olması şeklinde gösterilmektedir. Fatıma'nın ölümüne kadar Hz.. Ebu Bekir'in halifeliğini tanımayan, ona biat etmeyen Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin altıncı ayında biat etti. Hz.. Ebu Bekir, Ömer ve Hz. Osman'ın halifelikleri döneminde sessizliğini sürdüren Hz. Ali, Hz. Osman'ın katlinden sonra halife oldu. Halife olur olmaz, Hz. Osman tarafından tayin edilen valileri görevden almaya başladı. Bu icraatı, kendine karşı olan grupların birleşmelerine sebep oldu. Muhalefet içinde en güçlü olan Muaviye, kendisine biat etmedi ve Hz. Ali savaş hazırlıklarına başladı. Hz. Ali ile Muaviye ve Aişe karşı karşıya geldiler.Hz. Ali taraftarları savaşı kazandı. Muaviye ve Hz. Ali, anlaşmazlığı devam etti ve Sıffin'de savaştilar. Ancak hakem tayin ederek bir antlaşma sağlanması yolunu tercih ettiler. Hz. Ali'nin hakem tayinine razı olması, ordu içinde huzursuzluğa sebep oldu. Bunun üzerine hakem seçimine karşı olan grup ile hariciler birleştiler. Ordu içinde isyan çıktı ve bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldı. Şam'a yönelen Hz. Ali, ordudaki genel isteksizlik üzerine Kûfe'ye döndü.

Bu karışıklık ve Hz. Ali'nin ordusundaki zayıflık Muaviye'nin güçlenmesine, Mısır, Medine, Mekke, Yemen ve Basra'nın Muaviye'ye biat etmesine sebep oldu. Hariciler tarafından Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. El-As'ı Müslümanlar arasındaki çatışmalardan sorumlu tutuyor ve bunların ortadan kaldırılmasının gerektiğini düşünüyorlardı. Nitekim, 26 Ocak 661 yılında Hz. Ali, İbni Mülcem adlı bir haricinin zehirli hançeri ile öldürüldü.

Hz. Ali'nin soyu Hasan, Hüseyin, Muhammed (İbnü'l-Hanefiyye), Abbas ve Ömer adlı çocukları ile sürdürülmüştür.

Hız. Ali, Kur'an, fıkıh, tefsir ve hadis sahasında otoritedir. Arap dili ve edebiyatı sahasında da bilgisinin olduğunu bildiğimiz Hız. Ali, ilk Arap Dili gramerini yazmıştır. Hız. Muhammed döneminde bu bilgilerinden dolayı bir müddet Yemen Kadılığı da yapan Hız. Ali, Hız.. Ebu Bekir, Ömer ve Hız. Osman döneminde fikirlerine müracaat edilen bir müşavir olarak bulunmuştur. Şâir de olan Hız. Ali , kendisine ait olduğu sanılan birçok eser sahibidir. Sahifetü Ali .b. Ebî Tâlib, Nehcü'l-Belaga, Enverü'l- Ukûl min eş'arî vasiyyü'r-Resûl, Divân-ı Emirü'l-Mümin'in Ali b. Ebi Tâlib, Kasidetü'z-Zeynebiyye, El Kasidetü'z-Zeburriye, El- Kasidetü'l-Cülcülütiyye, Muhammes, Cennetü'l-Esmâ, Münacât, Elf Kelime, Esmâmü'l-İmâm-i Ali, Gururu'l- Hibem ve Dürretü'l-Kilem, Mâtübü külli Tâlib min Kelâmi Ali b. Ebî Tâlib adlı eserlerinin olduğu söylenmekle beraber, bunların tamamının Hız. Ali'ye aitliği kesin değildir.

Hız. Ali, Hız. Muhammed'den sonra, İslâm tarihinde adından en çok bahsedilen, hayatı etrafından birçok menkıbe teşekkül eden bir şahsiyettir. Hız. Ali, İslâm dünyasında dinî yorumlama, yaşama ve siyâsi anlayış itibarıyla farklı yorumlanmış, birçok ayrılığa temel alınmıştır. Gerçek hayatı ve düşünceleri çeşitli inanç ve kültürlerle iç içe girip yeni inanma biçimlerinin oluşmasına vesile olmuştur. Velayet, uluhiyyet, tenasüh ve hulûl inançları ile birleşip, farklı bir şahsiyet olarak yaşanan dünyada yerini almıştır.

Türk kültür ve edebiyat dünyasını kuşatan Hız. Ali, bazen bir meslek piri olarak kabul edilirken, bazen bir tarikatın kurucusu, bazen bir beldenin fatihi olarak kabul edilir. Türk toplumunun İslâmiyet'i kabulünden itibaren hayatın her döneminde ve her yerinde bulunmuştur.

Türk destan ve hikâye kahramanlarının kahramanlık şahsiyetinin oluşmasında, menkıbelerde¹⁵⁴ idealize edilen örnek insan tipi, bir sosyal

¹⁵⁴ İsa ÖZKAN, **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara 1989, s.125; Hasan KÖKSAL, **Battal-nâmelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara 1984, s.59; Ebu'l-Hayr-i Rumi, **Saltuk-Nâme** C:I, (Haz.Ş.Haluk AKALIN), Ankara 1987, s.128, 166; Abdulkadir İNAN, **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara 1991, s.208-209; Orhan Şaik GÖKYAY, **Dedem Korkud'un Kitabı**, İstanbul 1973, s.2, 152, vd.

kurum olan ahiliğin, debbağların piri¹⁵⁵, tasavvufî Türk edebiyat geleneğinde¹⁵⁶, kültlerde¹⁵⁷, edebiyat ve şiir dünyasında¹⁵⁸ görülen Hz. Ali ve Hz. Ali ile ilgili anlatmalar Türkiye dışındaki Türk kültür ve edebiyatında da önemli yer tutmaktadır.¹⁵⁹

Tursun Fakih'in mesnevilerinin tamamında Hikâyelerin birinci derecede kahramanı durumundadır. Ummân ve Mukaffa'''da Hz. Muhammed'in çevresinden, Muhammed Hanefi'de ise Hz. Muhammed'in mezarından başlayan olaylar, Hz. Ali'nin kahramanlığının sergilenmesi ile gelişir ve sonuçlanır. Şâh-i Merdân, Hak Arslanı, Şîr-i Yezdân, Erenler Şâhı, Velî, Aliyü'l-Velî, Murtazâ, vb. adlarla geçen Hz. Ali, bütün mesnevilerde problemi bahadırılığı sayesinde çözen ve Müslümanlar içinde Hz. Muhammed'ten başka Tanrı tarafından görevlendirilen bir kahramandır.

Hz. Ali'nin güçlülüğü;

*Gemüyi sokar egnine getirür
Aluban hendek katına götürür*¹⁶⁰

mısralarında anlatılırken kahramanlığı;

¹⁵⁵ Sabahattin GÜLLÜLÜ, **Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri**, İstanbul 1977, s.149; Ali TORUN, **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme**, Ankara 1992, s.91, 163-212 (Basılmamış Doktora Tezi); Fuad KÖPRÜLÜ, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara 1986, s.381

¹⁵⁶ GÜZEL, a.g.e, s.139-141, İbnî Batuta, **İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (Haz. İsmet PARMAKSIZOĞLU), İstanbul 1971, s.67; İrene MELOKOF, **Uyur İdik Uyardılar-Alevilik Bektaşilik Araştırmaları**, (Türkçesi: Turan ALPTEKİN), İstanbul 1994

¹⁵⁷ A.Yaşar OCAK, **İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara 1985, s.70

¹⁵⁸ Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler**, (Haz.Kemal ERASLAN), Ankara 1983, s.303; Mustafa TATÇI, **Yunus Emre Divanı-I- İnceleme-**, Ankara 1990, s.200, İbrahim ASLANOĞLU, **Pir Sultan Abdallar**, İstanbul 1984, s.254, ; GÜZEL, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara 1999; KÖPRÜLÜ, , İstanbul 1986, vb.

¹⁵⁹ R.BASSED, *L'expedition du Chateau d'or et le Combat de Ali Contre le Dragon*, **Gioznale della Socieata Asiatica**, (Roma, T:VII (1983), s.3-81; G.P. SNESAREV, **Chorezmskie Legend kak İstocnikPo İstarii Religionzych Kultov Srednej Azii**, Moskova 1983; **Zerkum Kitabı**, Taşkent ?,

¹⁶⁰ Ummân, 618

*Ali bir kez haykırur ol Şîr-i Ner
Filler ürküb birbirin üstine döner*

*Na'rasında ol niceler akli gider
Filler ıssını düşürüb helâk ider¹⁶¹*

mısralarıyla anlatılır.

Muhammed Hanefî'de ise, Hz. Ali'ye olan yakınlığı;
*Ol Emirü 'l-Mü'minîn kân-ı safâ
Kati aglardı Aliyü 'l-Murtazâ*

*Gice gündüz ravzasından çıkmazdı
Ağlamakdan dünyaya bakmazıdı¹⁶²*

mısraları ile ifade edilirken, Hz. Muhammed'in rüyada da olsa Hz. Ali'ye yardım ettiği görülür.

*Ravvza-i şerife kaçmışdı Ali
Düşünde gördi Mustafa 'yı ol veli*

*Şöyle şâd olmuşdu Muhammed kim güler
Geldi Ali'nin gözin yaşın siler¹⁶³*

.....

*Ali'nin düşine girdi söyledi
Oğlanun hâlini ma'lûm eyledi*

*Ya Ali tur tiz yetiş oğluna
Yohsa nâgâh acı düşer cânına*

*Tâbut'un cengine düşdi kıl meded
Ortaya aldılar anı bî-meded¹⁶⁴*

¹⁶¹ Ummân; 757, 759

¹⁶² Muhammed Hanefî; 18-19

¹⁶³ Muhammed Hanefî; 22-23

¹⁶⁴ Muhammed Hanefî; 398-400

4. Abdullah (İsfahanlı)

Ummân adlı mesnevide adı geçen, ancak gerçekte yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen ve sadece tâcir olduğunu anladığımız Abdullah, Ummân'da ticâret için Bahr-ı Ummân'a gidip Cumhûr tarafından Sanduk Tanrı'nın vasıflarını anlatması için serbest bırakılıp Hz. Muhammed'e gönderilir. Yaşadığı olayları anlatarak hikâyenin başlamasına sebep olur. Bahr-ı Ummân'a giden Müslüman askerlere kılavuzluk yapar ve hikâyenin bitiminde memleketine döner.¹⁶⁵

5. Bilal (Habeşî)

Habeş asıllı bir köle olan Bilâl'in adı, Abdullah Bilal b.Rebbâh'tır. Hz. Ebu Bekir tarafından azad edilmiştir. İlk ezan okuyan şahıs olan Bilal, Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunmuş, çeşitli savaflara katılmış ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bir daha ezan okumamıştır. Bilal Habeşî'nin ilk ezan okuyan ve müezzilik yapan kişi olmasından dolayı bazı ülkelerde müezzine *Bilal* denildiği gibi, Amerikalı Müslümanlardan bir grup da Bilalîler diye adlandırılmaktadır.¹⁶⁶

Ummên'da okuyarak Müslümanların mescitte toplanmalarını sağlar.

*Çıkdı Bilâl öyle ezânın okur
Ashâblar cümlesi mescîde gelir*¹⁶⁷

6. Ebû Bekir

İkinci halife olan Hz. Ebu Bekir'in adı, Hz. Ebu Bekir el-Abdullah'tır (571-634). Mekke'de ticaretle uğraştığı dönemde Müslüman oldu ve sürekli Hz. Muhammed'in yanında bulundu. Hz. Muhammed ile Medine'ye hicret etti. Kızı Aişe ile Hz. Muhammed'i evlendirdi. Savaşçı bir karaktere sahip olan Hz. Ebu Bekir, zaman zaman İslâm ordusunda sancaktarlık ve komutanlık yaptı. Hz. Muhammed'in vefatından sonra halifelik mevkiine geçti ve Hz. Muhammed'in toplum ve devlet yönetimi ile ilgili prensiplerini

¹⁶⁵ Ummân; 16, 314, 1087-1088, vd.

¹⁶⁶ Büyük İslâm Târihi, C:I, s.284-285; Mustafa FAYDA, *Bilal-i Habeşî*, İ.A. (TDVİA), C:6, s.152-153

¹⁶⁷ Ummân, 120

sıkı sıkıya korudu. Bu yolla, Arap yarımadasında birliği sağladı.Hakkında âyet nâzil olan sahabelerden biridir.¹⁶⁸

Hiz. Ebu Bekir, Mukaffa’’ cenknâmesinde bayraktar olarak yer almaktadır.

*Ol Ebu Bekr’e heman dem söyledi
İy benüm yârim meded kıl sen didi*

*Pes kıyâmet günlerini göresün
Ümmetime nice yardım kılasun*

*Döndi Sıddık didi anda ya Resûl
Âcizem gelmez elümden nesne ol*

*İllâ yârın ümmetinin cümini
Boynuma alam götürem rub’ını¹⁶⁹*

7. Hâlid Bin Velid

Hiz. Muhammed tarafından Allah’ın Kılıcı ünvanı verilen Hâlid Bin Velid’in adı, Hâlid b. Al-Valid b. Al-Mugıra Al-Mahzûmî’dir. Kahramanlığı ve güçlülüğü ile İslâm tarihinde tanınan Hâlid b. Velid, Hiz. Muhammed döneminden itibaren hayatının sonuna kadar askerî kimliği ile kaldı. Bir müddet Suriye valiliği yaptı. Hayatının son dönemlerinde idare tarafından tecrit ve azledilmiş, Hums veya Medine’de ölmüştür.¹⁷⁰

Hiz. Muhammed’e yakın olan Halid b. Velid, Ummân’da Cebrail’in Hiz. Muhammed’e getirdiği mesaj üzerine savaşa gönderilen kahramanlardan biridir.

*Gökten indi Cebrail virdi selâm
Elçiliğe gönder âdem ya İmâm*

¹⁶⁸ FAYDA, Ebu Bekr, TDVİA, C:10, s.101-108; Ebu Bekr hakkında nâzil olan âyıt; Tevbe Sûresi, a.40 : “Muhammed’e yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke’den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşı Ebu Bekr’e ‘Üzülme, Allah bizimledir’ diyordu. Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah’ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir.”

¹⁶⁹ Mukaffa; 28-31

¹⁷⁰ LETTERSEN, Hâlid, İ.A., C:V-I, s.142-143

*Halid Sa'd'ı Zübeyr ibn Avâm
Sa'd'ı Vakkas bile olsun iy İmâm¹⁷¹*

Yine aynı mesnevide, kahramanlığı ve güçlülüğü ile anlatılır.

*Hâlid zindân kapusını koparur
Taşra çıkdı şehrin içinde turur¹⁷²*

Mukaffa''da, savaş meydanında Mukaffa''yı yener ve ganimet olarak Müslüman olan Mukaffa''nın kızı ile evlenir.

*Sıdk ile Müslümân oldu ol nigâr
Sürdi aldı Hâlid nâm-dâr*

*Pes Resûllullah oluban şâd-mân
Yahşi düğün itdi anlara hemân¹⁷³*

8. Hasan

Adı, Al-Hasan b. Ali b. Abî Tâlib'dir. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan doğan Hz. Ali'nin oğludur. 625 yılında doğan Hasan, Fatıma'nın ölümünden sonra Hz. Ali ve kardeşleri ile anlaşmazlığa düştüğünden, Hz. Ali'nin ölümüne kadar kamu hizmetlerinden uzak kalmıştır. Babasının ölümünden sonra Irak'ta halifeliği ilan edildi. Ancak Muaviye ile anlaşarak Medine'ye döndü. Ailenin kendi içindeki anlaşmazlık, Hasan'ın Emevîler karşısında zayıf düşmesine sebep oldu. Hasan, kardeşi Hüseyin ile birlikte, Hz. Ali'nin diğer çocuklarına karşı birlikte hareket ettiler. 669 yılında öldü.¹⁷⁴

Ummân cenknâmesi'nde Hz. Ali ile birlikte giriştiği savaştaki kahramanlıkları ile anlatılır.

*Ali sıfat çün Hasan hamle kılur
Ol Mühelhel filinden yıkılır*

¹⁷¹ Ummân; 118-119

¹⁷² Ummân; 781

¹⁷³ Mukaffa; 316-317

¹⁷⁴ G.YVER, Hasan, İA, C:V-I, s.38; Abdalbaki GÖLPINARLI, **On İki İmam**, , s.47-59.

*Çünkü ol Zengi 'yi filinden yıkar
Tutub anı saçından alub çıkar¹⁷⁵*

Muhammed Hanefi mesnevisinde Muhammed Hanefi, Hasan ile kardeş olmakla övünmektedir. Muhtemeldir ki, bu ifadeler, Hz. Ali'nin çocuklarının kendi aralarındaki probleminin müellif tarafından daha makul göstermek için kullanılmış olmalı.

*Ceddim adıdur Muhammed Mustafâ
Ben Muhammed Hanefî 'yem ey bî-vefâ*

*Hasan Hüseyin benim kardaşlarım
Atam ile gazâda yoldaşlarım¹⁷⁶*

9. Haşim

Hâşim adı, Mukaffa'' cenginde, Hz. Muhammed'in amcası oğlu olarak tanıtılmakta ve Hazzar Oğlu Hâşim olarak yazılmaktadır. Ancak kaynaklar Hz. Muhammed'in Hazzar adlı bir amcasının varlığından söz etmemektedir. ¹⁷⁷

Mukaffa'' cenknâmesinde geçen Hazzar Oğlu Hâşim, savaşta Mukaffa''nın kızı tarafından şehit edilir.

*Geldi yetdi âteş-i sûzan gibi
Sürdi atın Hâşim'e arslan gibi*

.....

*Sançdı gögsinden hemandem kız anı
Çün şehid itdi orada tiz anı*

.....

*Hem Resûllullah oldu melûl
Ammusı oğlydı zira kim ol¹⁷⁸*

¹⁷⁵ Ummân; 483-484

¹⁷⁶ Muhammed Hanefi;

¹⁷⁷ Kaynaklar, Hz. Muhammed'in Nevfel ve Ubdu's-Şems adlı iki amcasından bahsetmekte, ancak Hazzar adlı bir amcasından bahis bulunmamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. **Büyük İslâm Târihi**, C:I, s.187

¹⁷⁸ Mukaffa; 291-297

10. Hüseyin

Hız. Ali'nin oğlu olup, adı Al-Hüseyin b. Ali b. Abû Tâlib'dir. Hız. Ali'ni Fatıma'dan doğan ikinci oğludur. M.626 veya 627 yılında doğmuştur. Hız. Muhammed'in ailesinden sayıldığı için, Hız. Muhammed'in ailesi ile ilgili nâzil olan âyetlerin muhtevasına Hüseyin de dahil edilir¹⁷⁹ Hız. Muhammed'in neslini devam ettirmesi bakımından İslâm tarihi ve tarikat geleneğinde önemli yer edinmiştir. Henüz beş-altı yaşında iken Hız. Muhammed ve Fatıma vefat etti. Halife Ömer döneminde kendisine tahsis edilen tahsisatla hayatını idame ettirdi. Aynı dönemde kardeşi Hasan ile çeşitli seferlere katıldı. Hız. Osman'ın katlinde, onu korumakla görevlendirildi. Hız. Ali'nin halifeliği döneminde Medine'ye döndü. Kardeşi Hasan'ın ölümünden sonra ailenin reisi oldu. Halife Muaviye'nin ölümünden sonra, onun halifeliğini tanımadı ve Mekke'ye gitti. Halifelik iddiasında bulunan Hüseyin, Ömer b. Sa'd komutasındaki bir kuvvetle Kerbela civarında savaştı ve şehit oldu. Kerbela savaşından sonra günümüze kadar çeşitli fikrî, mezhebî, siyasî yorumlara ve tartışmalara konu oldu. Şahsiyeti etrafında çeşitli menkıbeler teşekkül etti.¹⁸⁰

Ummân cenknâmesinde Maltamas adasında Sencigil'in askerleri ile savaşıır.

*Cebrâil geldi yine Muhammed'e
Hak selâmın yitürdi Ahmed'e*

*Yalnız gitmesün Hasan Hüseyin ile
Kılavuz olsun hem Abdullah bile*

...
*Çünkü ol zengiye filinden yıkar
Tutub anı saçından alub çıkar*

*Eli bağılı Hüseyin'ün öğine yatırur
Ol Mühelhel imân getirür¹⁸¹*

¹⁷⁹ **Büyük İslâm Tarihi, C:I, s.296-298, 478**

¹⁸⁰ **Büyük İslâm Tarihi, C-I, ; Ahmet ATEŞ, Hüseyin, İA, C:V-I, s.634-640**

¹⁸¹ Ummân; 305-306, 483-484, vd

Muhammed Hanefi mesnevisinde, tıpkı Hasan'dan bahsedildiği gibi Muhammed Hanefi'nin, Hasan ve Hüseyin'in kardeşi olmakla övündüğü biçimiyle geçmektedir.

11. Muhammed Hanefi (Muhammed b.Al-Hanafiya)

Hız. Ali'nin Havle adlı eşinden doğan oğludur. 637 yılında doğdu. Hız. Muhammed'in neslini devam ettirmemekle birlikte, Hasan halifelik haklarından vazgeçip, Hüseyin de Kerbela'da şehit edilince, Hız. Ali'nin oğlu, Hasan ve Hüseyin'in üvey kardeşi olması münasebetiyle çevresinde bulunanlar ve iktidarda ortaklık isteyenler tarafından halifelik iddiasında bulunmaya yönlendirildi. Ancak, Muhammed Hanefi bunu kabul etmedi. Çevresindekiler ise bunda ısrar ederek, Muhammed Hanefi'ye rağmen onun hakkını aramaya devam ettiler. Sağlığında birçok defa iktidar mücadelesine şahit oldu. Nitekim bir defasında Mekke'de hapsedildi. Muhammed Hanefi adına hareket ettiğini söyleyen ve onun haklarını koruduğunu iddia eden al-Muhtar tarafından kurtarıldı. Kanlı bir çarpışmanın olmamasını isteyen Muhammed Hanefi, Al-Muhtar'ın öldürölmesinden sonra akrabaları ile Mina'ya çekildi. Mervan'ın iktidarına kadar kimseye biat etmedi. 688 yılından itibaren Mervan'a biat etti ve Hız. Ali ailesinin hakkının silah zoru ile değil, ancak Allah'ın yardımı ile korunabileceği inancını taşıdı. Kendisi ve ailesi ile birlikte, bağlanan yıllık tahsisatın geliri ile hayatını devam ettirdi. Mücadele ruhu taşımaktan çok, inatçılığı ile tanınmaktadır. Bazı gruplar tarafından İslâm ordularının başında yeniden geleceğine inanılan bir mehdi olarak tasavvur edilmektedir.¹⁸²

Muhammed Hanefi'nin hayatı hakkında verilen bilgiler, Muhammed Hanefi'nin maceralarının konu edildiği mesnevideki gibi kahramanlık üzerine bina edilmemiştir. Muhtemeldir ki, Hız. Ali'nin neslinden olması münasebetiyle böyle bir hikâye teşekköl etmiş olsun.

Muhammed hanefi'nin kahraman olarak doğacağını Hız. Ali'ye gördüğü rüyada Hız. Muhammed müjdeler ve adının da Muhammed Hanefi olmasını söyler. Bu vak'a mesnevide şöyle anlatılır;

Ben beşâret kılmaga geldim sana

*Pes Muhammed Haneî adın vergil ana*¹⁸³

Kahraman olarak doğan Muhammed Haneî, babası, annesi ve kardeşlerinin seçilmiş kişiler olduğunu ve kahramanlığının da Hz. Ali'den geldiğini vurgular, bunlarla övünür.

*İşde Muhammed Haneî ol pehlivân
Eyitdi ne herze söyler bu kaltabân*

*Tanrı arslanı Alî oğlu benem
Fâtımâtü'z-Zehradur benim anam*

*Ceddim adıdur Muhammed Mustafâ
Ben Muhammed Haneî'yem ey bî-vefâ*

*Hasan Hüseyin benim kardaşlarım
Atam ile gazâda yoldaşlarım*¹⁸⁴

Muhammed Haneî, hikâyenin sonunda Mine Hatun ile evlenir, nikahlarını da Hz. Ali kıyar.

*Muhammed Haneî ol hoş-nihâd
Mîne Hâtun'dan dahı aldı murâd*¹⁸⁵

12. Osman

Osman b. Affan, 576 yılında Mekke'de doğdu. Tâcir olan Osman, Hz. Muhammed'in kızları Rukiya ve Rukiya'nın ölümünden sonra da Umm Gülsim ile evlenerek ona damat oldu. Hz. Ömer'in ölümüne kadar ön planda görülmeyen Hz. Osman, Halife Ömer'den sonra halifelik makamına getirildi. Ancak, onun uygulamaları dışına çıkmadı, devlet idaresine akrabalarını tayin etmesinden dolayı Araplar arasında huzursuzluğa sebep oldu. Devlet idaresinde merkezî otoriteyi güçlendirmek, mali yapıyı kontrol altına almak için gayret sarf etti. Bir yandan devlet sistemindeki değişiklik istekleri, bir yandan da akrabalarını devletin yönetim kadrolarına ataması tepkilere ve

¹⁸³ Muhammed Haneî; 27

¹⁸⁴ Muhammed Haneî; 110

¹⁸⁵ Muhammed Haneî; 461

isyanlara sebep oldu. Çeşitli isyanlar çıktı ve Hz. Osman isyankarlar tarafından öldürüldü. Onun ölümü İslâm dünyasında çeşitli fikrî ve siyasî ayrılıklara, kargaşalara sebep oldu.¹⁸⁶

Mukaffa' cenginde adı geçen Hz. Osman, Hz. Muhammed'in yakınında bulunan şahıslardan biridir. Yemen İli'nde savaşmak için birisini göndereceği zaman Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a söyler, o savaşa gitmez. Nihayet Hz. Ali'yi görevlendirir.

*Didi Osman'a didi kim ya emîn
Sen nidersin ümmetime ol demîn*

*Döndi Osman'a didi anda ya Resûl
Ben de alam rub'ını anda bil ol*

*Pes döniben Ali'ye kıldı nazâr
Didi göster ya Ali sen de haber¹⁸⁷*

Osman daha sonra Yemen'e, Mukaffa'nın üzerine sevk edilen askerî kuvvette komutan/sancaktar olarak görev alacaktır.

*Geldi Sıddîk 'Ömer Osmân hemân
Virdiler Peygamber'e çok çok selâm*

*Pes getürdi nice sancak ol Resûl
Her birini virdi bir merdâne ol*

*Virdi Ebu Bekr eline evvel kadem
Yazulı inna fettehnâ bir 'alem*

*Bin sahâbe koşdı ana ol Resûl
Aldı leşker bir yanada durdı ol¹⁸⁸*

¹⁸⁶ G. Levi Della VIDA, Osman , İA, C:9, s.427-431; **Büyük İslâm Tarihi, C:I**, s.253, vd.

¹⁸⁷ Mukaffa; 35-38

¹⁸⁸ Mukaffa; 170-173

13. Ömer

Ömer Hattab, 591 yılında doğdu, hicretten 4 yıl önce de İslâmiyet'i kabul etti. Sürekli Hz. Muhammed'in yanında bulunup, devlet idaresinde müşavirlik görevini yürüttü. Hz. Ebu Bekir'in ölümünden sonra halife olan Hz. Ömer, halife unvanını bırakıp Emirü'l-müminîn unvanını almış, İslâm devleti birliğini sağlamada fikrî temelleri atmıştır. Fütihat döneminin devam ettiği bir devlet idaresini devralan Hz. Ömer, çeşitli görevler vererek muhalefeti merkezde tutup, güvendiği kişileri ise merkezin dışındaki görevlere atıyordu. Devlet yönetimindeki dirayeti, adaleti ve bilgisi sayesinde Müslüman ve gayrî-Müslimleri çevresinde toplamayı başardı. Sistemli bir devlet yapısı oluşturmak için çeşitli müesseseler kuran Hz. Ömer, Abu Lu'la adlı bir köle tarafından hançerlenerek öldürüldü.

Mesnevilerde, adaleti, bilgisi ve müşavirliği ile değil, kahramanlığı ile görülen Ömer, Mukafaa'da, Hz. Muhammed tarafından Yemen'e Mukaffa'nın üzerine gönderilmek ister, ancak gitmez. Daha sonra ise Hz. Ali'den sonra ikinci derecede bir savaşçı olarak yerini alır.

*Virdi 'Ömer eline hem bir 'alem
Kırmızı rengi bin sahâbe virdi hem*

*Bir 'alem Osman'a virdi hem yine
Aldı leşker ol da durdı bir yana¹⁸⁹*

14. Ömer ibni Habib Oğlu

Mukaffa' mesnevisinde adı geçen Ömer, Mukaffa' tarafından öldürüldükten sonra babasının intikamını almak için savaş meydanında öne çıkar. Ancak Ömer İbni Habib'in oğlunu rakip görmez ve sonunda şehit olur.

*Kıldı cevalân gösterüben heybeti
Sürdi Ömer ibn Habîb ana atı*

*Anı dahı şehîd kıldı ol dilîr
Kıldı cevalân gösterüb hayli hüner¹⁹⁰*

¹⁸⁹ Mukaffa; 175-176

¹⁹⁰ Mukaffa; 298-299

15. Zübeyr

Zübeyr b.El-Avvam, 586 yılında doğmuş, Hz. Ebu Bekir'in daveti ile Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed'in yakınında bulunan Zübeyr, İranlılar ile yapılan savaşta komuta kademesinde görev almıştır. Mısır'ın fethinde de yararlılık gösteren Zübeyr, Hz. Osman'ın ölümünden sonra Aişe'nin yanında yer aldı. Sonradan Aişe'den ayrılan Zübeyr, Medine'ye dönerken yolda başı kesilerek öldürüldü (656).¹⁹¹

Zübeyr, Ummân mesnevisinde, savaşçı ve elçi olarak görülür.¹⁹²

2. Sonradan Müslüman Olan Şahıslar

1. Cumhûr

Ummân mesnevisinde adı geçen Cumhûr, hikâyede Ummân Şehri'ni pâdişahı olup muhayyel bir şahıstır. Başta Müslümanlara düşman olup Sanduk dinine mensuptur.

*Bu adanun şol görinen tağıdur
Halkı cümle Müslümân'a yağıdur*

*Mâlikinün adı Cumhûr pâdişâh
Tapduğı Sanduk durur olgıl agâh*¹⁹³

Hz. Muhammed, Müslüman olması için Cumhûr'a elçi gönderir. Ancak Müslüman olmaz. Bunun üzerine Hz. Ali ve Müslüman askerler Ummân'a gider ve zorlu bir savaştan sonra Ummân şehrini fethederler, Cumhûr Müslümân olur.

*Bildi Sanduk fî'li bâtıl anladı
Tanrı'nın kudretlerini tanladı*

...

*Ali'nin öginde getürdi imân
Hoş Müslümân oluben kıldı amân*¹⁹⁴

¹⁹¹ Neşet ÇAĞATAY, *Zübeyr*, **İA**, C:13, s.634-636

¹⁹² Ummân; 118-119, vd.

¹⁹³ Ummân; 45-46

¹⁹⁴ Ummân; 792-794

2. Mukaffa'

Yemen'de Mukaffa'' şehrinin pâdişâhıdır. Hâkimi olduğu şehirde Müslümanlara zulmeden ve onları katleden zâlim bir şahıstır. Hz. Muhammed, bir mektup yazarak Mukaffa''yı dine davet eder. Mukaffa'', Hz. Muhammed'in peygamberlik mucizesi göstermesini ister.¹⁹⁵ Hz. Muhammed'in mucizesine şahit olan Mukaffa'', İslâmiyet'i kabul eder.

*Pes Mukaffa'' didi seni bilmişem
Hem kitâblarda nişânun bulmuşam*

*Kim Medine'den kopıser bir resûl
Varısar nesliyle İbrâhim ol*

....
*Sen dahı Tanı'nın göstergil bize
Kim inâbet kılalum biz de size*¹⁹⁶

....
*Ta ki la ilahe illallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûllullah didi*¹⁹⁷

3. Mühelhel

Ummân'da adı geçen Mühelhel, Maltamas Kal'asının bahadırlarındandır. Hasan, Hüseyin ve Hâlid ile savaşır, Hasan tarafından yakalanıp İslâmiyet'i kabul eder.

*Eli bağılı Hüseyin'in buldı amân
Mustafâ ışıına getürdi imân*¹⁹⁸

Müslüman olduktan sonra da kardeşi Malkam tarafından öldürülür.

*Kardaşının adı Malkam durur
Sanasın kim günbed-i a'zâm durur*

*Gördi nâgâh kardaşını ol pelîd
Gürzile yıkdı anı kıldı şehîd*¹⁹⁹

¹⁹⁵ Mukaffa'; 118-121, 135-136

¹⁹⁶ Mukaffa'; 229, 241

¹⁹⁷ Mukaffa'; 380

¹⁹⁸ Ummân; 481

¹⁹⁹ Ummân; 484-485

c. Müslüman Olmayan Şahıslar

1. Dâvûd

Muhammed Hanefi’de adı geçen Dâvûd, Tabut’un pehlivanlarından. Mesnevide Rüstem ile birlikte adından bahsedilmektedir.

*İki pehlivân bunlara baş kodı
Biri Dâvûd birisi Rüstem adı*

2. Malkâm

Ummân ‘da adı geçen Malkâm, Mühelhel’in kardeşidir. Maltamas kalesindeki savaşta kardeşi Mühelhel’in Müslüman olması üzerine savaşa katılır ve kardeşini şehid eder.

*İndi filden kesdi Mühelhel başın
Şehîd itdi mel’un Malkam kardaşın²⁰⁰*

Daha sonra Gemici Abdullah Düldül’e biner, Zülfıkar’ı alır, Hz. Ali görünümünde Malkam’la savaşır ve onu öldürür.²⁰¹

3. Rüstem

Muhammed Hanefi’de adı geçen Rüstem ile ilgili bilgi verilmez. Sadece Tabut’un pehlivanlarından biri olduğu ve Mine tarafından öldürüldüğü anlatılır.

*Çaldı altmış kez o bunu bu onu
Tolmuşdı Rüstem’in ol dem kanı*

*Bir sünü urdı kız anun gögsine
Cigerden zahm irişdi cânına*

*Sancdı sünüyi yüreginden öte
Yıkdı Rüstem bak imdi heybete*

*İndi kesdi Rüstem’in ol dem başın
Gör ne kıldı Rüstem’in ol dem işin²⁰²*

²⁰⁰ Ummân; 487

²⁰¹ Ummân; 551-552

4. Sencigil

Maltamas Ada'sının melikidir. Cumhûr ile kardeş olan Sencigil, ateş-perest bir savaşçıdır. Mekkiye'nin de babası olan Sencigil, Müslümanlar ile savaştıktan sonra kaleyi bırakıp kardeşi Cumhûr'un yanına sığınır. Cumhûr'un Müslüman olması üzerine Ayne'l-Katar adasına kaçır. Kaf Dağı'nda bulunan İfritler ile Ummân şehrini basan Sencigil, Müslüman askerlerden bazılarını esir eder, sonunda Hz. Ali komutasındaki askerlerle savaşırken kaçır. Böylece hikayeden de çıkar.²⁰³

*İki pehlivân bunlara baş kodı
Biri Dâvûd birisi Rüstem adı
.....
Rüstem eydür gelse ol oğlan yine
Gösterirüm er nicedür görüne

Rüstem eydür gelse ol oğlan yine
Gösterirüm er nicedür görüne
...
Eyitdi ey şâh sil yaşını aglama
Gayret oduyla yüregın taglama

Bir söz idelüm işidürsen beni
Ger sana tutub getürem oğlan

Şâh Mine benüm olsun dir heman
Virmeyem oglana bir dem aman
....
Çaldı altmış kez o bunu bu onu
Tolmışdı Rüstem'in ol dem kanı

Bir sünü urdı kız anun gögsine
Cigerden zahm irişdi cânına

Sancdı süniyi yüreginden öte
Yıkdı Rüstem bak imdi heybete*

²⁰² Muhammed Hanefi;

²⁰³ Ummân; 381-884, 890, 790-798,

5. Tâbût

Muhammed Hanefî mesnevisinde, Muhammed Hanefî'nin geyik avlamak için gittiği yerin melikidir. Kendisinden zâlim olarak bahsedilir ve Muhammed Hanefî, Hz. Ali, Kızı Mine ile mücadele eder. Sonunda mağlup olur ve Müslümanlara haraç vermeyi kabul eder.

*Tâbut'un korusına vardığını
Anun yüz kişisün kıldığını*

...

*Ol Tâbut'un çerisi çok durur
Yedi yüz binden dahı artuk durur*

...

*Kâfirün kalbine urdı ol dem yüzün
Tâbut mel'un araya aldı kızın*

...

*Kasd kıldı dir kim kâfirleri pehlivân
Geldi Tâbut acı dir aman-el-aman*

*Didi ama aman dilerüz ya Alî
Sen keremler-kânisin hem ya velî*

*Kanımız sen bize bağışlagıl
Ya Alî ne kim dilerisen işlegil²⁰⁴*

2. Kadın Şahıs Kadrosu

a. Müslüman Kadınlar

1. Fatıma

Hız. Muhammed ile Hatice'nin kızlarıdır. Hız. Muhammed'in neslini devam ettiren kızıdır. Hız. Muhammed'in neslini devam ettirmesi ve Hız. Ali'nin hanımı, Hasan ve Hüseyin'in anneleri olması dolayısıyla hayatı etrafında birçok anlatma teşekkül etmiştir. Onun fizikî olarak Hız. Muhammed'e benzemesi, huy olarak da babaasını takip etmesi, örnek kadın tipi olmasını sağlamıştır.

²⁰⁴ Muhammed Hanefî;

Hiz. Ebu Bekir'in halifeliğini kabul etmeyen Fatıma, ölümüne kadar biat etmemiştir. Ümmi Gülsüm, Zeynep, Rukiye, Muhassin, Hasan ve Hüseyin'in anneleri olup, Uhud savaşı ile Mekke'nin fethine katılmıştır.

Fatıma'nın adı, Tursun Fakih'in üç mesnevisinde de geçmektedir. Muhammed Hanefi'de, Muhammed Hanefi'nin annesi olarak tanıtılmaktadır ki, bu Muhammed Hanefi'nin okuyucu/dinleyici zihninde Hiz. Muhammed'in soyunun devamcısı olduğu düşüncesini oluşturabilsin.

Hiz. Ali, rüyasında Hiz. Muhammed'i görmesi ve Fatıma'ya bunu söylemesi Muhammed Hanefi'nin meşruiyetinin tescili anlamına gelmektedir.

*Dur yukarı aqlamgıl ya Ali
Bir er oqlun togısar ya veli*

*Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola*

*Benim adımı virgil ana ya Ali
Tiz imdi aqlamgıl ya veli*

*Ben beşâret kılmaga geldim sana
Pes Muhammed Hanefi adın vergil ana*

*Böyle diyince uyandı uykudan
Gönli açıldı şol dem kaygudan*

*Sabâh olinca zıkr ü tesbîh eyledi
Tanlacak Fâtıma'ya söyledi*

*Ki düşüme girdi atan ya betül
Aqlamagıl didi bana ol Resûl*

*Muştuladı bana bir oqlan adı
Kim Muhammed Hanefi olsun didi*

*Fâtıma'ya çün bu işi söyledi
İşidüb ol dahı çok şükrler eyledi*

Kayguyu bir dem yabana atdılar

İki helâl bir döşekde yatdılar

*Ol velî sulbünden indi bir ogul
Ana rahmi eyledi anı kabul*

*Çün sıdka düşdi ol dür dânesi
Müddet-i hamilin yetürdi anası²⁰⁵*

Fatıma, evliyalık derecesine erişmiş bir şahsiyet olması münasebetiyle, keramet sahibidir. Eski Türk inanç sistemindeki Umay/İmî ile benzerlikleri ve koruyucu rûh/iye olarak benzerlik gösteren Fatıma, Tanrı ile kul arasında aracılık yapar.

*Pes çağırdı didi kim ya Fatıma
Bir sözüm var tiz irişgil katıma*

*Geldi anda ol nigâr-ı dil-i farîb
Didi bana ne buyurdın ya Habîb*

*Didi kızum umaram senden meded
Ümmetimin suçu oldu bî-aded*

*Didi baba ka'ilem ben de ana
Cümlesinün hâtunun vir bana*

*Suçlarını boynuma yâr besleyem
Götürüb varam Hakk'a zâr eyleyem*

*İnşallah umaram ya Mustafâ
Cümlesin bağışlaya bana Hudâ²⁰⁶*

Fatıma'nın keramet ehli olduğu Ummân'da anlatılır ki, bunu motif incelemesinde verdiğimiz için burada üzerinde durmayacağız.

²⁰⁵ Muhammed Hanefi; 29-40

²⁰⁶ Mukaffa; 39-44

b. Sonradan Müslüman Olan Kadınlar

1. Mukaffa' Kızı

Babasının adı ile anılan Mukaffa'' Kızı, güzelliği ve cengâverliği ile anılmaktadır. Müslümanlar ile Mukaffa''nın askerleri arasındaki savaşta Hz. Ali'nin sözlüsünü öldürmesi üzerine savaş meydanına girer.

*Ma 'şukı odına yandı ki katı
Çekdi kılıç sürdi meydâna atı*

*Geldi yetdi âteş-i sūzan gibi
Sürdi atın Haşim'e arslan gibi²⁰⁷*

Mukaffa'' Kızı, hikâyenin sonunda Hâlid'e yenilerek İslâmiyet'i kabul eder ve onunla evlenir.²⁰⁸

2. Mine

Muhammed Hanefi mesnevisinde Tûbut'un kızıdır. Güzelliği ve kahramanlığı ile dikkat çeker. Dede Korkut'ta geçen kahraman kadın tipine benzer bir davranış sergiler. Banı Çiçek'in Beyrek yerine savaşmasna benzer şekilde, Mine de Muhammed Hanife için babasının askerleri ile sevaşır, Muhammed Hanefi'yi zindandan kurtarır ve sonunda Müslümân olup Muhammed Hanefi ile evlenir.

*Kâh meydâna Muhammed kâh Mine
Şöyle kim 'ışkla girmişdi dine*

*Din yolında ikisi duruşdılar
Üç gün üç gice döğüşdiler*

...
*Muhammed Hanefi çün durdı girü
Sürdi atın Mine geldi ilerü*

*Hamle kıldı ikisi birbirine
Sen bak indiTanrı'nın takdîrine*

*Çaldı altmış kez o bunu bu onu
Tolmuşdı Rüstem'in ol dem kanı*

...

²⁰⁷ Mukaffa; 290-291

²⁰⁸ Mukaffa'; 314

*Gâzilere kalanın bahş eyledi
Ve hem Muhammed Hanefî söyledi²⁰⁹*

*Mîne Hâtun'ı sana akd idelüm
Sulh iduben ilimüze gidelüm*

*İkisinden izin alub kıldı nikâh
Kâfirile kıldılar sulh-ı selâh*

...
*Gâzilere kalanın bahş eyledi
Ve hem Muhammed Hanefî söyledi*

*Mîne Hâtun'ı sana akd idelüm
Sulh iduben ilimüze gidelüm*

*İkisinden izin alub kıldı nikâh
Kâfirile kıldılar sulh-ı selâh*

3. Züleyhâ

Züleyhâ, Ummân mesnevisinde Sencigil Zengi'nin kızıdır. Müslüman olmadan önceki adı Mekkin'e'dir. Hz. Ali tarafından irşad edilip İslâmiyet'i kabul eder ve Hz. Ali'nin manevî kızı olur. Savaşçı-cengâver bir kız olan Züleyhâ, Hâlid'in oğlu ile evlendirilir.

*Ol Kız İslâm dinin kıldı kabûl
Hoş Müslümân oldu buldı togrı yol*

...
*Ali andan ol kızın elin dutar
Kızım oldın ben sana oldum peder*

...
*Er kişi tonun giyer biner ata
Meşgûl oldu tekbir salavâta²¹⁰*

*Çünkü ol zengiği filinden yıkar
Tutub anı saçından alub çıkar*

²⁰⁹ Muhammed Hanefî;

²¹⁰ Ummân, 447, 665, 736, vd.

IV. BÖLÜM-MESNEVİLERDE MOTİFLER

MESNEVİLERDE MOTİFLER

A. Dinî Motifler

Mesneviler, kaleme alındıkları dönemin dünya görüşünü, hayat tarzını ve bunların belirleyicisi olan kültür ve medeniyet dairesi ile toplumun onları yorumlama ve bunları idealize etme şeklini anlatmaktadırlar. Kültür unsurunun kaynağı hangi kültür çevresi olursa olsun, Türk toplumunun kabuller dünyasına uygun olan ve bunun için Türk kültür dairesine alınan kültür unsurları, Türk kültür çevresi içinde kabul edilmelidir. İslamiyet'ten sonra teşekkül eden ve gelişen Türk edebiyatı, iki ana kaynaktan beslenmektedir. Bunlar, Türk kültür kaynağı ve İslam –İslamiyet vasıtası ile Arap- kaynağıdır. Daha çok kahramanlık ve ladinî edebiyat geleneğine ise Fars kültürünün etkisi söz konusudur. Fuad Köprülü, Türkiye Selçukluları döneminden Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş dönemine kadar olan devrin edebiyat ürünlerini değerlendirirken şunları söylemektedir: *"Bu devrin fikrî mahsulleri tetkik edilecek olursa ancak dinî ve mutasavvîfâne hislerin cengâverlik hisleriyle aynı kuvvet derecesinde olduğu ve hemen hemen bilimum sekizinci asır eserlerinin bu iki büyük çerçeveden birine dahil edilebileceği anlaşılır."*²¹¹ Bundan; Tursun Fakih tarafından kaleme alınan Mukafaa, Ummân ve Muhammed Hanefi mesnevilerinin de Arap-İslâm kaynağından beslendiğini söylemek mümkündür.

Mesneviler, yazıldıkları dönem itibarıyla dinî tebliğ ve yayma amacını güden kahramanlık konulu eserlerdir. Dolayısıyla gerek vak'alar, gerekse tipler, dinî esaslar ile beslenecek ve dinin propogandasını yapacaktır. Merkez kişi olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali, Muhammed Hanefi ile başka dinî kahramanlar ve bunların maceralarını anlatan mesneviler, bir yandan dinî mücadeleleri konu alıp, bunu anlatırken, zaman zaman da dinî bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ya doğrudan müellif tarafından, ya da mesnevîde adları geçen şahıslar tarafından; Müslüman olmayan bir kişi veya gruba hitab ederek okuyucuya/ dinleyiciye verilmektedir.

²¹¹KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatında Cenkcûluk*, Köprülüden Seçmeler, (Derleyen:O.F.KÖPRÜLÜ), İstanbul 1990, s.28-32

Mesnevilerde din adına savaşılan kahramanların amacı dini tebliğ etmek, gayrî-müslimler ile olan problemleri ortaya koymak ve bunları çözüme kavuşturmadır. Mücadele, put-perest, ateş-perest ve dinleri belirtilmeyen kâfirlere karşı yapılmaktadır.

Dinler ile ilgili teferruatlı bilgilerin verilmediği mesnevilerde dinî motifleri²¹² İslamî unsurlar ve gayrî-İslamî unsurlar olarak ayrı ayrı ele alacağız.

A. İslamî Unsurlar

1. İtikad

İtikad, inanmak²¹³, İslamiyet'in esaslarını kalben tasdik etmektir. İtikadî esaslar kesin bilgilere dayalı olup, değişmeyen. itikadî esaslar; Allah'a, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere, meleklerle, hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmadır.

2. Tanrı İnancı

Mesnevilerde Tanrı inancı, dönemin insanın anlayabileceği, yeterli bilgi birikimine sahip olmayan halkın kavrayabileceği sâde bir ifade ile anlatılmaktadır. Tanrı; Allah, Rab, Hakk, Şâh gibi ifadelerle yazılırken, zaman zaman da vahdaniyet, vücûd, kâdir gibi adlar veya sıfatlarla birlikte anılmaktadır.

Müslümanlar, sefere çıkarken mutlak sancak dikerler ve her bir kahramanın ayrı sancağı bulunur. Sancağın üzerinde ise Kelime-i Tevhîd bulunmaktadır.

Tuti bigi rengi zengârı ulu

Altun ile anda bu hat yazılı

La ilahe illallah Muhammedü'r-resulullah

Ummên mesnevisinde, Müslüman olan kuvvetler sefere çıkmadan önce Hz.Muhammed tarafından Müslüman olmayanlara mektup yazılır, dine davet edilir. Mektupta, Tanrı'nın birliğinin kabul edilmesi istenir.

Tanrı'yı bir bilüben getir imân

Cazulukdur sanduğına itme gümân²¹⁴

²¹² ST; (V.300-399; V.500-599)

²¹³ ST; (V.300-399)

²¹⁴ Ummân; 127

3. Melekler

İslamî inanışa göre melekler, mekanları olmayan mücerret varlıklardır. Bütün semavî dinlerde varlığına inanılan melekler, zaman zaman insan şeklinde de görülürler. Kur'an ve Peygamber hadisleri ile bildirilmiş olan melekler, Müslüman olan herkesin varlığına iman etmesi gerekli olan ilahî varlıklardır. İnanışa göre melekler, Tanrı'nın emri ile müminlere dost olup, onların maddî ve manevî yardımcılarıdır. Müslüman olmayanlara da düşman olurlar. Tanrı, insanlar arasında peygamberler seçtiği gibi meleklerden de peygamber seçer ki, bunlar; Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail'dir.²¹⁵

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerde sadece Cebrail'den bahis vardır. Vahiy getirmekle görevlendirilen Cebrail, Hz. Muhammed'in dostu ve Kur'an öğreticisidir. Müslümanlar darda kaldıkları zaman yardımına koşar, olup bitenleri haber verir. Mukaffa''da, Tanrı'nın emrini Hz. Muhammed'e iletir.

*Geldi Cebrâ'il hemandem şâd-kâm
Hazret-i Hakk'dan getürdi ol selâm*

*Ya Muhammed didi şöyle bilesün
Ol Mukaffa'' iline sen varasun²¹⁶*

Ummân mesnevisinde Cebra'il gökten inerek Hz. Muhammed'in yanına gelir, ona nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi verir. Hz. Muhammed de Cebrail'in isteklerini yerine getirir, söylenilenleri yapar.

*Gökden indi Cebrâ'il viridi selâm
Elçilige gönder âdem ya imâm*

*Hâlid'i Sa'd'i Zübeyr ibn 'Avvâm
Sa'd-i Vakkâs bile olsun ya İmâm²¹⁷*

²¹⁵ Lütfullah CEBECİ, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Melekler**, Konya 1989, s.8-13, 58

²¹⁶ Mukaffa; 157-160

²¹⁷ Ummân; 288

4. Kitaplar

Mesnevilerde Kur'an-ı Kerim ve muhtevası ile ilgili bilgi verilmemekle birlikte, Müslümanlar sefere çıkmadan önce Kur'an okurlar.

Okıdılar Kur'an'ı hatm itdiler

Dua kılub ol gâziler gitdiler

Hiz. Muhammed'den bahsedilirken, Onun hâfız-ı Kur'an olduğu vurgulanır.

Geldi bilin seyyid-i sâhib-cemâl

Geldi bilin seyyid-i sâhib kemâl

Geldi Şâh-ı seyyîd-i sultân bilün

Uş irişdi hâfız-ı Kur'an bilün

Ol halâyık çün işitdi bu sözi

Hep Mukaffa''dan yana tutdı yüzi ²¹⁸

5. Peygamberler²¹⁹

a. Hiz. Muhammed

Hiz. Muhammed mesnevilerin merkez kişisi durumundadır. Ya bizzat kendisi mesnevilerin akışına müdahale eder, ya da Hiz. Muhammed'in mezarında meydana gelen bir olay ile mesnevinin vak'a akışı başlar. Mukaffa''da olduğu gibi;

Pes selâm virdi Resûl'e ol yigit

Ne dir sözlerin bir bir işit

Aldı peygamber selâmını hemân

Ana ikrâm eyledi fahr-i cihân

mısralarıyla vak'a başlamaktadır.

²¹⁸ Mukaffa; 211-213

²¹⁹ Peygamberler, ST'de Mukaddes Şahıslar (V200-299) başlığı ile gösterilmiş, biz de peygamberleri bu çerçevede ele aldık.

Mukaffa' mesnevisinde, İslam'ın şartlarından biri Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna iman etmektir. Müslüman olan kişi/ kişiler Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman ederler.

'Aşkile lâ-ilâheillallah didi

Hem Muhammedü'r-Resûlullah didi

Hz. Muhammed, örnek alınması gereken, kemâle ermiş bir insandır. Mesnevilerde yeri geldiğinde Onun hayatının örnek alınması için öğüt verilir, sürekli hatırlanması sağlanır.

Geldi bilin seyyid-i sâhib- cemâl

Geldi bilin Seyyid-i sâhib kemâl²²⁰

Hz. Muhammed'in özellikleri de zaman zaman Mukaffa''da olduğu gibi şu mısralar ile anlatılmaktadır.

Yüzi nûrlı kendü devletlü bir er

Heb çerisi olusardur şîr-i ner²²¹

Hz. Muhammed Müslümanların sürekli yardımcısı olan, onları kötülüklerden koruyandır. Cehennem ateşi Hz. Muhammed'in şefaati ile Müslümanlara kâr etmez. Ummân'da, Sanduk dinine mensup olanların cehennem ateşi Müslümanları korkutmaz.

Od bize hergiz ziyân eylemedi

Daima kim anaruz biz Muhammed'i²²²

Muhammed Hanefi'de Hz. Ali'nin rüyasına giren Hz. Muhammed, Muhammed Hanifi'nin doğacağını müjdeleyerek yeni bir kahraman şahsiyetinin oluşmasını sağlamaktadır.

Ravza-i şerîfe kaçmışdı Alî

Düşünde gördi Mustafâ'yı ol velî

Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler

Geldi Alî'nün gözin yaşın siler

Dur yukaru agramgıl ya Alî

Bir er oglun togısar ya velî

²²⁰ Mukaffa; 211

²²¹ Mukaffa; 234

²²² Ummân; 95

*Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola*²²³

b. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân, sadece Ummân mesnevisinde, İstihrâc Div münâsebetiyle geçer ki, İstihrâc Div, Hz. Süleymân'ın ferrâşı (hizmetçisi)dir. Hz. Süleymân'ın sihir bildiğinden bahisle, sihir kitabının koruyuculuğunu İstihrâc Div üstlenmiş ve bu da Hz. Süleymân'dan beri durmaktadır.

*Süleymân divlerinden kalmış imiş
Anda bir kitâb okuyub bilmiş imiş*

*Süleymân Peygamber'in ferrâşı imiş
Kulluk ider bile yoldâşı imiş*²²⁴

6. Ahiret İnancı

İslamiyet'e göre ahiret, insanların öldükten sonra ebedî olarak yaşayacaklarına inanılan hayattır. En makbul ölüm ise şehit olmaktır. Tanrı'nın cemâlini görmek ancak şehit olmak ile mümkündür. Hz. Muhammed'in ahirete intikali, bekâ âlemine göç olarak telakki edilir ve Cennet'e gittiği vurgulanır.

*Ki Mustafâ yolun döndürdi Hakk'a
Dünyâsın değıştürdi ol kân-i safâ*

*Bu fenâyı terk edüb buldı bekâ
Sermedi milke irişdi mutlakâ*

*Düşdi firdevs uçmagından ol
Likin ashâb içinde oldu firâk*

*Yakdı ashâb için hicrâna özi
Dillerinde kaldı ol Resûl'un adı*²²⁵

Savaşta ölen Müslümanlar şehit sayılırlar.

*Bağlanmış gördiler Ummân şehrini
Şehid olmuş gördi âdemin ekserini*

²²³ Muhammed Hanefi; 23

²²⁴ Ummân; 958

²²⁵ Muhammed Hanefi; 12-15

2. İbâdet

a. Kelime-i Şahâdet

İslam'ın ilk şartı olan kelime-i şahadet, Tanrı'nın birliğine ve Hz. Muhammed'in Onun elçisi olduğuna inanmaktır. Mesnevîlerde Müslüman olanlar zaten kelime-i şahâdet'i kabullenmişlerdir. Müslüman olmayan ise vak'aların sonunda ya Kelime-i şahâdet getirip Müslüman olurlar, ya da öldürülürler.

*Şâhımız ne dinde ise biz dahî
Ol dini kılduk kabûl Tanrı Hakk'ı*

*Cümlesi lailahe illallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûlu'l-lah didi²²⁶*

*Kız lâ-ilâhe ilallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûlu'l-lah didi*

*Ol kız İslâm dinini kıldı kabul
Hoş Müslimân oldu buldı toğrı yol²²⁷*

b. Namaz

Oruç, hac ve zekatın geçmediği mesnevîlerde Müslümanlar, her hâl u kârda namazlarını²²⁸ kılmayı ihmal etmezler. Ummân mesnevisinde, savaş öncesinde namaz kılınır.

*Sabah oldu tan namazın kıldılar
Du'â idüb el yüzlerine sürdiler²²⁹*

3. Âyetler

Âyetler²³⁰, mesnevîlerde Müslüman askerlerin sancaklarında/alemlerinde yazılı olup, onların belirleyici/tanıtıcı unsurlarıdır. Müslümanların hayatlarını

²²⁶ Ummân; 163-164

²²⁷ Ummân; 669-670

²²⁸ ST; V56

²²⁹ Ummân; 432

* “Doğrusu biz sana ap açık bir fetih ihsân ettik.”

²³⁰ ST; (V 50)

kolaylaştırıcı, onlara yardımcı unsurlar olup, problemin çözümünde müracaat edilen kaynak ve ibâdet/zikir tarzı olarak görülür.

Ummân mesnevisinde, kötülüklerden/ olumsuzluklardan korunmak için *Fâtiha Sûresi* okunur.

Okudum İnnâ fethennâ sûresin
*Kim Çalab defîne bizden kazâsın*²³¹

İhlâs Sûresi²³², Ummân'da geçer ve Sanduk Tanrı bu ayeti kendisi ile irtibatlandırır.

Okuduğum Kulhüallahü ehad
Hem dahı dirsın ki Allau's-samed

Lem yelid ve 'lem-yüled sıfatı benem*
*Yimek içmek yok zâif olmazam*²³³

İnsan veya Dehr Sûresi'nin ilk âyeti de Muhammed Hanefi'de geçmektedir.

Kuyu dibinde Muhammed Hanefî
*Hel atâ sûresin okurdı*²³⁴

Bunların dışında İslam orduları veya gâziler zor durumda kaldıkları zaman İsm-i âzam duası okurlar ve bu sayede zorlukları aşarlar. Zaman zaman da sihir bozar, kerâmet gösterirler.²³⁵

Kuyu içi şöyle tolar zulumât
Ali okur ism-i 'azam kelimât

Çıkar kuyudan taşra şerrâr
*Şöyle kim kimse kılmaz taşra karar*²³⁶

²³¹ Ummân; 34, Fâtih Sûresi, a:1;

²³² İhlâs Sûresi, *Meali*; "De ki; O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun bir dengi yoktur."

²³³ Ummân; 98-99

²³⁴ Muhammed Hanefi; 301

²³⁵ Ummân; 759, 929-930; İsm-i Azam Duası için bakz. Bekir TOPALOĞLU, *İsm-i Azam*, **İA C:23**, s.75-76

²³⁶ Ummân; 859-860

b. Diğer Dinlere Ait Motifler

Mesnevilerde, İslâmiyet'in ve İslâmiyet adına mücâdele edilen din *küffâr* /*kâfir* dinidir. *Kâfir* ve *küffâr* ibarelerinden başka *ateş-perst*, *Sihir Dini* veya *Sanduk Tanrı/ Dini* geçmektedir.

Ateş-perestlik dini, Ummân'da geçmektedir ve bu dine mensup olanlar şöyle ifade edilir;

Ol kâfirler at yirine fil biner
Gice gündüz kamusı oda tapar

Cumhûr ile ikisi kardaş durur
*Gice gündüz işleri savaş durur*²³⁷

Put-perestliğe ait bilginin geçtiği Mukaffa''da, puta tapınmaya gidenler, ilâhî bir sesin gelmesi sonucunda Müslüman olurlar ve bunu Hz. Muhammed'e anlatırlar.

Bir putumuz var idi bizim ulu
Kızıl altundan be-gâyet sevgilü

Gice gündüz tapar idik ana biz
*Dinle bir gün ne olur bize iy 'aziz*²³⁸

Sanduk Tanrı'dan dolayı Sanduk Dini diye adlandırılabilir olan inanış biçimi, put-perestliği çağrıştırdığından bunun üzerinde durmayacağız. Ancak, Ummân'da sihir esasına dayalı bir inançtan söz edilmektedir ki, bu da inanma biçimi olmaktan ziyade sihirle ilgili bir kurgu olarak mesneviye girmiştir.

Vardı Cumhûr secde kıldı Sanduga
Zârı kılır yalvarur ol Sanduga

...

İsm-i Âzam okudu anda Alî
*Bâtıl oldu sihr imiş Sanduk hâlî*²³⁹

²³⁷ Ummân; 382-383

²³⁸ Mukaffa; 78-79

²³⁹ Ummân; 814

B. Menkıbevî- Efsanevî Motifler

1. Mu'cize

Mu'cize²⁴⁰, peygamberlerin, iddiayı kabul etmeyenlere karşı elinde bulunan ve eşyanın alışılmış düzeninden zayıflatan öyle bir şeydir ki, peygamberlerden başka kimselerin bir benzerini yapmalarını imkansız kılan bir mahiyet taşırlar. Mu'cize Peygamberlerin sıdkını göstermek hususunda, Allah'ın şahadetidir.²⁴¹ Bu anlamıyla yerleşen mu'cize, mesnevilerde gerektiği anlarda meydana gelir. İslamiyet'in kabulü ve Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu ispatı, Müslüman olmayanların iknası için mu'cizelerin gösterilmesi istendiği zaman, veya buna gerek duyulduğu zaman gerçekleşir. Mukaffa'da, Mukaffa Kızı, Hz. Muhammed'ten İslamiyet'in hak dini olduğunu ve kendisinin peygamber olduğunu kabul etmesi için mu'cize göstermesini istediği zaman mu'cize gerçekleşir.

*Ya Muhammed ger hakkısan sen bugün
Mu'cizâtın bize göstergil bugün*

*Zirâ kim bunca nebîler geldiler
Her biri bir dürli mu'cize kıldılar*

*Ger yoğısa sende mu'cizat –nişân
Yarağ eyle başına vardum hemân²⁴²*

...
*Kız didi kim ger dilersen sen beni
Kim kabul idem bu İslâm dinini*

*Ger hakkısan bana göster mu'cizât
Ta kim hall ola gönülde müşkilât*

*Pes Resûlu'l-lah didi Hâlid seni
Yıkdığı dem çünkü gördüm sen anı*

*Gönlin içinde didindi sen hemân
N'ola alsa beni iş bu pehlivân*

²⁴⁰ ST; (V 400)

²⁴¹ A.J. WENSINCK, *Mu'cize*, İA, C:8, , s.444-445; **Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali**, İstanbul 1979, s.406-407

²⁴² Mukaffa; 145-146

*Kız tebessüm eyleyüb saldı başın
Ki ta'accüb kıldı bu mu'ciz işin*

*Didi telkin eylenüz imdi bana
Hem beni vir ya Resûlu 'l-lah ana*

*Sıdkile oldı Müslimân ol nigâr
Pes sürdi aldı Hâlid nâm-dâr*

*Pes Resûlu 'l-lah oluben şâd-mân
Yahşi düğün itdi anlara hemân²⁴³*

Mukaffa''da geçen;

*Bögürüb bir deve geldi gördiler
Girü durub ana yol virdiler*

*Virdi başıla Resûl'e hoş selâm
İki gözinün yaşı akar tamam*

*Ki çıkarır dilini ol yalvarur
Gâh sürür yüzünü toprağa urur*

*Çökdi Resûl önine başın kakar
Cümle ashâb dirilüb ana bakar²⁴⁴*

beyitleri ile deve mu'cizesi anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'in gösterdiği mu'cizelerden biri dağın yarılması, biri de uzun yolların kısalmasıdır. Dağın yarılması Mukaffa''da;

*Öglerine geldi bir tağ ki ulu
Bulmadılar aşmaga her giz yolu*

*İndiler atdan dibinde turdılar
Yolı yak aşmağa 'aciz kaldılar*

²⁴³ Mukaffa; 311-318

²⁴⁴ Mukaffa; 179-181; Deve Mu'cizesi için bkz. İbn-i İshak, **Siyer**, , s.335-336;

* ST; (B.211.1.b)

*Mustafâ 'ya geldi Cebrâil-i emîn
Didi Hakk sana selâm itdi hemîn*

*Gam yimesin kıl işâret sen buna
Kim yol ola varmağa maksûd ana*

*Pes işâret eyledi tağa Resûl
Kudretiyle yarılıb tağ oldı yol*

*Geçdi andan cümle ashâb-ı güzîn
Ali 'ye bakdı İmâmü 'l-murselîn²⁴⁵*

beyitleri ile anlatılırken, Ummân'da tayy-i mekân, tayy-i zamân mu'cizesi gerçekleşir. Hz. Muhammed'in isteği ile Abdullah, gözünü açıp kapayınca ailesini görür. Bir mu'cize örneği olarak sergilenen bu ifade, Türk masallarında yaygın olarak geçen bir motiftir.

*Ya Resûlu 'l-lah dir menzirim ırak
Hayli zamandur çekerüm ben firâk*

*Beş yıl oldı İsfihân'dan gideli
Anda kodım ehl-i beyti ayali*

*Çünkü yetürdim kılavuzluk hakkın
Da 'a kılsan menzirim olsa yakın*

*Abdullah amîn diyub saldı yüzün
İyâli katında gördi könd'özin*

*Bilesinde gördi mâl-ı gencini
Çalap zai eylemedi rencini*

*Bile getürdi cümle tavar malını
Ehline arz eyledi heb hâlini*

*Çün işitdi ehli anladı
Fikr idüben bu sözi tanladı²⁴⁶*

²⁴⁵ Mukaffa; 200-206

²⁴⁶ Ummân; 1085-1091

2. Kerâmet

Velilerin izhar ettikleri olağanaüstü olaylar olarak tarif edilen kerâmet,²⁴⁷ insanoğlunun Tanrı'ya yakınlığına bağlı gücüdür. Müslüman velilerin izhar ettikleri keramet, Müslüman olmayanlarda da görülür ki, buna istihrâc denir. Ancak istihrâc çoğu kez, sihir olarak kabul edilir. Kerâmet, Eski Türk inançları, İslamî inançlar, Kitâb-ı Mukaddes ile destan, efsane ve masal gibi anlatım türlerinden mesnevilere geçmiş olmalıdır. Arap dilinden tercüme/adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu mesnevilerde en az ihtimal, burada görülen kerâmet motiflerinin Eski Türk inançlarından kaynaklanmış olabileceğidir.

Hız. İsa'nın Mesihlik sıfatı, Ummân'da, Hız. Ali'nin kerameti olarak işlenmektedir. Bu yönü ile Hız. Ali'ye velilik isnat edilmektedir.

*Gitdi bizüm çerimiz anı kova
Ben ayagım sindi düşdüm kuyuya*

*Ali amun ayağın sıgadı okur
İsm-i 'azâm duasını okudur*

*Yûsuf'un çünki onuldi ayağı
Yine turdı hem sağ oldı bayağı²⁴⁸*

Hız. Ali, Ummân'da kalkanın üstüne binerek havada uçarak keramet göstermektedir.

*Canbâz oldı oynadı cân üstine
Ali ol dem bindi kalkan üstine*

*Yedi heykel boynına takdı Ali
Zülfikar'ı beline sokdı Ali²⁴⁹*

Hız. Fatıma, çok uzaklara sesini duyurabilmekte, Hız. Muhammed'in kendisine hediye ettiğı örtüyü başına örterek çok uzaklarda olanları görebilmektedir. Ummân'da bu keramet motifi şu şekilde görülmektedir;

²⁴⁷ ST; (V 400)

²⁴⁸ Ummân; 928-931

²⁴⁹ Ummân; 848-849

*İnleyüb gark oldı göz yaşına
Mustafâ desdârın örtđi yüzine*

*Ol desdârın kerâmeti ol durur
Medine'den Fatıma bakar Ummân'ı görür*

*Görđi Ummân şehrinde anları
Bildi zindânda yatur oğlanları*

...
*Yıl buların avâzın Medine'ye
İrişdirdi Medine'de Fatıma'ya²⁵⁰*

Muhammed Hanefi'de, Hz. Ali, Muhammed'i rüyâsında görür ki, bu Hz. Ali'nin rüya görmesi ile ilgili bir kerâmet motifi, Hz. Muhammed'in de Hz. Ali'nin rüyasına girmesi ile ilgili bir mu'cize motifi olarak kabul edilebilir.

*Ravza-i şerîfe kaçmışdı Alî
Düşünde görđi Mustafâ'yı ol velî*

*Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Alî'nün gözin yaşın siler²⁵¹*

Aynı mesnevîde, Muhammed Hanefi'nin zor durumda kalması üzerine Hz. Ali rüyâsında yine Hz. Muhammed'i görür ve bunun üzerine Muhammed Hanefi'nin yardımına gider.

*İçdi anı vücûdı buldı safâ
İşit imdi ol Muhammed Mustafâ*

*Alî'nün düşine girdi söyledi
Oğlanın hâlini ma'lum eyledi*

*Ya Alî dur tiz yetiş ogluna
Yohsa nâgâh acı düşer cânuna²⁵²*

²⁵⁰ Ummân; 890-895

²⁵¹ Muhammed Hanefi; 21-22

²⁵² Muhammed Hanefi; 398-400

3. Şekil Değiştirme

Sahip olduğu şekilden başka bir şekle veya başka bir varlık haline dönüşme, Türk edebiyatında, özellikle menkıbelerde sık görülen bir motiftir²⁵³. Müşahhas veya mücerret bir varlığın, sihir veya keramet yoluyla şekil değiştirmesi Ummân'da görülmektedir. İblis'in Hz. Ali'yi kandırarak çağırması buna örnek teşkil eder.

*Bir kişi yine denizden geldi dir
Ali'yi bizden ayırdı aldı dir
...
Baka görde denize firmiş ey yâr
Kuru yir gibi segürdir ba-süvâr²⁵⁴*

Muhammed Hanefi'de Şeytan'ın geyik şeklinde görülmesi ve Muhammed Hanefi'yi tuzağa düşürmek için Tâbut'un memleketine götürmesi de şekil değiştirmeye örnek teşkil eder.

*Zinhâr ogul ol koruya varmagıl
Varuben başun terkin urmagıl

Ol geyik kim gördüğün iblisdür ayân
Ana uymagıl getürmesün sana ziyân²⁵⁵*

4. Hûri

Her türlü aksilik ve kötülükten arındırılmış, Tanrı tarafından Cennet'te görevlendirilmiş dişi melek olarak inanılan hûrî,²⁵⁶ sadece bir benzetme olarak kullanılır. Muhammed Hanefi'de Tabut'un kızı vasfedilirken bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

*Gir benüm dinime algıl kızımı
Tek bu meclisde sımagıl sözümü

Bak yüzine ta göresin hûrisin
Buncaleyin görmedinhûri sen*

²⁵³ OCAK, *Menâkıbnâmeler*, 71-92; ST (D.400-499)

²⁵⁴ Ummân; 406

²⁵⁵ Muhammed Hanefi; 154-155

²⁵⁶ ST; (F.200- F.399)

*Tâbut eydür ey yigitler serveri
Sen meleksin güzel kız hûrî²⁵⁷*

Mukaffa’’da da bir güzellik tasvir edilirken huriye benzetme²⁵⁸ söz konusudur. Buradan, mesnevinin yazıldığı dönemdeki hûrinin vasıflarının anlaşılması gerekir.

*Ol Mukaffa’’ bindi ol dem atına
Hışmıla dirdi çerisin katına*

*Hem dahı bir kızı var imiş güzel
Hüsni içinde yoğıdı ana bedel*

*Çeşmi nergis zülfi sünbül yüzi gül
Kâmeti servi- perçemi mül*

*Dili tatlu sözi şirin bu melek
Görmemişdür mislini anun melek*

*Pehlivânlıkda nâziri yoğıdı
Kahramân gibi esri çoğıdı²⁵⁹*

Ummân mesnevisinde vezin gereği *hûr* kullanımı tercih edilmiş ve Tanrı’nın kulları olan ins, cin melekler arasında sayılmıştır.

*Sana uyanlar kamu helâk olur
Kul anundur gerek ins cin melek hûr²⁶⁰*

5. Şeytân

İslamiyet’e göre Şeytan, meleklerin cin kabilesine mensuptur. Bazı İslam âlimleri Şeytan’ı cinlerin babası olarak kabul ederler. Bakara Sûresi’nin 34. âyetine göre; Tanrı’ya secde etmediğinden dolayı cezalandırılan Şeytan,

²⁵⁷ Muhammed Hanefi; 275-277

²⁵⁸ ST; (F.575.1)

²⁵⁹ Mukaffa; 109-113

²⁶⁰ Ummân; 707

insanları doğruluktan saptırmak, onları aldatmak için değişik görünürlere bürünür, çeşitli yollarla kendini hissettirir.²⁶¹

Ummân'da Hz. Ali'nin maşrıka gitmesini, böylece Ummânlı kâfirlerin Müslümanları yenmesini sağlar. Bir ses olarak kendini hissettiren Şeytan,²⁶² olup biteni anlatır.

*Nagâh İblis havadan çağırur
Ali bunda yok diyuben kaygınur*

*Ali'yi maşrıka saldım ben didi
Anı anda koyuben geldim ben didi*²⁶³

Muhammed Hanefi'de ise geyik şeklinde görünür ve Muhammed Hanefi'yi Tabut'un tuzağına düşürür. Hz. Ali bunun Şeytan olduğunu anlar.

*Zinhâr ogul ol koruya varmagıl
Varuben başun terkin urmagıl*

*Ol geyik kim gördüğün iblisdür ayân
Ana uymagıl getürmesün sana ziyân*

*Şeytâna uyan kişi büşmân olur
Az sevündürür çok büşmân olur*²⁶⁴

6. Cin

Hakkında çeşitli anlatmalar oluşturulan cin,²⁶⁵ bütün inanç ve dinlerde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. İnsanlığın ilk dönemlerinde itibaren varlıkları kabul edilen cinler, bazı toplumlarda ilahlık derecesine yükseltip kutsal sayılmışlar, bazen bugü ile ilgili bir mefhum, bazen aracı veya koruyucu rûh/ie olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir., Çeşitli şekillerde görünen cinler Müslüman ve kâfir cinler diye iki grupta kabul edilmektedir.

²⁶¹ Daha geniş bilgi için bkz. İmam Şıblî; **Cinler ve Esrarı** (Çev: Muhammed FERŞAD), İstanbul 1992, s.311-315

²⁶² ST; (F.400-F.499)

²⁶³ Ummân; 529

²⁶⁴ Muhammed Hanefi; 154-155

²⁶⁵ ST; (F.200-F.399)

Ummân mesnevisinde geçen cinler iyi/Müslüman cinlerdir. Birisinin adı Yûsuf, birisinin de Abdân'dır. Her ikisi de Hz. Ali ve Müslümanlara yardım ederler. Abdân cinlerin melikidir.

*Cinnîlerin mâliki Abidân durur
Aru dinli kendü Müslümân durur*²⁶⁶

Cinnilerin Müslüman olduğunu Cinni Yûsuf, Hz. Ali'ye şöyle ifade eder;

*Gördi bir kişi yanında iniler
Alî ana ne kişisün dir sorusar*

*Virdi cevâb Alî'ye dir cinniyim
Ya Alî adım Yûsuf sünniyim*

*Senden kaçub Sanduk indikde bana
Karşu varduk iki yüz kişi ana*

*Bir zamân Sandugıla kıldık kıtâl
Harb-cenk itdük anunile biz cidâl*²⁶⁷

Hz. Ali'ye sürekli yardım eden Cinni Yûsuf, uçuş yeteneği ve konuşması ile olağanüstü özellikler gösterir. Hikâyenin sonunda Cumhûr'a verilen Ummân şehrinin mâliki olur, Abdân'a ise Ayne'l-Katar bağışlanır.

*Ummân şehrin Cumhûr'a virdi Alî
Mâlikligin Yûsuf'a hem ol velî*

*Abdân'a Ayne'l-Katar bağışladı
Nusret İslâm dinünün işledi*²⁶⁸

7. İfrit

İfrit²⁶⁹, kötülüğün, olumsuzluğun sembolü olarak görülür. Muhayyel bir varlık olan ifrit/ler, karanlıklarda yaşar, bazen Kaf dağının ardında, bazen denizlerde bulunurlar. Bu yapısı ile eski Türk inancındaki Erlik veya Erlik'in

²⁶⁶ Ummân; 978

²⁶⁷ Ummân; 932-933

²⁶⁸ Ummân; 1037-1038

²⁶⁹ ST, (F 400-499)

ahfadına benzetilebilir. Şeytân'ın Hz. Ali ile savaşmasında yardımcı olarak Kaf Dağı'ndaki ifritler çağırılır.

*Kaf tagından otuz bin ifrit alur
Yine Ummân Şehri'ne sürüb gelür*²⁷⁰

8. Dev

Dev²⁷¹, Türk destan, efsane, masal ve menkıbelerinde yarı insan, yarı hayvan, ya da olağanüstü büyüklük ve çirkinlikte insan, kimi zaman ise biçimi belli olmayan; ancak çoğu kez kötü olan muhayyel varlık olarak anlaşılmaktadır. Bahaeddin Ögel tarafından “*insana benzemeyen acaib mahluklar*”²⁷², Melikof tarafından “*Şekilsiz Tanrılar*”²⁷³ olarak adlandırılan dev, çoğu zaman benzer davranışlar sergileyen, zeki olmayan, kaba güç sahibi varlıklardır.²⁷⁴

Ummân mesnevisinde, Süleyman Peygamber'in hizmetçiliğini yapan İstihâr adlı dev, elindeki kitaptan öğrendikleri ile bugün yapar ve öğretir.

*Ol Sanduk içinde key bir div imiş
Da'im işi küfr ü sihr ü rîv imiş*

*İstihâr dirler imiş hem ol dive
Ol öğredür imiş câzulugı her dive*

*Süleymân divlerinden kalmış imiş
Anda bir kitâb okuyub bilmiş imiş*

²⁷⁰ Ummân; 868

²⁷¹ ST; (B.244.1)

²⁷² ÖGEL, a.g.e., s.311

²⁷³ Kemal YÜCE, *Saltuknâmede*, s.211

²⁷⁴ GÜNAY, *Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar*, H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, S:1, s.21; Ayşe YÜCEL, *Masallarda Dev Tipi ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri*, MF, S:39 (Güz 1998), s.38-45 ; Nuri TANER, *Masal Mitlerine Göre Devlerin Anotomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri*, II. Karacaoğlan Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana 1993, s.220-244; ÇETİN, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Cenknâmeleri*, s.411414

*Süleymân Peygamber'in ferrâşı imiş
Kulluk ider bile yoldâşı imiş*

*Ol kitâbı anda bulmuş ol fuzûl
İçindekin okuyub bilmiş ol fuzûl*

*İlm-i efsûn nâr-ı hacâtımuş
Câzuluklar küfr-i kelimâtımuş*

*Ol imiş bu câzulugı eyleyen
Sanduk içinde bu halka söyleyen*

*Alî'nün na'rasın işitdi ol
Bıragub sandugı garba gitdi ol²⁷⁵*

Dev, Siccin kuyusunda yaşayıp, aldığı rehineleri orada saklar. Kuyu sadece devin barınağı değil, ifritlerin ve bütün kötülüklerin bulunduğu yerdir..

*Cumhûr eydür bu çâh-ı sicindür
Böyle daim ısı çirkindür*

*Kaçdı Sanduk buna girdi ol 'adû
Tanrı'nun düşmânı ol necîs câdû*

*Ne ki dünyâda şeyâtin var ise
Div ifrit leşker-i cîn var ise*

*Bunun içinden çıkar cümle pilîd
Yiri bundadur cümle kahr-ı pelîd*

*Hem dahı ol div götürmüş kızı
Buna salmış ya Ali işit sözi²⁷⁶*

Şeytân, Hz. Ali ve Müslümanlara karşı savaşmak için Kaf Dağı'nın ardından devlerin de içinde bulunduğu bir ordu oluşturmaktadır.

²⁷⁵ Ummân; 957-964

* ST; (G.100)

²⁷⁶ Ummân; 827-831

Divler ile kamu iblis çerisi
*Çıkdılar bile uşağı irisi*²⁷⁷

Mukaffa’’da, Müslümanlara eziyet eden Mukaffa’, deve benzetilir.

Kakımış bir dive dönmiş ol la’ın
*Kanına girdi atamun ol la’ın*²⁷⁸

9. Bügü

Tabiatüstü bazı araçlar ile tabiat üzerinde yapıldığı iddia olunan gizli eylemler olarak tanımlanan бүгü/sihir,²⁷⁹ başlangıçta din ile iç içe olan toplumsal hadisenin iki şeklidir. İnsanlığın tekamülü ve semavî dinlerin gelişi ile бүгü, dinden ayrılmış, din tarafından yasaklanmıştır. Mesnevilerin temel ideolojisini teşkil eden İslamiyet ise бүгüyü tamamen yasaklamıştır.²⁸⁰

Bügü motifi mesnevilerden sadece Ummân’da geniş yer tutmaktadır. Menşei Hz. Süleyman’a bağlanan büyü, İstihrac²⁸¹ adlı kötü huylu bir dev tarafından uygulanır.

Ana dahı hamle kıldı arkaru
Ali Sanduğı gördi ki kub kuru

Ol Sanduk içinde key bir div imiş
Da’im işi küfr ü sihr ü rîv imiş

İstihrac dirler imiş hem ol dive
Ol öğredür imiş câzulugı her dive

Süleymân divlerinden kalmış imiş
Anda bir kitâb okuyub bilmiş imiş

²⁷⁷ Ummân; 936

²⁷⁸ Mukaffa; 91

²⁷⁹ ST; (D.0-D.699)

²⁸⁰ ÇETİN, **Türk Edebiyatında Hz.Ali Cenknâmeleri**, s.383-384; Bügü konusunda geniş bilgi için bkz.Bronsislav MALINOVSKY, **Büyü, Bilim ve Din**, (Çev.Ender GÜREL), İstanbul 1964; S.Veyis ÖRNEK, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Efsun**, İstanbul 1973, s.134

²⁸¹ ST; (D.1710- D.1799)

*Süleymân Peygamber'in ferrâşı imiş
Kulluk ider bile yoldâşı imiş*

*Ol kitâbı anda bulmuş ol fuzûl
İçindekin okuyub bilmiş ol fuzûl*

*İlm-i efsûn nâr-ı hacâtımiş
Câzuluklar küfr-i kelimâtımiş*

*Ol imiş bu câzulugı eyleyen
Sanduk içinde bu halka söyleyen²⁸²*

İstihrâc adlı dev, Ummân halkının tapacağı bir tanrı yaratacak kadar güçlüdür. Bu bûgüyü yapmada maksat, İslamiyet'in yayılmasını engellemektir. İstihrac Div'in yarattığı tanrı, Tanrı'nın sıfatlarından bazılarını kendi üzerine alarak alternatif bir din kurar. O, Abdullah'a hitaben kendi dinini şöyle anlatır;

*Didi Abdullâh didi benüm kulum
Secde eylegil bana öp elüm*

*Okuduğun kulhuve'l-lahu ehed
Hem dahı dirsün ki Allah's-samed*

*Lem Yelid ve le'm-yüled sıfatı benüm
Yimek içmek yok zâif olmazum*

*Kulagum yok işidürim sözüni
Hem gözüm yok durur görürüm yüzünü²⁸³*

İstihrac Div, Sanduk Tanrı'nın hitabı ile Hz. Muhammed'e Abdullah vasıtasıyla haber göndedir, onu tehdit eder.

*Bizü gelüb birleyüben görmez ol
Rızkımı yir beni Tanrı bilmez ol*

*Gelmez ise göğe bulud ağdıram
Üstine yılan çıyan yağduram²⁸⁴*

²⁸² Ummân; 956-963

²⁸³ Ummân; 97-100

Bügü ürünü olan Sanduk Tanrı'nın makamı bir kaba ağaçtır. Türeyiş Destanı'ndan itibaren Türk insanının ağaç ve ağaç çevresinde oluşturduğu inanç ve inanmalar yaygındır. Uygur Türeyiş Destanı'nda Oğuz'un hanımlarından birinin ağaç kovuğunda bulunması ile başka destan ve efsanelerde, hikâye ve masallarda geçen ağaç motifi; bununla ilgili inanmalardan dolayı kutsallık arz etmektedir.²⁸⁵ Kaba ağaç tabiri bir kutsallığın ifadesi olarak manzum ve mensur edebiyat ürünlerinde yerini almıştır.

Ummân mesnevisinde, ağaçla ilgili unsur;

*Bir kaba ağaç gördüm çün anlayı
Yine bakdum ol ağaca dinleyü*

*Göği gümüş za'ferândur toprağı
Budagı altın zeberced yaprağı*

*Ol ağaç altında bir Sanduk turur
Anun içi tolu cazuluk durur*

*Dir bana ey Abdullah garîb kulum
Secdeye gel bana uygıl öp elüm²⁸⁶*

Müslüman olmayanlarca yapılan bügü, Hz. Ali'nin İsm-i Azam duası okuması ile bozulur.

*İsm-i â'zâm okıdı anda Ali
Bâtıl oldu sihr imiş Sanduk hâli*

*Çıkdı geldi andan tamusun görür
Ana dahî ism-i â'zâm okur üfürür*

*Söyümdi şoldem odları cümle kamu
Bir karanu ev adın komışlar tamu²⁸⁷*

²⁸⁴ Ummân; 104-105

²⁸⁵ Bahaeddin ÖGEL, **Türk Mitolojisi I**, Ankara 1971, s.88-106

²⁸⁶ Ummân; 76-79

²⁸⁷ Ummân; 814-816

Bügü yapanlar, cinsiyeti belirtilmeyen İstihâr Div ve cazû diye adlandırılan kadınlardır.²⁸⁸

*Ali gördi İsm-i azâm okıdı
Karanuluk gitdi ol sâ't rûşen oldı*

*Gördi Ali ol dem câzu avreti
Yetdi ana Zülfikar'ı çaldı katı*²⁸⁹

Ummân'da Câzu, Hâlid ile Hz. Ali'ye бүгü yapar ve âlemi karanlığa boğar.

*Sihr okuyub üfürdi Hâlid yüzine
Karanuluk oldı 'âlem gözine*

*Hâlid'e ol dem kemendler atdılar
Tutuben anı giriftâr itdiler*²⁹⁰

Büğünün bozulması, ya gökten gelen bir ses ile efsun yapılmak sûretiyle, ya ism-i azâm duası okunmak suretiyle bozulmaktadır.²⁹¹

10. Rüyâ

Târihin ilk dönemlerinden itibaren, insan hayatını kuşatan, bazen bilinmezlerin habercisi olan hal, bazen geleceğe tercüman olan bir kılavuz olan rüyâ, bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisi olarak tarif edilmektedir.²⁹² Türk kültür hayatında, özellikle edebiyat dünyasında sık karşılaştığımız rüyâ, başka milletlerde olduğu gibi, Türk kültüründe bir gelenek olarak devam etmiştir. Oğuz Destanı'nda Uluğ Türk'ün Tanrı sözüyle rüyâ görmesi²⁹³, şamanlığa giriş törenlerindeki rüyâ, Manasçı olabilmek için Manas'ın adayın rüyasına girmesi*, âşıkların hazırlık rüyaları, rüyâ motifinin Türk kültür ve edebiyat hayatında yaygın olduğunu gösteren örneklerdendir.

²⁸⁸ ST; (D.144210; D; D. 1711 ; G 220)

²⁸⁹ Ummân;

²⁹⁰ Ummân; 758-759

²⁹¹ ST; (D.781.1)

²⁹² Umay GÜNAY, *Âşık Tarzı Şiir Geleği ve Rüyâ Motifi*, Ankara 1986, s.93

²⁹³ ÖGEL, a.g.e., s.126

* Kırgızistanlı Manasçı Ukraş Memmedoğlu'dan 1993 yılında Ankara'da derlediğimiz, arşivimizde saklanan bilgiler.

Mesnevilerde, ya çok uzaklarda olan bir vak'ayı, ya kutsal bir şahsiyeti görmek sûretiyle vak'a akışı değişirken, rüyâ sonucunda din değiştirme ve kahramanların şahsiyet bulması söz konusudur. Ummân'da Anika rüyasında Hz. Muhammed'i görmek suretiyle Müslüman olur.

*Hâlid ibn Velîd eydür gel bana
Sözümü uy imân getir sen ban*

*Ol beg eydür ben imâna gelmişim
İki yıldır kim Müslümân olmuşum*

*Ben gice düşümde gördüm Ahmed'i
İki cihân güneşi Muhammed'i²⁹⁴*

Mesnevilerde rüya, nasıl davranılması gereğinin belirleyicisi, strateji tespit etmede yardımcı unsur olara da görülür.

*Alî eydür ya Resûl düş görürüm
Ben dahî 'Ummân şehrine varurum*

*Hâlid'i gördüm karanulık yiri
Sa'd'ı Zübeyr ikisi kılur zarı*

*Mecrûh olmuşlar bular ya Mustafâ
Kâfir itmiş bunlara kati cefâ*

*Yalvarurlar bana ağlarlar kati
Şöyle gördüm uyhuda bu heybeti²⁹⁵*

Muhammed Hanefi'de Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin rüyasına girerek Muhammed Hanefi'nin doğumunu haber vermek suretiyle bir kahraman şahsiyetinin oluşmasını sağlar.

*Ravza-i şerîfe kaçmışdı Alî
Düşünde gördi Mustafâ'yı ol velî*

²⁹⁴ Ummân; 146-150

²⁹⁵ Ummân; 290-293

*Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Alî'nün gözin yaşın siler*

*Dur yukarı agramıl ya Alî
Bir er oglun togısar ya velî*

*Ol gazâlarda sana yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola*

*Benim adımı virgil ana ya Alî
Tiz imdi agramıl ya velî²⁹⁶*

D. Hayvan Motifleri

a.At

Târihin ilk dönemlerinden itibaren Türk hayat tarzının bir parçası olan at, özellikle Bozkır medeniyet tarzının yaşandığı dönemde beslenme, savaş teçhizatı, nakliye vasıtası ve sür'at aracıdır. Çevresinde çeşitli inanmalar ve pratikler teşekkül eden at, Türk destan, hikâye, masal ve diğer anlatmalarda yerini almaktadır. Alp Er Tonga'nı; “*Erge at andak kim gökte ay (gökte at nasıl bir süs ise, erkek için de at öyle bir süstür.)*” ifadesi bir destan kahramanının düşüncelerini yansıtmaktadır. Köroğlu'nun *Kır At'ı*, Sarı Satuk'un *Kurban ve Semend-i Sebz'i*, Battal Gazi'nin *Aşkar'ı*, Dede Korkut'ta geçen *Keçi Başlı Geçer Aygır ve Ağ Bidevi*, Gök Türk Bengütaşları'nda geçen *boz adgır, azman akın, Az Yağız, Öksüz Akın* gibi atlara verilen adlar, Türk kültür hayatında atın önemini ortaya koymaktadır.²⁹⁷

²⁹⁶ Muhammed Hanefi; 23-26

²⁹⁷ Türk Kültüründe at hakkında bkz. Faruk SÜMER, **Türklerde At ve Atçılık**, Ankara 1983; **Şükrü ELÇİN**, *Türklere Atın Armağan Olması, Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1977, s.56-62; İsmet ÇETİN, *Gök-Türk Kitabelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar*, **TFA 19861/1**, Ankara 1986, s.123-141; A.Abbas ÇINAR, **Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnâmede At Kültürü**, Ankara 1993, Hasan KÖKSAL, **Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı**, s.132-133; Orhan Şaik GÖKYAY, a.g.e., vd.

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerde at²⁹⁸, hikâye kahramanı/ kahramanlarının en büyük yardımcısıdır. Hem savaş aracı hem de nakil vasıtası olarak kullanılmaktadır. Bir hadise istinaden ata ad vermenin önemi üzerinde durulduğunu da belirtmekte fayda var. “ *Bu dahi malum ola ki, Resûl-ı Ekrem S.A.V. efendimiz esblerinin her birini bir ismiyle tesmiye buyurmuşlar idi. Sünnet ve meymenetdir ki, her kimse esb besler ise bir ismiyle tesmiye ide.*”²⁹⁹ Bu hadis, İslamiyet’te de atın önemli olduğunu vurgulamak bakımından önemlidir. Mesnevilerin kaleme alındığı dönemde, özellikle Hz. Ali’nin atına ad verilmesi konusunda Türk insanının ata karşı olan bağlılığı müessir olmuştur.

Hz. Ali’nin atının adı Düldül’dür. Düldül, Mısır hükümdarı Mukavkıs tarafından 627 yılında Hz. Muhammed’e hediye edilmiştir. Çevikliği ve hızlı yürüyüşünden dolayı kirpi anlamında Düldül adı verilmiştir. Hz. Muhammed’ten Hz. Ali’ye, Hz. Ali’den Hasan ve Hüseyin’e, ondan sonra da Muhammed b. Hanefi’ye intikal etmiştir.³⁰⁰

Düldül, hem sözlü gelenekte, hem de yazılı edebiyat ürünlerinde efsanevî özellikleri haiz bir at olarak kabul edilmiş ve işlenmiştir. Mesnevilerde; konuşabilen, uçabilen, binicisi ile telepati yoluyla anlaşabilen olağanüstü özelliklere sahiptir. Ummân mesnevisinde;

*Ali gördi çağırır Düldül’ünü
Düldül öğrenmiş Arab dilini*³⁰¹

Aynı mesnevide Düldül’ün bir insan çevikliği ve kahramanlığı ile kâfirlere karşı savaşmakta mahir olduğu anlatılmaktadır.

*Na’ra urub haykırur Alî kati
Avâzını işidür Düldül atı*

*Kâfirlerin arasında kişnedi
Sıçrayuben kıçlarını taşıladı*

*Kime tokundıysa atdan ayırur
Zengilerin üstlerinden yügürür*³⁰²

²⁹⁸ ST; (B.120; B.211.3; B.141.2; B.550; B.401; F.980; F.980)

²⁹⁹ ÇINAR, a.g.e., s.30

³⁰⁰ Mustafa UZUN, *Düldül*, TDVİA, C:10, s.20-21

³⁰¹ Ummân; 562

Düldül, Hz. Ali'nin İfrit tarafından kandırılıp götürmesi üzerine diğer sahabelerle ağlamaktadır.

*Ali için ağladılar key kati
Gözlerinden yaş döker Düldül atı³⁰³*

Mesnevilerde özelliklerinden bahsedilmemekle birlikte Hz. Muhammed'in Ukab adlı atının adı da geçmektedir.

2. Katır

Katır, sadece taşıma aracı olup yardımcı unsurdur. Yük taşımasında kullanılır.

*Kırk katır yüki cihîzi hem kumaş
Kırk dahı aydan arı kul karavaş

Gâzilere yedi yüz yük mâl
Elli bin koyun deve katır hem cemâl*

beytinde görüldüğü gibi ganimetlerden birisi de katırdır.

3. Fil

Mesnevilerde savaş techizatı olarak kullanılır.³⁰⁴

Zaman zaman da fillerin daha güçlü olmaları için sarhoş edici içki içirildiği olur.

*Cumhûr'ın yüz bin adet hem fîli var
Her birirün üstinde on beş zengi var

Su yirine fillere virür süci
Kim ne kadar dilese vire güci³⁰⁵*

³⁰² Ummân564

³⁰³ Ummân; 561-563

³⁰⁴ ST; (B.557.11)

³⁰⁵ Ummân; 706-707

4. Arslan

Arslan, deyim ve benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.³⁰⁶

*Atasınun ger böyle olıcak huyı
Arslan enügi yine arslan soyı³⁰⁷*

Benzetme unsuru olarak da Hz. Ali için kullanılmaktadır.

*Tanrı arslanı aldı Zülfıkar'ın
Ol Zelâha hem çıkarur tonların*

*Tanrı arslanı Alî döndi yine
Ashâb ile geldi deniz katına*

Kahramanların gücünü anlatmak için zaman zam arslan motifine işaret edilmektedir.

*Tiz buyurdu nâme yaza ol Ali
Aldı Hâlid nâmeyi tutdı yolu*

*Gitdi bir gün bir gice ol şîr-i dîn
Bir mûr gazâda irişdi dir yakîn*

*Sağ yanımda geldi bir ün nâgehân
Şöyle korkdum kalmadı benimde kan*

*Bir bigük arslan çıka geldi bana
Bir sarı öküz gibi nidem sana*

*Hamle kıldı kuyrugın kakdı hemân
Ögreyüb sürdü bana virmez amân*

*Hamle kıldım ben dahı ana tiz
Kılıcım çekdim heman ol dem be-tiz*

*Vardum Allah diyu çaldım arslanı
Ortasından iki böldüm pes anı³⁰⁸*

³⁰⁶ ST ; (B.300)

³⁰⁷ Muhammed Hanefi; 179

³⁰⁸ Mukaffa; 121-127

Kahramanların rakipleri de arslanlar ile hemhal olan güçlü insanlardır. Kahramanların arslan ile birlikte gösterilmeleri, kahramanların düşmanlarının güçlü olduğuna ve bunların Müslüman olacaklarına işaret etmektedir.

*Ol Mukaffa'' bir 'aceb kişidür
Günde bir arslan yemeklük işidür*³⁰⁹

5. Deve

Deve, Hz. Muhammed'in mu'cizesini göstermede bir araç, binek ve nakil vasıtası olarak kullanılan yardımcı hayvandır.³¹⁰

*Bögürüb bir deve geldi gördiler
Girü durub ana yol virdiler*

*Virdi başıla Resûl'e hoş selâm
İki göziñün yaşı akar tamam*

*Ki çıkarub dilini ol yalvarur
Gâh sürür yüzünü toprağa urur*³¹¹

Kimi zaman savaş ganimeti olarak görülen deve;

*Cümlî toydı ehl-i İslâm ol zamân
Hem Resûl'e virdi yüz deve tamâm*³¹²

kimi zaman binek ve nakil vasıtası olarak kullanılmaktadır.

*İttifâk idüb develer yükledük
İsfihân'dan göçüben azm eyledük*³¹³

6. Yılan, Çıyan

Yılan³¹⁴ ve çıyan, Ummân'da sadece Sanduk Tanrı'nın bir tehdidi olarak yer almaktadır. Hikâyede, vak'ayı yönlendirici bir fonksiyonu bulunmaz.

*Bizi gelüb birleyüben görmez ol
Rızkımı yir beni tanrı bilmez ol*

³⁰⁹ Mukaffa; 102

³¹⁰ ST; (B.405)

³¹¹ Mukaffa; 179-181

³¹² Mukaffa; 388

³¹³ Ummân; 19

³¹⁴ ST (F 400-499)

*Gelmez ise göğ'e bulut ağdıram
Üstüne yılan çıyanlar yağdıram*³¹⁵

E. Âlet-Araç-Gereç

1. Bayrak-Alem-Sancak

Bahaeddin Ögel, Türk düşüncesindeki bayrak kavramını, sancak- alem ayırımına gitmeksizin; “*Onlar kendi hayallerinde, bayraklarının yerin derinliklerinden, göğün sonsuzluklarına kadar uzanıp, yüceliğini; ay ile güneşe kadar ulaştığını, bayraklarının şimşek, ıldırım ve rüzgârlarla ilişki kurduklarını düşünmüşlerdi.*” cümlesi ile ifade ederek ona kozmolojik bir anlam yüklemektedir. Dede Korkut’ta geçen sancak ve alem kavramları da bir boy, bir topluluk işareti olarak kabul edilmektedir. Sancağın bir moral kavramı olduğunu belirten Ögel, alemin daha yukarı seviyede bir temsil aracı olduğunu ifade eder.³¹⁶ Dede Korkut’ta Türk işaret unsuru olarak görülen alem ve sancak, Saltuk-Nâme, Battal-Nâme ve Dânişmend-Nâme’de İslamî kimliğin işareti olarak görülmektedir.³¹⁷

Mesnevilerde , Hz. Muhammed tarafından Müslüman askerler içinde kahramanlıkları ile temayüz etmiş kişilere verilen ve komuta mevkiin de ifadesi olan sancak/ alem, yine kahramanların gösterdiği yararlılıklara ve onların mevkiilerine göre belirlenen renklerdeir.³¹⁸

*Geldi Sıddık ‘Ömer Osmân hemân
Virdiler Peygamber’e çok çok selâm*

*Pes getürdi nice sancak ol Resûl
Her birini virdi bir merdâne ol*

*Virdi Ebu Bekr eline evvel kadem
Yazulı inna fettehnâ bir ‘alem*

³¹⁵ Ummân; 104-105

³¹⁶ ÖGEL, Türk **Kültür Tarihine Giriş VI**, Ankara 1981, s.118, 126, 209, vb.

³¹⁷ YÜCE, a.g.e., s.297-300

³¹⁸ ÇETİN, **Türk Edebiyatında Hazreti Ali Cenknâmeleri**, s.421-423

*Bin sahâbe koşdı ana ol Resûl
Aldı leşker bir yanada durdı ol*

*Virdi 'Ömer eline hem bir 'alem
Kırmızı rengi bin sahâbe virdi hem*

*Bir 'alem Osman'a virdi hem yine
Aldı leşker ol da durdı bir yana³¹⁹*

Kâfir askeri de kendini ifade etmek için alem taşımaktadır.

*Ben sana nusret iduben saklayam
Atuna bin çeriyle götür sen 'alem³²⁰*

*....
Sanduk eydür ye kulum turgıl uru
Alemlerün çekdirüb getir berü*

*Leşkerünü yazıya çıkar tamam
Ben dahı gerek sana nusret virem*

*Şol sâ'at Cumhûr Sencigil bindiler
Hâzır itdiler çeriye seksan bin er³²¹*

Müslüman askerler ile savaşıacak kâfir askerleri de güçlü olmalıdır. Zira, Müslüman kahramanların karşısındaki güçler, kahramanlıklarına yaraşır bir güç noktasında olmalılar. Askerlerin debdebesi onun güç gösterisinin ifadesidir. Sancak/alem/ bayrak ise bu gücün işareti olarak mesnevilerde yerini almaktadır.

*Her alemin dibinde üç yüz kişi
Cazılıklardur cümlesinin işi*

*Gürlemekler çatlamaklar hây-ı hûy
Yılan çıyan yağdırur ol necis-i hûy³²²*

*Ol kâfirler kamusu atlanur
Gayret idüb kamusu heybetlenür*

³¹⁹ Makaffa; 170-176

³²⁰ Ummân; 242

³²¹ Ummân; 695

³²² Ummân; 749-750

*Tug 'alem dikdiler sancakları
Yazılarda toldı hep bayrakları*³²³

Mesnevilerde hikaye edilen vak'aların merkezinde Hz. Muhammed bulunmadığı zaman, Onun yerini Hz. Ali almakta ve sancağı/alemi kendisi vermektedir.

*Virdi Hasan eline bir ak 'alem
Çün çıkardı anı taşra bir kadem*³²⁴

2. Silahlar

a. Kılıç

Adıyla bahsi geçen kılıç, sadece Hz.Ali'nin Zülfikar adlı kılıcıdır.Şekli ve menşei hakkında çeşitli rivâyetler bulunan Zülfikar, Bedr veya Uhud savaşlarından birinde ganimet olarak alınmıştır.³²⁵ İnanişâ göre, Hz. Muhammed'e risâlet verildiği zaman Zülfikar da verilmiş, Hz. Muhammed'ten de Hz.Ali'ye İntikal etmiştir. Hz. Muhammed'in bir hadisinde “*La Seyf illa Zülfikar ve la feta ille Ali-Zülfikar'dan başka kılıç, Ali'den başka yiğit yoktur*” şeklinde geçen Zülfikar, Türk kültür ve edebiyatında çok işlenen, çevresinde birçok anlatımların teşekkül ettiği kılıçtır.

Bazı efsanevî-bügüsel özellikler taşıyan eski Türk kılıcı ve bu kılıç etrafında teşekkül eden inançlar, Türklere komşu milletlerin kültürlerine de girmiştir. İlahî kudrete sahip kılıç inancı, Hunlar'dan (Atilla'nın Mesih'in kılıcını bulduğuna dair bir efsane) Osmanlılar'a kadar yaşamış ve bu inancın tezahürü Zülfikar olarak gelmiştir.³²⁶

Türkistan sahasında İslamiyet'in yayılmasında büyük fonksiyonu olduğuna inanılan Zülfikar,³²⁷ iki ucu çatal olup aslında dayanıklı olmayan, daha çok törenlerde kullanılan bir kılıçtır. Türk insanının kılıç ile ilgili inançlarından olsa gerek, Zülfikar'a birçok olağanüstü özellikler yüklenmiştir. Hz. Muhammed

³²³ Ummân; 511-512

³²⁴ Muhammed Hanefi; 43

³²⁵ Z.R.TOPUZOĞLU, a.g.m.; Ertuğrul KAAN, **İslamın Arslanı HZ. Ali**, İstanbul 1961, s.12-13

³²⁶ Emel ESİN, a.g.m.

³²⁷ Abdulkadir İNAN, **Makaleler ve İncelemeler**, s.485

tarafından Hz. Ali'ye armağan edildiğine inanılan Zülfikar, Türk toplumunda şed/kılıç kuşanma geleneğinin teşekkülü ve devamını da sağlamıştır. Dolayısıyla İslamiyet'ten önceki dönemde hayatın bir parçası olan kılıç, çeşitli fonksiyonları itibarı ile İslamiyet'ten sonraki dönemde de varlığını sürdürmüş, çevresinde çeşitli inanmalar ve anlatmalar teşekkülü ederek bir kılıç kültü oluşmuştur.³²⁸

Mesnevilerde, hikâye akışı içinde Zülfikar, Hz. Ali için bir savaş aracı olmaktan çok, onun bir parçasıdır. Bütün hareketlerinde Zülfikar vardır. Onun gücü, keskinliği akıllara durgunluk verir. Hz. Ali, Düldül ve Zülfikar birbirinden ayrılmayan üçlüdür.

*Kaçdı kâfir ardına düşdi Alî
Zülfikar elinde sürdi Düldül'i*

Zülfikarın gücü;

*Zülfikarı berk vuruben od çıkar
Na'ra urub hisârın burcın yıkar³²⁹*

gibi beyitlerle anlatılırken, özelliklerinden bazıları mesnevilerde aşağıdaki mısralara benzer mısralarla anlatılmaktadır.

*Ali tekbîr getirüb andı Hakk'ı
Çaldı Zülfikar ile ol Sanduğı*

*Yüz elli arşun uzandı Zülfikar
Kaçar Sanduk havâyâ degin ağar*

*Tanrı'nın kudretiyle Zülfikar
Her çalışda nice kâfirler yıkar³³⁰*

*İrdi gemici ana tekbir virü
Çaldı bir kez Zülfikar'ı arkaru*

*Bindügi fil hem Malkam'ı ey yâre
İkisini itdi ol dem dört pâre*

³²⁸ ÖGEL, *Türk Kılıcının Tekamülü ve Menşei Hakkında*, A.Ü.DTCFD, C:IV, S:5 (Kasım 1948), s.431-460

³²⁹ Ummân; 633

³³⁰ Ummân; 772-774

*Yigemedi Zülfikar'ı gemici
Anları kesdi yire geçdi ucu*

*Yire geçdi altmış arşın ol kılıç
Zerrece aynına gelmez anun hiç*

*Gögden inüb tutdı gök feriştesi
Bî-mahal çaldı yine Zülfikar'ı*

*Zengiler bunı göriben kaçdılar
Sığınub yine şehre düşdiler³³¹*

Savaş oyunlarından biri iyi kılıç kullanmaktadır. Mesnevilerde, Müslüman askerler iyi kılıç kullanırlar. Ancak Hz. Ali'nin çocukları bunların en iyilerindendir. Bunun sebebi Hz. Ali neslini saygı duyulması ve Hz. Ali'nin çocuklarında temsil edilmesidir. Muhammed Hanefi bu bakımdan kılıç kullanmada mahir gösterilir.

*Tanrı'nın bin bir adı var okur
Çekse kılıç içinde od şakur*

*Atasınun ger böyle olıcak huyı
Arslan enügi yine arslan soyı³³²*

b. Süngü-Sünü

Mesnevilerde, sünü, süngü, nize gibi adlarla anılan süngü, savaş araçlarından biridir. Hakkında teferruatlı bilgi verilmeye süngü, sıradan bir savaş aletidir. Avlanma esnasında Muhammed Hanefi'nin kullandığı süngü;

*Eyitdi ancak kuyudadur ol giyik
Anda yavı kıldı idi ol yavık*

*Sünüsün aldı dutub at gücine
Yil gibi savışub gitdi korunın içine³³³*

³³¹ Ummân; 501-504

³³² Muhammed Hanefi; 178-179

³³³ Muhammed Hanefi; 183-184

mısraları ile anlatılmaktadır.

c. Ok-Yay

Sıradan bir savaş âleti olan ok ve yay, zaman zaman düşmanın güçlüğüne göstermek için kullanılır.

*Tenlerine ne sügi ne ok geçer
Ne çalıcak bunları kılıç keser*³³⁴

*Burca çıkub kamu kılur savâş
Kimisi ok atarlar kimisi taş*³³⁵

d. Zırh

Savaş giysisi olan zırh, bütün savaşçılar için değildir. Ancak Hz. Ali'nin kendine mahsus ve tanınan bir zırhı bulunmaktadır. Mesnevilerde şöyle ifade edilir;

*Şâh-ı merdân'a yine bindi Döldül'e
Geydi zırhını Zülfikar aldı ele*³³⁶

...
*Gayret itdi zırhını çıkardı ol
Çıp yalınca sürdi atın tutdı ol*

*Depdi atın sürdi meydâna hemân
Bî-tekellüf cenge durdı bir zamân*

*Didi kimsin Ali misün ya yigit
Yohsa sen misin Muhammed bana eyit*

*Didi ben ammusı oğlu Hâşim'em
Çok laf itme bana bir kez in kıymam*³³⁷

³³⁴ Ummân; 729

³³⁵ Ummân; 879

³³⁶ Muhammed Hanefi;

³³⁷ Mukaffa; 270-274

e. Kalkan

Kalkan bir savaş âleti olmaktan çok Hz. Ali'nin yardımcısı, onun başarılı olmasının belirleyicisidir. Ummân'da olağanüstü özelliklere sahip kalkanı ile Hz. Ali gök yüzünde savaşa devam eder;

*Bunı Ali fikr idüben oturur
Bir ulu kalkan ol dem getirür*

*Dört bacagın dolduruben ib dakar
Durdı Hasan Hüseyin ana bak*

*Dört yüz kulaç urgan ana bağladı
Kuçdı Hasan'la Hüseyin ağladı*

*Yârenlere çok vasiyyet eyledi
Kapuya inerem diyu söyledi*

*Ey yârenler dir buradan gitmenüz
Cumhûr ile sohbeti terk itmenüz*

*On güne degin beni ögin didi
Cümle Hâlid re'yine uyun didi*

*Înşallah on güne degin çıkam
Tılsımın Şeytânun oda yakam³³⁸*

F. Savaş

İslamiyet kabulünün erken dönemi ve yeni vatan edinme çabaları, mesnevilerin kaleme alındığı dönemin gereği olarak Tursun Fakih'in mesnevilerinde savaş motifi işlenecektir. Konusu kahramanlık üzerine bina edilen mesnevilerde, mutlak konu savaş olacaktır. Türk destan geleneğinin devamı olarak kabul edilmesi gereken dinî-kahramanlık konulu mesneviler ile orta dönem Türk destanları (Battal-Nâme, Saltuk-Nâme, Danişmend-Nâme, Eba Müslim kitabı gibi destanlar.), İslamiyet'ten önceki dönem Türk destan geleneği ile ya aynılık, ya da benzerlik göstermektedir.

³³⁸ Ummân; 839-841

Mesnevilerde, din adına yapılan savaşlarda mutlaka İslam'a davet esaslı söz konusudur. Davet kabul edilmediği, ya da Müslümanlar bir saldırıya maruz kaldıkları zaman savaş kaçınılmaz olur.

Tarafların toplu olarak savaşmalarından önce, önde gelen kahramanlar teke tek savaşır. Er dilemek olarak adlandırılabilir bu savaş tarzı, Dede Korkut'ta Kazan Bey ile Dölek Evren'in , Banu Çiçek ile Beyrek'in vuruşmaları, Melik Danişmend ile Artihu'nun karşı karşıya gelmeleri, Sarı Saltuk ile Elyon-ı Rum'un teke tek mücadeleleri; Oğuz'un gergedan, Manas'ın Er Kökçek ile mücadele ve güreşlerinin devamı olarak görülmelidir. Er dilemek olarak adlandırılabilir teke tek mücadele, mesnevilerde toplu savaşın başlamasından önce görülür.

*Döndi nevbet Ali 'ye gürzin alır
Şîr-i vâdi kâfire hamle kılur*

*Sürdi atın vardı Şâh ol dilîr
Didi sana bir sözüm var ya emîr*

*Ol Resûl 'ün alnı nûrî hakkıyçün
Bana vir meydânı server bugün*

*Şâh didi kim ammum oğlu varmagıl
Pehlivândur anı sen hor görmegil³³⁹*

*Alî'ye eydür aya sırr-ı Hudâ
Kâfirleri bana koy ya Murtazâ*

*Bana vir meydânı gel ben gireyim
Kâfire zarb-ı hüner göstereyim*

*Alî eydür nevbeti virdik sana
Ur kılıç kâfire sen bir yana*

*Ol kılıcı urdı ol şahıs yine
Hamle kıldı depdi kâfir üstüne³⁴⁰*

³³⁹ Mukaffa; 276-278

³⁴⁰ Ummân; 409-411

Mesnevilerde, savaş oyunları teferruatlı olarak anlatılmaz. Ancak, Hz. Ali başta olmak üzere adları günümüze kadar gelen tarihî İslam kahramanlarının savaşmaları ve savaş oyunları , savaşlarda gösterdikleri başarılar anlatılır. Muhammed Hanefi'nin Tâbut'un pehlivanlarından birinin kafasını kesip meydana asması, onun kahraman şahsiyetinin oluşması bakımından bir hazırlık döneminin işaretidir. Zira, Boğaç'ın ad almak, kahraman şahsiyetine ulaşmak için Boğa ile güreşi, Muhammed Hanefi'nin baş kesmesi ile aynı anlamdadır.

Düşman başını kesmek, kahramanlık ifadelerinden biridir ve Hz. Muhammed'in iltifatına mazhar olunur.

*Kesdi başın kargıya kaldırdı ol
Anı gördi âferin kıldı Resûl³⁴¹*

Muhammed Hanefi'nin baş kesip meydana asması da Hz. Ali'nin iltifatına sebep olur.

*Kara kurıda komadı kimseyi diri
Andan kesdi pehlivânun başını*

*At yanuna getirib asdı anı
İki yüz kâfirin kırdı yüzini
...*

*Alî eydür bunca kıldum ben gazâ
Eyledüm kâfir canına çok cezâ*

*Kesmedüm bunun gibi büyük başı
Zihi erdür bu başı kesen kişi*

*Didiler ya Alî kim olgıl ana
Muhammed Hanefî ol gâzi şâha*

*Vardı üç (gün) eglendi temâm
Bu başı kesmiş getürdi ve's-selâm³⁴²*

³⁴¹ Mukaffa; 286

³⁴² Muhammed Hanefi; 531-134

Savaş sonrası, düşman kalesi/şehri alınır, ahali Müslüman olur, Müslüman olmayanlar öldürülür ve savaş ganimeti ile hikâyenin başladığı merkeze dönülür. Fethedilen beldeye bey/melik tayin edilir. Çoğu zaman fethedilen belde melikin güzel biri kızı -ki bu kız Müslümanlara yardım eder.- vardır. Bu kız/kızlar da Müslüman olur ve Müslüman kahramanlardan birisi ile evlendirilir.

G. Engel/İmtihan

Mesnevilerde, vak'anı akışını sağlamak için sık sık merak unsuru ön plana çıkarılır. Merak unsuru, bazen beklenmedik bir vak'anın yaşanması, bazen kahramandan beklenmedik sürpriz davranışın görülmesi şeklinde olabilir. Ummân mesnevisinde, Hz. Ali ve Müslüman askerlerin, düşmanları karşısında galip gelmesi beklenirken tersi bir vak'a yaşanır ve Hz. Ali'yi Şeytan'ın engellemesi ile geçici bir yenilgi yaşanır.

Hz. Ali, Abdullah, Hasan ve Hüseyin, Maltamas Adası'nda Sencigil'in askerleri ile savaşırken, denizden çıkan Şeytan önce yardım eder, sonra da Hz. Ali'yi oradan uzaklaştırır.

*Dem-be-dem tekbîr virtür hem salavât
Bir kişidir denizden segirdir at*

*Bakdı gördi denize girmiş ey yâr
Kuru yir gibi segirdir hâ-süvâr*

*Çünkü geçdi kâfire saldı kılıç
Ali'ye ashâbına dınmadı hiç*

*Virdi tekbîr kâfire hamle kılur
Ol dahî kâfirleri kırar urur*

*Anı gördi hamle kıldı Ali- Şîr
Şek degül kim bu gelen ferîstedür*

*İndi atdan öpdî Düldül ayagın
Hızmet idüb Ali'ye geldi yakın*

*Ali'ye eydür aya sırr-ı Hudâ
Kâfirleri bana koy ya Murtazâ*

*Bana vir meydânı gel ben gireyim
Kâfire zarb-ı hüner göstereyim*

*Alî eydür nevbeti virdik sana
Ur kılıç kâfire sen bir yana*

*Ol kılıcı urdı ol şahıs yine
Hamle kıldı depdi kâfir üstüne*

*Kırdı kâfirleri ol şahıs dir
Şöyle kim kandan görünmez oldu yir*

*Ol mübârizden bu işi gördiler
Zengiler sındı şehre girdiler*

*Kopdı kâfir leşkerinden bir 'azîr
Uluları yasını dutdılar dir*

*Yine ol şahs döndürür atı başını
Geldi Alî yanına dökdi yaşını*

*Sünnîyim dir ya Alî bilgil beni
Bir anam var hastadır ister seni*

*Seni işitdi ki geldin Cumhûr'a
Diler ol hasret ider seni göre*

*Ol karıcık anam ehl-i din dürür
Ya Alî gel evimüz yakın durur³⁴³*

Muhammed Hanefi'de, Muhammed Hanefi'nin kahramanlığının tescili için bir imtihana tabii tutulur. Geyik ardından giden Muhammed Hanefi'nin Tâbut'un askerleri ile savaşı ve galip gelmesi, onun imtihan edilmesidir. Geyik motifi, Türk edebiyatında, özellikle Tasavvufî Türk edebiyatında şahsiyet bulmada önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaygusuz Abdal'ın

³⁴³ Ummân; 403-419

menkıbevî hayatında, geyik avına çıkan Alaeddin Gaybî'nin bir geyiği vurması ve geyiğin Abdal Musa olarak ortaya çıkması, daha sonra Alaeddin Gaybî'nin Kaygusuz Abdal şahsiyetini kazanması önemli bir örnektir.³⁴⁴ Muhammed Hanefî de, geyiğin peşinden giderek savaşır ve imtihanı başararak kahraman kimliğini kazanmayı hak eder.

*Avına düşdi nâgehân bir gazâl
Tuhfe yaratmışdı ânı ol lâ-yezâl*

*Gözleri yâkutdan gevherden yanagı
Dişleri mercândan la'ldan dudagı*

*Göbegi misk-i za'ferândan dudagı
Kuyruğı zebercedden ey ahî*

*Çün Muhammed Hanefî gördi anı
Ki ta'accüb kıldı andı Sübhân'ı*

....
*Saldı kemend üstüne geldi geyik
Sıçradı çıkdı kemendden ol geyik*

*Sürdü atın yine geldi üstüne
Saldı yenide anı tutmak kasdına*

*Ne denlü kim atar kemendden çıkar
Yakından varûben ana bakar*

*Yidi kez depdi atın kemend attı ana
Ava düşmez ol keyik kaldı tana*

*Bu kez eydür sünüyle bakayım
Bugazlayub at yanına dakayım*

...
*Sıçradı turdı yirinden ol gazâl
Ġûla benzer kim kılır halkka â*

*Şöyle vardı yine dürdi kemenndi
Aslâ Muhammed Hanefî'yi terk itmedi*

³⁴⁴ Abdurrahman GÜZEL, **Kaygusuz Abdal**, Ankara 1981, s.30-33

...
Sıçradı turdı yirinden ol gazâl
Ġûla benzer kim kılur halkka â

Şöyle vardı yine dürdi kemenndi
Aslâ Muhammed Hanefî'yi terk itmedi

Yüridi ardınca üç gün üç gice
Vardı bir sahrâya irişince

...
Ol kuru...bir bucâğında meger
Bekler idi koruyu iki yüz er

İki yüz cümle temir tonları
Ol kâfir tâbût komuşdı anları

Kim koruya kimse gelüb düşmeye
Hem Müslimân râ'gı berü aşmaya

H. Kıyafet Değiştirme

Kıyafet değiştirme motifi sadece Ummân'da görülmektedir. Burada, savaş hilesi olarak görülen kıyafet değiştirme,³⁴⁵ düşman kuvvetlerini aldatmaya yöneliktir. Ummân mesnevisinde, Şeytan tarafından kandırılıp götürülen Hz. Ali yerine, Gemici Hacı Beşir ve Hasan, Hz. Ali kıyafetine girerek savaşılır.

Gemicinün adıdur Hacı Beşîr
Toksan yaşında ol kişi pîr

Destûr aldı şol dem bindi Düldül'e
Yüzün örtüb Zülfikar aldı ele

Hamle kıldı Malkam'a ol zamân
Malkam anı Alî sandı hemân³⁴⁶

Hasan da Hz. Ali kıyafetine girerek düşmanlarla savaşmaktadır.

Ol dahî altı yüz er atdan yıkar
Ol Mühelhel zengi öğüne çıkar

³⁴⁵ ST; (K.18101)

³⁴⁶ Ummân; 499-501

*Ali sıfat çün Hasan hamle kılur
Ol Mühelhel filinden yıkılur*

*Çünkü ol zengiye filinden yıkar
Tutub anı saçından alub çıkar³⁴⁷*

Aynı mesnevide, Şeytan da kıyafet değiştirmek suretiyle Hz. Ali'yi kandırır ve savaşın geçici bir süre kâfir lehine dönmesini sağlar.

*Dem-be-dem tekbîr virür hem salavât
Bir kişidir denizden segirdir at*

*Bakdı gördi denize girmiş ey yâr
Kuru yir gibi segirdir hâ-süvâr*

*Çünkü geçdi kâfire saldı kılıç
Ali'ye ashâbına dınmadı hiç³⁴⁸*

I. Din Değiştirme

Tursun Fakih tarafından kaleme alınan mesnevilerin ideolojisi, İslamiyet'in yayılması üzerine kurulduğundan, temel motiflerden birisi, Müslümanların mücadele ettiği kâfirlerin müslüman olmalarını sağlamaktır. Mesnevilerde hikâye edilen vak'aların başlama sebebi ne olursa olsun, amaç müslüman olmayanların din değiştirmelerini sağlamaktır. Din değiştirme, kimi zaman rüya yoluyla, kimi zaman bir mu'cizeye şahit olma, kimi zaman kılıç zoruyla, kimi zaman da telkin yoluyla olmaktadır.

Mu'cize gösterme, mu'cizeye şahit olma yoluyla müslüman olma Mukaffa' mesnevisinde görülmektedir;

*Gördi ol kişi anı hayrân olur
Deveyü azâd idüb dine gelür*

*Bunları dahı Müslimân oldılar
Dîn-i İslâm devletüni buldılar³⁴⁹*

³⁴⁷ Ummân; 446-479

³⁴⁸ Ummân; 403-405

³⁴⁹ Mukaffa; 193-194

Ummân mesnevisinde, Sanduk Tanrı'nın sihrinin bozulmasına şahit olan Cumhûr İslamiyet'i seçer.

*Bildi Sanduk fi 'li bâtlı anladı
Tanrı'nun kudretlerini tanıladı*

*Beş Arab seksan bin eri sındı
Zehi Cumhûr geldi kâdire ugradı*

*Ali'nün öginde getürdi imân
Hoş Müslimân oluben buldı amân³⁵⁰*

Mukaffa''da puta tapınıldığı zaman duyulan ilahî bir ses ile din değiştirilir, müslüman olunur.

*Bir putumuz var idi bizim ulu
Kızıl altundan be-gâyet sevgilü*

*Gice gündiz tapar idik ana biz
Dinle bir gün ne olur bize iy 'aziz*

*Bir gice vardık babamıla ana
Ya'ni kullık idevüz ta biz ana*

*Dün yarusı oldu çün kim ol gice
Çıkdı bir korkulı ün putdan nice*

*Eydür iy kavm delâlet kılmanız
Secde kılub beni bilmeniz*

*Bâtlı işdür işiniz iy kavm-i dîn
Kim bana taparısı olur ser-nigûn*

*Tanrı bir dürür yok durur zann-ı gümân
Kim 'ubûdiyyet kıla bulur amân³⁵¹*

³⁵⁰ Ummân; 799-801

³⁵¹ Mukaffa; 78-85

*Gâziler ol dem ayaga turdılar
Dördi dahî el kılıça urdılar*

*Didiler iy kavm sözüm dinlenüz
Kamunuz cümle imâne gelinüz*

*Her kim imân getirür olsun azâd
Yürüsün kande giderise gönli şâd*

*Yok diyenün başını heb keserüz
Barru üstüne iletüb asaruz*

*Ol kavm çün işidürler bu sözi
Şâh öginde yire ururlar yüzi*

*İtdiler kim pâdişâhın kuluyuz
Devlet erkânınınun pes makbûlüyüz*

*Şâh imâna gelicek erkân ile
Biz dahi imâne geldük cânile*

*Şâhımız ne dinde ise biz dahî
Ol dini kılduk kabûl Tanrı Hakk'ı*

*Cümlesi lailahe illallah didi
Hem Muhemmedü'r-Resûlu'l-lah didi³⁵²*

Ummân'da Anika gördüğü bir rüya sonucu Müslüman olur.

*Bu melik hod imâne gelmiş imiş
Tanrı birdür Resûl hakdur dir imiş*

*Hâlid ibn Velîd ider gel bana
Sözümü uy imân getir sen bana*

*Ol beg eydür ben imâna gelmişim
İki yıldır kim Müslümân olmuşum*

³⁵² Ummân; 155-164

*Ben gice düşümde gördüm Ahmed'i
İki cihân güneşi Muhammed'i*

*Benüm adım durur bilgil 'Ânika
Âşıkım Mustafâ ile Sâdika*

*Bilesince geldi gördüm Haydar'ı
Zülfikar'ı çekdi gördüm din eri*

*Zülfikar'ı çekdi bana ol gâzi
İmân arz itdi bana köndi özi*

*Ol zamânda ben Müslümân olmuşum
İnanuben ehl-i imân olmuşum³⁵³*

Muhammed Hanefi'de Tâbut'un kızı Muhammed Hanefi'nin yüzünü gördükten sonra âşık olur ve din değiştirip Müslümân olur.

*Oglanın yüzün kız gördi hemân
Barmagın götürdi getürdi imân*

*İki elin boynına saldı anın
İtdi karavaşun kim ben senün³⁵⁴*

İ. Formilistik Sayı

1. Üç

Türk destan , masal, efsane ve başka anlatım türlerinde sık kullanılan sayılardan birisi üçtür. Mitik kökleri olan üç sayısı,³⁵⁵ Türk mit, destan, hikâye, evsâne, vb. anlatım türlerinde çok kullanılan sayılardan biridir. Saha Türkleri'nden derlenen bir efsanede, Ayıg-Toyon'un yeryüzüne gönderdiği üç şamana üç ağaç armağan etmesi ve üç ağacın kutlu kılınması³⁵⁶; Uygur Türkleri'nin Türeyiş efsanesinde Böğü Han'a Tanrı'nın gönderdiği bütün dilleri

³⁵³ Ummân; 145-152

³⁵⁴ Muhammed Hanefi; 307-308

³⁵⁵ ST; (Z.71.1)

³⁵⁶ ÖGEL, a.g.e., s.94

bilen üç karganın armağan edilmesi,³⁵⁷ Oğuz Destanı'nda Oğuz'un altın yayı üç büyük oğluna ve üç altın oku üç küçük oğluna vermesi³⁵⁸; masallarda üç gün üç gece yol alınması, üç çocuğun olması, üç yol ağzı, vb. motifler eski inanç sisteminden bazı unsurların edebiyat metinlerinde işlenmesine örnek teşkil etmektedir.

Mesnevilerde geçen üç gün üç gece, üç yıllık haraç gibi ifadeler, yukarıda bahsini ettiğimiz üç sayısı ile ilgilidir.

*Din yolında ikisi duruşdılar
Üç gün üç gice döğüşdiler*³⁵⁹

....
*Kamusı hâzır eylen getirün
Üç güne degin eksigün yetürün*³⁶⁰

...
*Alî eydür virün üç yıllık harac
Mîne Hâtun'ile dahı taht-tâc*

*Üç gün üç gice bular lağm itdiler
Dört gün olinca tamuya yitdiler*³⁶¹

2. Beş

Mesnevilerde tekrarlanan sayılardan birisi de beş sayısıdır. .

*Beşi dahı hamle kıldı aglayu
Mîne Hâtun imdi herkez*

*Bunlar eglendi yine Cumhûr bakar
Buyurur yine ol dem beş er çıkar*³⁶²

*Beş gâzi tekbîr idüb sürdiler
Sanasın aç kurt koyına girdiler*³⁶³

³⁵⁷ ÖGEL, a.g.e., s.75

³⁵⁸ ÖGEL, a.g.e., s.203

³⁵⁹ Muhammed Hanefi; 339

³⁶⁰ Muhammed Hanefi; 419

³⁶¹ Ummân; 720

³⁶² Ummân; 217

³⁶³ Ummân; 581

3. Yedi

Yedi sayısı,³⁶⁴ Batı Türk grubu ile Mezopotamya’da bulunan, buradan diğer Türk gruplarına geçen sayıdır. Yaratılış destanlarında Erlik’in yedi kat yerin altına gönderilmesi, Battal-Nâme’de düğünün yedi gün yedi gece sürmesi bunlara örnekteşkil eder. Yedi, yedi yüz, yedi bin ifadeleri, mesnevilerde görülen yedi sayısı ile ilgili ifadelerdir.

*Ol Tâbut’un çerisi çok durur
Yedi yüz binden dahı artuk durur*³⁶⁵

*Yidi bin er cümlesi döndi Hakk’a
Çıksun ol gün anlara yavuz baka*³⁶⁶

*Yedi heykel boynına takdı Ali
Zülfıkar’ı beline sokdı Ali*³⁶⁷

*Ol Sencigil korkubeni kaçır
Yedi denizin arasını geçer*³⁶⁸

4. Kırk

Kırk sayısı,³⁶⁹ masal, hikâye, destan, efsâne gibi anlatıma dayalı türlerde geçen sayılardan biridir. Kaynağını alplik geleneği ve bozkır medeniyeti çevresinden alan kırk sayısı, kırk kız, kırk yiğit, kırk gün kırk gece, kırk katır-kırk satır gibi ifadelerle bu anlatım türlerinde yerini almaktadır. Mesnevilerde çeşitli münasebetlerle geçmektedir.

*Kırk katır yüki cihîzi hem kumaş
Kırk dahı aydan arı kul karavaş*

*Zindân içinde bir kuyu var idi derin
Kırk kulaç var idi derinliği ol yirin*³⁷⁰

³⁶⁴ ST; (Z.71.5)

³⁶⁵ Muhammed Hanefi; 150

³⁶⁶ Mukaffa; 386

³⁶⁷ Ummân; 849

³⁶⁸ Ummân; 1020

³⁶⁹ ST; (Z.71.12)

³⁷⁰ Muhammed Hanefi; 287

*Kırk kâfirden biri kurtuldı hemân
Kaçdı vardı Cumhûr'a amân*

...

*Kırk yük altuniıla girdük ummâna
Çok tama' hatâ virirmiş insana³⁷¹*

³⁷¹ Ummân; 27

SONUÇ

13.-14. yüzyılda yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini idrak eden Tursun Fakih, bir Türk tarikatı kabul edilen Vefâî Şeyhi ve yine Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda hizmeti bulunan Şeyh Edebalı'nın öğrencisi, müridi, damadı ve onun yetiştirdiği bir ilim, edebiyat ve devlet adamıdır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey ile bacanaklık yoluyla akraba olan Tursun Fakih, ilmî ve dinî birikimlerini, yaşadığı dönemde topluma aktarmış, devlet idareciliğinde kullanmış bir şahsiyettir.

Türkiye sahası Türk edebiyatının kuruluş döneminde edebî eserler vücuda getiren Tursun Fakih, kendisinden sonra gelenlerin devam ettirecekleri Türk mesnevî edebiyatının da kurucuları arasında yer almıştır. Tespit ettiğimiz Mukaffa', Ummân ve Muhammed Hanefî gazavât-nâmelerden başka eser/ eserlerinin bulunduğunu zannettiğimiz Tursun Fakih, adı geçen üç mesnevisinde dinî-kahramanlık konularını işlemiştir.

Türkiye'nin Türkleşmesi ve Müslümanlaşması aşamasında yaşayan ve eser kaleme alan Tursun Fakih, Dinî-kahramanlık konulu eserleri kaleme alarak, bir yandan topluma dinî bilgiler ve kahramanlık duygularını aktarırken, bir yanda da tarih bilgisi ve şuuru vermeyi amaçlamıştır., "*Yeni evrensel medeniyeti içinde Türk edebiyatı, bir yandan sözel ortamda yaratılmış eski kahramanlık/ alplik ürünlerini yeni ideoloji ve yeni din ile uyumlu bir çizgiye taşımaya çalışır, bir yandan da bu yeni yapı içinde ortaya çıkan veya Arap-Fars edebiyatlarından ödünçleme yapılan temaları kendi anlayış ve birikimi ile yeniden işleyip okuyucu/dinleyici karşısına çıkarır. İkinci tarz bedî ve edebî yaratıcılık, edebiyatımızda mesnevi/roman türünde ilginç ve zengin bir destan repertuarı meydana getirir.*"³⁷² Tursun Fakih, bu *Yeni Evrensel Türk Medeniyeti* içinde, ikinci tarz edebiyat geleneğinin yaratılmasında eserleri ile katkı sağlamıştır.

Tursun Fakih'in muhtemelen Arap – İslâm kültür kaynağından beslenip telif, tercüme veya adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Ancak, tesadüfi seçim olmayan bu mesnevilerde, İslamiyet'ten önceki dönem Türk kültür hayatı

³⁷² YILDIRIM, *Türk Edebiyatının Yüz Yılları...*

ve inancına ait pek çok unsur ile İslamî unsurlar bir araya getirilmiştir. Dinî motifler başta olmak üzere diğer motiflerin de tespit edildiği zaman görülmektedir ki, kesin bir iyi-kötü çatışması ve Müslümân gâzi ile küffâr çatışması verilmektedir. Bu konunun seçimi ise yaşanan dönem ve sosyal çevre ile ilgilidir. Zira, Tursun Fakihve çağdaşlarının verdikleri eserler, Osmanlı sınırları içinde yaşayan toplumu motive edecek, gaza ruhunun canlanmasına vesile olacak; Osmanlı Hanlığı'nın *Devlet* yapısına kavuşmasını sağlayacaktır. Hal böyle olunca, Osmanlı Devleti hayatın her alanında bir cazibe merkezi olacaktır. Osmanlı Devleti ve devlet çatısı altında yaşayan tebanın bilgili olması, bu bilginin merkezden muhite yayılması, aynı zamanda hem ilmî, hem edebî, hem de ekonomik olarak ilerlemeye vesile olacaktır. Özellikle kaleme alındığı 13.yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinden zamanımıza ulaşan bu hikâyelerin yazılı ve sözlü gelenekte yaşamış olması , bahsini ettiğimiz yeni ve evrensel Türk medeniyeti içinde Türkiye Türk edebiyatı temellerinin sağlam atıldığını göstermektedir. Aynı zamanda Tursun Fakih'in mesnevileri, *sözel* ortamdan yazılı ortama; yazılı ortamdan sözel ortama geçişin tipik örneğidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Cevdet, **Kıyasü'l-Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ**, C:I-Kısım I, C:II (2. Basım), (Haz. Mahir İz), İstanbul 1985
- Ahmed Yesevî, **Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler**, (Haz.K. ERASLAN), Ankara 1983
- AKSOY, Hasan, **Tursun Fakih, İslam Ansiklopedisi (TDV)**, C:10, İstanbul 1994, KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1981
- Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali, İstanbul 1979
- Âşık Paşa-Zâde, **Âşık Paşa-Zâde Târihi** (Haz. Nihal ATSIZ), İstanbul 1977
- ATEŞ, Ahmet, Hüseyin, İA, C:V-I, s.634-640
- BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C:I**, İstanbul 1971
- BARKAN, Ö. Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri
- BASSED, R., *L'expédition du Chateau d'or et le Combat de Ali Contre le Dragon*, **Gioznale della Socieata Asiatica**, (Roma, T:VII (1983), s.3-81
- BUHL, Fr., **Muhammed**, İA, C:8, s.478-479
- BULUÇ, Saadettin, **Tursun Fakih'in Gazavatnâmesi, X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963**, Ankara 1963, s.11-12
- Büyük İslâm Târihi C:I ve C:II**, İstanbul 198
- CEBECİ, Lütfullah, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Melekler**, Konya 1989
- ÇAĞATAY, Neşet, **Zübeyr**, İA, C:13, s.634-636
- ÇELEBİOĞLU, Amil, **Türk Edebiyatında Mesnevi (XV.yy.'a kadar)**, İstanbul 1999
- ÇELEBİOĞLU, *Zaifî'nin Gazavât-ı Sultân Murâd ibni Muhammed Han Adlı Mesnevisi*, **Türk Kültürü**, S:225 (Ocak 1982), s.30-37
- ÇETİN, İsmet, *Gök-Türk Kitabelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar*, **TFA 19861/1**, Ankara 1986, s.123-141
- ÇETİN, İsmet, **Türk Edebiyatında Hz.Ali Cenknâmeleri**, Ankara 199
- ÇINAR, A.Abbas, **Türklerde At ve Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnâmede At Kültürü**, Ankara 1993
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1970
- Ebu'l-Hayr-i Rumi, **Saltuk-Nâme C:I**, (Haz.Ş.H. AKALIN), Ankara 1987
- ECER, Ahmet Vehbi, *Osmanlı Devleti'nin İstiklâl Hutbesini Okuyan Devlet Adamı Dursun Fakih*, **Osmanlı**, (Editör:G. EREN), Ankara 1999, s.181-189.
- El-Belâzûrî, **Fütuh'ul-Buldân**, Çev. M.FAYDA), Ankara 1987

- ELÇİN, Şükrü, *Türklere Atın Armağan Olması*, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara 1977
- ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatının Giriş**, Ankara 1993
- ELÇİN, Şükrü, *Kirdeci Ali'nin Kesikbaş Destanı*, **Türk Dili**, S:517, (Ocak 1995), s.64-68
- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkud Kitabı-I**, Ankara 1989
- ERGÜN, Saadettin Nüzhet, **Türk Edebiyatı Tarihi**
- ERTAYLAN, İsmail Hakkı, *Yusuf-i Meddah*, **TDED**, C:I, S:2 (1946), s.12
- FAYDA, Mustafa, , Ebu Bekr, **TDVİA**, C:10, s.101-108;
- FAYDA, Mustafa, Bilal-i Habeşî, İ.A. (TDVİA), C:6, s.152-153
- FAYDA, Mustafa, Bilal-i Habeşî, **TDVİA**, C:6, s.152-153
- Fr. BUHL, Fr., *Muhammed*, **İA**, C:8, s.478-479
- Fuad KÖPRÜLÜ, **Edebiyat Araştırmaları**, **Turcica Revue D'etudes Turques**, T:XXI-XXIII, s.175-179
- GALOTTA, Aldo, *Gazvât-ı Hayreddin Paşa*, (Çev. S.AKDEMİR), **TTK Belleten**, C:XLV/2" (Ekim 1981), s.473-500
- GORDLEVSKİ, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, (Çev.:A. Yaran), Ankara 1988
- GÖKYAY, Orhan Şaik, **Dedem Korkud'un Kitabı**, İstanbul 1973
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, **On İki İmam**, İstanbul 1979
- GÖLPINARLI, **Müminlerin Emiri Hz. Ali**, İstanbul 1978
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin, **Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri**, İstanbul 1977
- GÜNAY Umay, *Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar*, **H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S:1, s.21
- GÜNAY, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Geleği ve Rüya Motifi**, Ankara 1986,
- GÜZEL, Abdurrahman , **Abdal Musa Velâyetnâmesi**, Ankmar 1999
- GÜZEL, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**, Ankara 1981
- GÜZEL, Abdurrahman, **Ali in Der Behtaschi- Dichtung Namettlich Jenes Des 16.Jahrhunderts**, Wien 1972
- GÜZEL, Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara 1999
- Hazrat Ali Hakkında Kıssalar**, Taşkent 1992
- HUART, Cl., **Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı**, (Çev. C. SEZGİN), İstanbul 1944
- İbnî Batuta, **İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (Haz. İ.PARMAKSIZOĞLU), İstanbul 1971
- İbrahim ASLANOĞLU, **Pir Sultan Abdallar**, İstanbul 1984

- İmam Şiblî; **Cinler ve Esrarı** (Çev:M. FERŞAD), İstanbul 1992
- İNAN , Abdulkadir, **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara 1991
- KAAN, Ertuğrul, **İslamın Arslanı HZ. Ali**, İstanbul 1961
- KAPLAN, *Dede Korkut Kitabında Kadın*, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-I**, İstanbul 1976
- KAPLAN, Mehmet, **Tip Tahlilleri-Türk Edebiyatında Tipler**, İstanbul 1985
- KARAHAN, Leyla, **Erzurumlu Darîr –Kıssa-ı Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)**, Ankara 1994, s.25-26
- KARTAL, Ahmet, *Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri*, **Bilig**, S:19 (Güz 2001) s.69-117
- KAYA, Doğa, *Sivaslı Âşık Noksânî'nin Manzum Kan Kalesi Cengi*, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, S:14 (1991), s.146-160
- KORKMAZ, Zeynep, **Marzuban-Nâme**, Ankara 1973
- KÖKSAL, Hasan, **Battal-nâmelerde Tip ve Motif Yapısı**
- KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi**
- KÖPRÜLÜ, *Arûz*, **İ.A., C:I**, s.625-653
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Köprülü'den Seçmeler**, (Derleyen: O.F. KÖPRÜLÜ), İstanbul 1990
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara 1986
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, (3. Baskı), Ankara 1988
- KÖPRÜLÜ, **Meddahlar, Edebiyat Araştırmaları**
- KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, (5. bs.) Ankara 1984
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, (Hz. A. Özek vd.), Ankara 1993.
- LETTERSEN, Hâlid, **İ.A., C:V-I**, s.142-143
- LEVEND, Agah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi I**, Ankara 1973
- LEVEND, *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız*, **TDAY Belleten 1963**, Ankara 1964, s.89-115
- LEVEND, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara 1949
- MALINOVSKY, Bronsislav, **Büyük, Bilim ve Din**, (Çev.E.GÜREL), İstanbul 1964
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Divan Edebiyatında Hikaye*, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfeddin**, Ankara 1983, s.19-34
- Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihân-Nümâ C:I** (Yayınlayanlar:F.R. UNAT-M.A. KÖYMEN) (2. Baskı), Ankara 1987

- MELOKOF, İrene, **Uyur İdik Uyardılar-Alevilik Bektaşilik Araştırmaları**, (Türkçesi: Turan ALPTEKİN), İstanbul 1994
- Muhammed İbn İshak, **Siyer** (Haz.:M. Hamdullah, Çev. S. Özel), İstanbul 1991
- Necip el-Keylanî, **İslâmî Edebiyata Giriş**, (Tercüme:Ali NAR), İstanbul 1988
- OCAK , A. Yaşar , *Ebu'l-Vefa el-Bağdadî*
- OCAK, A.Yaşar, *Din ve Düşünce* ,**Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C:II**, İstanbul 1998
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Türk Folklorunda Kesikbaş**, Ankara 1989
- OCAK, A.Yaşar, **İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**,Ankara 1985
- OCAK, Kalenderiler **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler**,Ankara 1992
- OCAK, **Kütür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler**, Ankara 1992
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi I**, Ankara 1971,
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş VI**, Ankara 1981
- ÖGEL, *Türk Kılıcının Tekamülü ve Menşei Hakkında*,**A.Ü.DTCFD**, C:IV, S:5 (Kasım 1948), s.431-460
- ÖRNEK , S.Veyis, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü**
- ÖZBAY, Hüseyin, **Abdulhamid Süleymanoğlu** Ankara 1993
- ÖZDEMİR, Fuat, *İlk Dinî Destanlar ve Kesikbaş Destanı*, **TFA**,C:17, S:329 (1979), s.123-129
- ÖZKAN, İsa, **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara 1989
- ÖZKAN, Mustafa, **Türk** İstanbul 1995
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Türkçede Roman**, İstanbul 1985
- ÖZTELLİ, Cahit, *Anadolu Türk Edebiyatında Geyik Destanı*, **TFA**, C7, S:146 (Eylül 1961), s.2492-2494
- ÖZTELLİ, Cahit, *İslam'dan Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu'da Meydana Gelen Eserler*, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, Ankara 1976, s.346-347
- RHODOKANİS, N., “Abbas”, İslâm Ansiklopedisi, C:I, s.15
- SNESAREV, G.P., **Chorezmskie Legend kak İstocnikPo İstarii Religionzych Kultov Srednej Azii** 1983
- Solak-Zâde Mehmed Hemdem Çelebi, **Solak-Zâde Târihi**, Ankara 1989
- SÜMER, Faruk, **Türklerde At ve Atçılık**, Ankara 1983
- ŞAHİN, Kamil, *Edebali*, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, C:10, s.393-394

- Şemseddin Samî, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul 1989
- Şeyh Muhammed Yusuf Kandehlevî, **Hayatü's- Sahabe**, C:I-VI, (Ter.: S.Gülle), İstanbul 1991
- TANER, Nuri, *Masal Mitlerine Göre Devlerin Anotomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri*, II. **Karacaoğlu Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Adana 1993
- TATÇI, Mustafa, **Yunus Emre**
- TEKİNDAG, Şahabettin, *Tursun Fakı*, **İA**, C:XII, s.123;
- TOPALOĞLU, Bekir, *İsm-i Azam*, **İA C:23**, s.75-76
- TORUN, Ali, **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme**, Ankara 1992
- TULUM, Mertol, **Tarih-i Ebu'l-Feth Tursun Bey**, İstanbul 1977
- Türk Ansiklopedisi**, C:XIV
- UZUN, Mustafa, *Düldül*, **TDVİA**, C:10, s.20-21
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi-I**, Ankara 1988
- ÜNVER, Süheyl, *Osmanlıların İlk İstiklâl Hutbesini Okuyan Dursun Fakih*, **Tarih Dünyası Dergisi**, S:12 (1950), s.495-497
- ÜNVER, İsmail, *Mesnevi*, **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, S. 415 -416 – 417 (Temmuz – Ağustos – Eylül 1986) s. 430-563.
- VIDA, G. Levi Della, Osman , **İA**, C:9, s.427-431
- WENSINCK, A.J., *Mu'cize*, **İA**, C:8,, s.444-445;
- YILDIRIM, Dursun, **Türk Bitiği**, Ankara 1998
- YURDAYDIN, Hüseyin, *Gazavat-Nâmeler Ek III*, **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:X (1962), s.167-174'ten ayrı basım.
- YÜCE ,Kemal, **Saltuknâmede**
- YÜCEL, Ayşe, *Masallarda Dev Tipi ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri*, **MF**, S:39 (Güz 1998), s.38-45
- YVER, G., Hasan, **İA**, C:V-I, s.38
- Zerkum Kitabı**, Taşkent ?

MESNEVİLER

I. KISSA-I UMMÂN CENGİ

II. HİKÂYET-İ MUHAMMED HANEFÎ

III. GAZAVÂT-I KISSA-I MUKAFFÂ HZ. ALÎ (K.V.)

Kıssa-ı ‘Ummân Cengidür

Bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm

Nâle kıl iy andelîb sühane-i dîl
Kim gidersin sen bu yirden şöyle bil

Gitmeden bundan yaragın eyle sen
Tâ ki müflîs gitmeyesin şöyle sen

Bağlama gönlin bu fânî gülhâne
Sa’i kıl irmege bâki gülşene

‘Akıl ayagından bu nefsin bağın gider
Hâb-ı gafletden uyanasıñ meger

Nefs-i anânîñ virme şeytân eline
Kim virür sermâye ki div yoluna

Sen gidersiñ kalur iş bu rûzigâr
Söyle bir söz kala senden yâdigâr

Râviler şöyle rivâyet eyledi
Her birisi gördigini söyledi

Çün tevekkül kıldım ol sübhânıma
Bizi yokdan var iden sultânıma

Dil açub şerh ideyüm uş kelâm
Hoş gazâvatdan işitgil ya hümâm

10 ‘İşkile diñle bunı ey mu’teber

Hoş acâ'ib kıssadur ey mu'teber

Tut kulagıñ aç göziñi uyanık
Mustafâ'ya gör ki ne dir bir konuk

Böyle bildüm bu haberi ey dede
Konuk olmuş bir kişi Muhammed'e

Ol konuk birkaç hikâyet eyledi
Kâfir elinden çok şikâyet eyledi

Ya Muhammed diñlegil uş hâlimi
Şerh ideyim hem dahı ahvâlümü

Mustafâ dir söyle 'Abdullah sözüñ
Dünyâ içre hem ne gördi gözüñ

Ol konuk dir diñlegil ya Mustafâ
İsfahan'dur şehrimiz kâni-safâ

Kırk bâzırgân eylemişdük ittifâk
Şehrimüzden çıkuban kılduk yarak

Kırkımuz didik gelüñ and içelüm
Bahr-ı Ummân'a girüben giçelüm

İttifâk idüb develer yükledük
İsfihân'dan geçüben azm eyledük

20 O seferde iki yıl biz yürüdük
Bahr-ı Ummân'a varınca sürindük

Bizde ne bet kaldı vallah ne beñiz
İki yıldan soñra göründi deñiz

Gördik anda çok bâzîrgânlar turur
Gemiye girmek içün hâzır olur

Biz dahı kılduk tevekkül Tañrı'ya
Her birimüz anda girdük gemiye

Çün bâzîrgânlar gemiye girdiler
Gemiciler yelken açub sürdiler

Su yüzinde yüridik bir iki ay
Hiç kimesne kılmada tedbîr-i rây

Kişi malına toymaz imiş ya Resûl
Ne kadar çok olsa isterimiş bol

Kırk yük altunıla girdük ummâna
Çok tama' hatâ virürmiş insana

Ayâlımız mâlımız terkin urub
Giderüz biz Bahr-ı Ummân'a girüb

Çün üçünci ay toğınca nâgehân
Bir katı yel çıkdı işit ol zamân

30 Bizden artuk biñ gemi vardı ulu
Kamusunıñ içi âdem top tolu

Gemi yilden yıkılmaya başladı
Ol bâzîrgânlar figâna başladı

Kara bulut çökiben oldı tamâm
Yıl üşedir gemiye virmez amân

İki âdem birbirini göremez
Deli oldu kimse aklın diremez

Çünkü bildim nola gemi işini
Secdeye kodum o demde başımı

Okudum inna-fetehnâ sûresin
Kim Çalap def' ide bizden kazâsın

Bir zamândan soñra kaldurdum başum
Ne gemi kalmış ne ol kırk yoldaşum

Çünkü gemide bu heybeti gördüm
Anlar için zârı zârı ağladum

Gitdi tuman gitdi yel gün düşer
Tañrı emriyle gemim yili öner

Gitdim üç gün üç gice yıldız ile
Gündüzün gitdim gice yıldız ile

40 Hakk'un emriyle buldum ya Mustafâ
Bir adaya çıkdum ey kân-ı safâ

Geldüm aklum başuma turdum uru
İki yayak geldi gördüm yügürü

Añları gördüm dahı kaldum taña
Korkma diyu çağırur añlar baña

Yügürdi bunlar katıma geldiler
Gemiye çeküb kıraña aldılar

Bunlara sordum ben ey ehl-i safâ

Bu yire ne yir dirler kılman cefâ

Bunlar eydür budur Ummân'un şehri
Vardurur mâlikün otuz bin eri

Bu adanun şol görünen tagıdur
Halkı cümle Müslümâna yagıdur

Mâlikinün adı Cumhûr Pâdişâh
Tapdığu Sanduk durur olgıl âgâh

Bunda böyle gidesün yigirmi gün
Şehr-i Ummân'ı göresün zî-fünûn

Ol arada giderüm yol arayu
Beş kişi geldi baña karşılayu

Bunlar beni ol aradan aldılar
Togrı şâhları katına geldiler

Kendi özüm hâzır kıldum yürüdüm
Çünki şâhlarınun katına vardum

50 Otuz arşun boylu bir 'ifrit imiş
Kara yüzli heybetli bir it imiş

Gördüm altun kürsi üzre oturur
Yidi yüz zengi kapusunda turur

Yüzi nikab dahı çubuk almış ele
İki yüz çavuş dahı saga sola

Sakiler turmuş süciler içilür
Karşu mutribiler turur ahenk urur

Gördüğüm sâ'at aña virdüm selâm
Karşusunda turubanı ya İmâm

Ol âhir hâlimi didim aña
Cumhûr eydür dinini digil baña

Tañrı'nı ne dinde idersin taleb
Türk misün 'Acem misün yoksa 'Arab

Ben didüm ki dinüm İslâm dinidür
Âynim Türk 'Arab âynidür

Tapdugum Tañrı didim ki eşi yok
Yirde gökde anun hem bendeşi yok

Hâliki hem râzıkı âlemlerün
Kamu vuhûş tuyûr heb cinlerün

60 Kakıdı ol dem yirinden turmaga
Kılıcını tartdı boynum urmaga

Kalkdı bir beg anı çün men' eyledi
Baña korkma diyubeni söyledi

Eyitdi kim üşenme togrı söylegil
Tapdıgun Tañrı neden şerh eylegil

Ben didim bir Allah'dur bu âlemi
Hem yaratdı ins cinni âdemi

Kamu âlem halkınun rızkın viren
Zahiri bâtın kamu sırrın gören

Yimez uyumaz dahı muhtâcı yok
Kâfir olan kuluna ‘azâbı çok

Kamu uçmak yaradubdur ây u gün
Aña fermân kamu nesne dün ü gün

Tañrı’nun sıfatları dahı öküş
Ba’zısını saña ma’lûm kıldım uş

Cumhûr eydür kamu sözün anladum
Ta ki vasf eyledüğün heb dinledüm

Gel ki benüm Tañrı’mı sen göresin
Secde kılasun aña yalavarasın

70 Sagında bir ulu kapu var idi
Turdı Cumhûr elüm alub yürüdi

El uruban çünki açıldı kapu
İçeri girdiği dem kıldı tapu

Girdüğü dem cecdeye koydı başın
Ağlayuban akıdur gözi yaşın

Avâz geldi ey kulum Cumhûr diyü
Kabul eyledim başın kaldur diyü

Başını kaldurdu girdi içeri
Çünki gördüm ben dahı turdum geri

Vardı Cumhûr secde kılur Sanduga
Zârı kılur yalvarur ol Sanduga

Bir kaba ağaç gördüm çün anlayu

Yine bakdum ol ağaca dinleyü

Göği gümüş za'ferândur topragı
Budagı altun zeberced yapragı

Ol ağaç altında bir Sanduk turur
Anun içi tolu cazuluk durur

Dir baña ey Abdullah garîb kulum
Secdeye gel baña uygıl öp elüm

80 Seni benüm İsfihan'dan getüren
Sağ selâmet malunile yetüren

Kırk bâzîrgân gemiye kodım sizi
Kim göresiz gelesiz bunda bizi

Ben didim söyleme iy mel'un fuzûl
Sen bir itsin neces-i murdâr —ı usûl

Kakıdı kim Cumhûr diledi kim tura
Tartdı kılıç kasdi boynumı ura

Sanduk eydür ey kulum urma anı
Bu garibdür bunda öldürme bunı

Tiz iletgil tur bunı uçmagıma
Secde kıla göricek uçmagıma

Cumhûr ol dem alub elüm yürüdi
Uçmagına anda bizi sürüdi

Kapudan çün uçmagına girürem
Ol benüm kırk yoldaşımı görürem

Dinlerinden ol zamân dönmiş bular
Cazuyı gürüben inanmış bular

Geldi basdı beni İslâm gayreti
Bunlar için hem agladum ben katı

90 Cumhûr ile andan döndük çün yine
Geldük ol Sanduga pes söyler yine

Eytdi ilet bunı tamuyı görsün
Gelsün baña tapsun ikrâr eylesün

Aldı beni pes tamuya varıram
Bir bölük sünnî müslümân görürem

Beni görüb cümle tekbîr virdiler
Ayak üstüne kamusı turdılar

Didiler kim korkma odından bunun
Dinini döndürmesin câzu senün

Od bize hergiz ziyân eylemedi
Daima kim añaruz biz Muhammed'i

Döndük andan Sanduga geldik hümâm
Başladı Sanduk dahı söyler kelâm

Didi Abdullah benim garîb kulum
Secde eylegil baña öpgil elüm

Okudugun kulhulahhu ahed
Hem dahı dirsın ki Allahu's-samed

201

Lem yelîd velem yûled sıfatı benüm
Yimek içmek yok za'îf olmaz tenüm

100 Kulagım yok işidirüm sözini
Hem gözüm yokdur görürüm yüzünü

Didi Cumhûr kulum beni dinlenüz
Bu garîbe sizler iyi söylenüz

Salınız gide bunı kim ol vara
Haberümi ol Muhammed'e vire

Ol benüm âsi kuluma söylesün
Her ne gördüyse kamu şerh eylesün

Bizi gelüb birleyüben görmez ol
Rızkımı yir beni Tañrı bilmez ol

Gelmez ise göğe bulut ağdıram
Üstüne yılan çıyanlar yağduram

Böyle diyu beni Sanduk çağırur
İki yanından kapular açılır

Tuman olur göğe bulutlar ağar
Dört yanına tolı gibi taş yağar

Yalvarurlar yire yüzler ururlar
Buhur yirine günnük tütüdürler

Döndük andan çün saraya giderüm
Allah adın sıdkıla yâd iderüm

110 Yüklerimün cümlesin divşürdiler

Ol dem içinde baña tapşurdılar

Geldi simsâr mâlumi simsârladı
Ne kadar olduğunu ısmarladı

Meta'ına kaldum çünkü ben bedel
Yükümi varımı cümlemi dalel

Çün ol aradan gemiye girmişem
Söz budur ki uş tapuna ırmışem

Mustafâ çün dinledi konuk sözün
Turdı öpdî Mustafâ iki gözün

Cümle ashâb anda hâzır oldılar
Cümlesi aña ziyâret kıldılar

Resûl eydür evvel elçi salalum
Cumhûr'a İslâmı arz kılalum

Mustafâ Sanduk sözünü söyleriken
Ashâbile danışık eyleriken

Gökden indi Cebâr'ıl virdi selâm
Elçilige gönder âdem ya imâm

Hâlid'i Sa'd'i Zübeyr ibn 'Avvâm
Sa'd-i Vakkâs bile olsun ya İmâm

120 Çıkdı Bilal öyle ezânın okur
Ashâblar cümlesi mescide gelür

Turdı çıkdı Resûl mimber üstüne

Okudı bir Tañrı'ya hamd-i senâ

Resûl eydür iy yârenler bilinüz
Allah'un emrine mu'ti olunuz

'Ummân'a Hâlid Gazi varmak gerek
Cumhûr ile kelecı kılmak gerek

Nâmeler virmek gerek bizden aña
İslâm'a gelübeni Hakk'ı aña

Aldı Osman eline divit kalem
Yazdı nâme kâğıda fasih-kelâm

Didi 'Ummân şâhı ey Cumhûr Melik
Küfrile olmagıl ey makhûr melik

Tañrı'yu bir bilüben getür imân
Cazulukdur Sandug'a itme gümân

Ol Muhammed ibni 'Abdullah benem
Âhir zaman peygamberi bil melik

Elçilerüm varıcak imân getür
Kim bulasın 'ukbâda mağfûr melik

Âhîretün sultânı dünyâ begi
Ol Muhammed'dür bugün meşhûr melik

Yazdı 'Osman nâmeyi düzdi tamam
Sunı virdi Mustafa'ya ve's-selâm

Aldı Resûl nâmeyi hatm eyledi
Hâlid'i okıdı hem aña söyledi

Aldı Hâlid nâmeyi turdı gider
Evine vardı yaragını ider

130 Hâlid'i Sa'd'ı Zübeyr ibn 'Avvâm
Sa'ad-ı Vakkâs bile ol dört pehlivân

Hakk Ta'ala'ya sığınub gitdiler
Sen işitgil gör ki anlar n'itdiler

Gide gide bir kal'aya vardılar
Destûr aluban içerü girdiler

Aña Sarsar Kal'ası dirler idi
Mâlikinün adı Anika idi

Vardı çevuş mâlike virdi haber
Didi elçi gelübdür ey mu'teber

Mekke'den 'Ummân'a giderler imiş
Ulularına Hâlid dirler imiş

Mâlik eydür haber idün görelüm
Bunların nedür haberin soralum

Dördi dahı beg katına geldiler
Yiryirin geçubeni oturdılar

Hun bırakdı yidiler içdiler
Ol yârenler dönüben söz açdılar

Didi Hâlid vâcib olubdur bize
Evvel işbu şehri kılavuz gaza

140 Bu melik hod imâne gelmiş imiş
Tañrı birdür Resûl hakdur dir imiş

Hâlid ibn Velîd eydür gel baña
Sözüme uy imân getür sen baña

Ol beg eydür ben imâna gelmişem
İki yıldır kim Müslümân olmuşam

Ben gice düşümde gördüm Ahmed'i
İki cihân güneşi Muhammed'i

Benüm adım durur bilgil 'Ânika
Âşıkım Mustafâ ile Sâdika

Bilesince geldi gördüm Haydar'ı
Zülfikar'ı çekdi gördüm din eri

Zülfikar'ı çekdi baña ol gâzi
İmân arz itdi baña köndi özi

Ol zamânda ben Müslümân olmuşam
İnanuban ehl-i imân olmuşam

Sakladum kâfir dininden dinümi
Şöyle kimse bilmez idi hâlümi

150 Şimdi beş olduk kayırmazam didi
Kamusını imâna okın didi

Vardılar her biri yirlü yirine
Kim buların hâli niye görine

Yine mâlik katına dek geldiler

Şâh buyurdi kim münâdi kıldılar

Heb sarâya dirilüb ulu kiçi
Toldı halk ile ol sarây içi

Ol Hâlid ibni Velîd açdı kelâm
Mustafâ'dan Ânik'a kıldı selâm

Elçi sözini kabûl itmek gerek
Didi bu dem imâne gelmek gerek

Gâziler ol dem ayaga turdılar
Dördi dahı el kılıça urdılar

Didiler iy kavm sözim dinlenüz
Kamunuz cümle imâne gelinüz

Her kim imân getirür olsun azâd
Yürüsün kande giderise gönli şâd

Yok diyenün başını heb keserüz
Bârû üstüne iletüb asaruz

160 Ol kavm çün işidürler bu sözi
Şâh öninde yire ururlar yüzi

eytdiler kim pâdişâhın kuluyuz
Devlet erkânınınun pes makbûlüyüz

Şâh imâna gelicek erkân ile
Biz dahı imâne geldük cânile

Şâhımız ne dinde ise biz dahı
Ol dini kılduk kabûl Tañrı Hakk'ı

Cümlesi lailahe illallah didi
Hem Muhemmedü'r-Resûlu'l-lah didi

'İşkile cümle imâne geldiler
Cümlesi sünnî Müslümân oldılar

Yıkub kiliseyi mescîd yaptılar
Sındırub putları Hakk'a tapdılar

Gâziler ol Hâlit'e şükr itdiler
Şehr halkı evlerine gitdiler

Oldı Sar-Sar Kal'ası nûr-ı safâ
Kamusının dilinde zikr-i Hüdâ

Her biri İslâmı erkân salavât
Öğrenüben itdiler Hakk'a ta'at

170 Hâlid ibni Velîd ol gâzi imâm
Farz sünnet cümle öğretti temâm

Didi imdi vakt oldı gidelüm
Bir kılavuz gerek delîl idelüm

Tanla turdı ol 'Ânika şîr-i dîl
Bir kişi kim getürdi ola delîl

Deniz içinde gemüyle gidevüz
Toğrı ol 'Ummân iline yitevüz

Mâlik eydür söyle sözün göreyim
Dile benden ne dilersen vireyim

Gemici eydür otuz altun gerek
Baña hil'at melikden hem don gerek

Yidi günde Hakk diri korsa beni
Göstereyim gâzilere ben 'Ummân'ı

Ne ki dirse ol melîk aña virür
Kendi tonın arkasından giydirür

Düzdi ashâblar anda çok yarak
'İzzet itdi hem bile gitdi yayak

Geldi bunlar Bahr-ı 'Ummân katına
Ânik'i döndirdiler anda yine

180 Anı esenleyüben gönderdiler
Bindiler zevrâk gemiye girdiler

Ol gemici gemide yelken açub
Gitdi gemi sanasın kuşdur uçub

Hâlid'i Sa'd'ı hem Zübeyr ol mukîm
Yili öndi sanasın kim yıldırım

Tañrı'ya bunlar tevekkül kıldılar
Gice gündüz zikre meşgûl oldılar

Her birisi Hazret'e eyler niyâz
Gemide hiç fevt itmediler namâz

Gitdi gemi yidi gün yidi gice
Bir ada göründi işit ey hoca

Gemici ol dem beşâret eyledi

Muştuluk olsun diyuben söyledi

Uş göründi Şehr-i 'Ummân Adası
Varılır kırk günde bundan gidesi

Böyle diyince kenâra irdiler
Bahr-ı 'Ummân Adası'n gördiler

Gemici ol dem gemiyi indürür
Zevrâka ol dem buları bindürür

190

Gâziler tekbir idüb gördi kara

Gemiden taşra çıkdılar yire

Zevrâkı ol dem kıraña bağladı
Bunlar esenleyübeni ağladı

Eyitdi kırk gün diyince siz varasız
Ta ki 'Ummân Şehri'ne siz iresiz

İşinüz bite yine bunda gelün
Ben durayım yine siz bunda gelün

Zevrâkı bir bük içinde gizlerem
Eglenüben sizi anda gözlerem

Böyle didi bunlar oldılar süvâr
Sen işitgil bunda Cumhûr'dan haber

Şehr-i 'Ummân mâliki ol Cumhûr-ı Şâh
Eylemiş burc üstüne bir taht-gâh

Ayyûka çıkmış tamâmet ki yüce
Bahr-ı 'Ummân görünür ucdan uca

Bir ulu âyineye anda nişân
Her ne gelür denizden olur ayân

Anda koymış nevbetile üç kişi
Denizün yüzün gözetmekdür işi

Her ne kim ol denizi geçer gelür
Ol kişilere kamu ma'lûm olur

200 Gördiler çıkdı denizden bir gemi
Taşra çıkdı gemiden üç âdemî

Şehr-i 'Ummân yolını tutub gelür
Geldi bunlar Cumhûr'a ma'lûm kılur

Cumhûr eydür aña üç atlu varun
Ne kişilerdür buları tiz görün

Üç kişi seçdiler yügrük atlular
Ol kişiler at başını saldular

On yedi gün gice gündüz gitdiler
Sabâhlayın gâzilere yetdiler

Gördiler kim bunlar üç atlu gelür
Sa'd ü Vakkas yayan oluben yürür

Heman okı kirişine gezledi
Hâzır olub çün buları gözledi

Zengiler imiş buları gördiler
Ne kişilersiz diyuben sordılar

Sa'd Vakkas turuben sözün virür
Elçüleriz diyubeni bildürür

Yine sordılar ne milletsiz diyu
Dininüz ne dindür Tañrınız diyu

210 Sa'd –i Vakkâs sözlerini dinledi
Hâlid'e bildürdi Hâlid anladı

Hâlid eydür dinimüz İslâm dini
Kâfir ile tutaruz bugz u kini

Çün Müslimandur buları gördiler
Ellerin ol dem kılıca urdılar

Hamle kıldılar Hâlid'in üstine
Dinlegil ne kıldılar Tañrı dostına

Hâlid ol demde salavât getirür
Şol sâ'at elin kılıca yetürür

Üçünün de Hâlid başın ayırur
Anların bir demde işin bitirür

Atların silâhların üleşdiler
Ol aradan dahı öte geçdiler

Bunlar eglendi yine Cumhûr bakar
Buyurur yine ol dem beş er çıkar

Sürdi anlar dahı yetişdi tamâm
Hamle kıldı beş er ve's-selâm

Her birine bir kılıç urdı işit

Cânı Cehennem'e gitdi ol beş it

220 Anların dahı silahın aldılar
Ol aradan hem ileri geldiler

Çün bular dahı eğlendi gelmedi
Cumhûr'un sabrı kararı kalmadı

Kırk kişi kılsun yarak binsün atı
eyitdi gönlüm kaygılı oldu katı

Ol kişilerün haberin bildürün
Giderin kaygumu beni güldürün

Bindi kırk zengi yetişdi yıl gibi
Basdılar ol gâzeleri sil gibi

Hâlid ü Sa'd'ı Zübeyr ibni Avvâm
Kılıç tartub hamle kıldılar tamâm

Kırk kişi çünki buları gördiler
Çağıruban el kılıca urdılar

Didiler ne kişisiz eydün bize
Gâziler eydür kılıç dirler bize

Na'ra urub her biri çağırdılar
Virdiler tekbîr kâfiri kırdılar

Kırk kâfirden biri kurtuldu hemân
Kaçdı vardı Cumhûr'a amân

220 Borkini urdı yire eydür ey Şâh
Kanı kırk yidi kişi öldi tebâh

Üç ‘Arabdur kılıcından od yanar
Yine bizim zengiler atın biner

Her birisi ögürür arslan gibi
Hamle kılur od saçar evrân gibi

Kakıdı Cumhûr aña tartdı kılıç
Boynını urdı aman virmedi hiç

Cumhûr çünkü o kişiyi öldürür
Sagışınca yidi yüz er bindirür

Bunlara eydür savaş eylemenüz
Ol kişilere katı söylemenüz

Tercemân ile idinüz siz hitâb
Bahsile alun siz anlardan cevâb

Ol Arablar ger sizi uçdan kıra
Olmasun kimse anlara el ura

Anlara karşı silâhunuz tamâm
Şişün anlar ile virün selâm

Bunlara şöyle vasiyyet eyledi
Tiz varun yetün diyuben söyledi

230 Yidi yüz kâfir kamu bindi ata
Lâ-cerem şâh buyrugun gerek tuta

At başını saldılar yazulara
Yidi günde yitdiler gâzilere

Çünkü bunlar gâzilere irdiler
Ne kişilersiz diyuben sordılar

Korkmanuz bizden gelün söyleşelüm
Ne dilersiz bize eydün bilelüm

Sa'd Vakkâs gördi çün geldiklerin
Anlayamaz gavkadan didüklerin

Dört sahâbe hamle kıldılar yine
Yaşıldı(?)zengilerin yüzi döne

Önlerine düşüben kâfir kaçır
Kılıç ile gâziler iki biçer

Biri bunlara çevirmedi yüzün
Zira korkar sımaga Cumhûr sözün

At başın döndüriben kaçdılar
Kurtılanı yine şehre düşdiler

Çün melik Cumhûr bakub anı görür
Sanduga varur yüzün yire urur

240 Sanduga hâlin hikâyet eyledi
Ol Arabdan pes şikâyet eyledi

Sanduk eydür iy kulum kayırma hiç
Tiz çerünü cem' ide gör turma hiç

Ben saña nusret idüben saklayam
Atuna biñ çeriyle götür sen 'alem

Sevinüben turdı ol Cumhûr melik

215

Bindi ata bağlandı kılıç melik

Çıkuban aldı otuz biñ çerisin
Bahadır pehlivânlar heb varısın

Çünkü yetdi gâzilere ol yakın
At saldılar üstlerine pes hemîn

Gâziler de kılıç üşürdiler
Her birisi yüz kâfir düşürdiler

Gice gündüz kıldılar üç gün kıtâl
Gâzilerde kalmadı hergiz mecâl

Zengiler üşüb kemendler atdılar
Üçüni dahı giriftâr itdiler

Çün ele girdi tutuldu gâziler
Danmadılar bunlara hiç hayr u şer

Sevünüben bindi Cumhûr atına
Bunları getürdi Sanduk katına

Hâlid'i Sa'd'ı Zübeyr ibni Avvâm
Sanduga getürdi bunları tamâm

Girdi Cumhûr Sanduga secde kılur
Şol sâ'at Sanduk içinden ün gelür

260 Eyitdi hoş geldinüz Hâlid kulum
Senün atan ol benüm Velîd kulum

Kiçi kulum oğlun adıdur Sa'id
Gelişinüz Mekk'den degül ba'id

215

Sa'd-ı Vakkâs ol Zübeyr nev-civân
Kullarımdur bilinüz kamu 'ayân

Gelün imdi baña secde eylenüz
Sözünüz var ise andan söylenüz

Böyle diyince Hâlid çekdi kılıç
Çaldı ol sanduğı çün kesmedi hiç

Sa'd-ı Vakkâs dahı ok ile atar
Hem Zübeyr ol dem kılıç elde tutar

Tügdi Sanduk hevâya çıkdı yüce
Kılıç ucı Sanduga degdi hoca

Kesdi anun bir yanını düşürür
Çağırur Sanduk tutun dir buyurur

Yine zengiler yapışdı Hâlid'e
Sa'd-ı Vakkâs hem Zübeyr'e ey dede

Bağladılar ellerini zengiler
İndi sanduk yirine kıldı karar

270

Didi ey Cumhûr kulum tut bunları

Baña âsi oldılar koman diri

Üçinün kes ellerin virin cezâ
Birisin kablan göne at denize

Şol sâ'at buyurdı Cumhûr basdılar
Üçünün çün ellerini kesdiler

217

Hâlid'i kablâdılar ol dem göne
Anı bir sanduga sokdılar yine

Anların boynuna demür urdılar
Zindân içre kuyuya indürdiler

Hâlid'i ol dem denize atdılar
Sa'd'ı Zübeyr'i çün mecrûh itdiler

Bağladılar ellerin ayakların
Hak'dan artuk kimse bilmez hâllerin

Hak bilürdi bunların hâlin hemîn
Gökden indi ol sâ'at yek-i emîn

Cebrâ'il Muhammed katına indi
Anların hallerin Hazret'e didi

Sa'd-ı Vakkâs katı darlıkda durur
Hâlid gön içinde sandukda durur

280

Bunlara Arslan Alî varmak gerek

Cehd idüb anları kurtarmak gerek

Cebrâ'il gitdi o dem oldı melûl
Fatıma'nun katına geldi Resûl

Geldi gördi kim Alî yatmış uyur
Resûl eydür ya kızum tiz örütür

Böyle diyince Alî na'ra urur
Banlayub uyhusundan uyanur

Alî eydür ya Resûl düş görürem

217

Ben dahı ‘Ummân şehrine varuram

Hâlid’i gördüm karanulık yiri
Sa’d’ı Zübeyr ikisi kılur zarı

Mecrûh olmuşlar bular ya Mustafâ
Kâfir itmiş bunlara katı cefâ

Yalvarurlar baña ağlarlar katı
Şöyle gördüm uyhuda bu heybeti

Resûl eydür ya Alî işit sözüm
Cebrâ’il geldi bildüm özüm

Cebrâ’il’den ne kim işitdi Resûl
Kamu Alî’ye haber virdi usûl

290

Resûl eydür ya Alî yârenlere

Bağla bilün meded eyle anlara

Gâzilere Alî’ninün yandı özi
Mustafâ’nun yaşla toldı gözi

Çün hikâyet kâmusına oldu fâş
Ağladı cümle yârenler açdı bâş

Geldi Hâlid oğlu Zübeyr atası
Başın açdı Sa’d-ı Vakkâs atası

Ulu kiçi er ‘avrât ol zamân
Bunlar içün kamu kıldılar figân

Şöyle zârı kıluban agladılar
Kim Alî’nin yüregini tagladılar

Alî çünkim bunların yüzün görür
Özü yanub ağlayub örü turur

Biline bağladı şol dem silâhın
Sahâbeler bilesince cümle varın

Zülfikarı kuşanub turdı Alî

Kuluna didi eyerle Düldül'i

And içerem dir Resûl'ün başına
Hem dahı Hasan Hüseyin'in başına

300 Bineyim 'Ummân Şehrine varayum

Üç sahâbe yoldaşum kurtarayum

Ağlamanuz göz yaşını silinüz
Hakk'a yalvarub du'âlar kılınuz

Mustafâ koçdı Alî'yi agladı
Sabr idüb sıdkını Hakk'a bağladı

Çün Muhammed didi kim var 'Ummân'a
Anların derdini irişdür dermâna

Cebrâil geldi yine Muhammed'e
Hak selâmın yitürdi Ahmed'e

Yalınız gitmesün Hasan Hüseyin ile
Kılavuz olsun hem Abdullah bile

Togrı Sar-Sar Kal'asını gözleyü
Hâlid'in varsun izini izleyü

Cebrâil sözini ol Mustafâ
Alî'ye bildürdi ol kân-ı safâ

Çün getürdiler önine Düldül'i
Kuşanub Zülfikar'ı bindi Alî

İki oğlu ile Abdullah ile
Kim bulara yolda kılavuz ola

310 Fatıma geldi koçar oğlanların
Tañrı'ya ısmarladı ol cânların

Yüzini tutdı Çalab'a yalvarur
Ya İlâhî bunları girü getir

Böyle diyüb Tañrı'ya sığındılar
Azm idüben çünki yola girdiler

Mustafâ çıkıdı buları gönderü
Du'â kıldı anlara döndi gerü

Şol sa'ât iki ferişte geldiler
Hakk emriyle yir tımarın düzdiler

Üç gün üç gice yürüyüb gitdiler
Ta ki Sar-Sar Kal'asına yitdiler

Gördiler kim bir kişi balık daşır
Gemicidür hem dahı adı Beşîr

Alî eydür yüri vargıl 'Anika
Mücde kim bize karşı gele ol 'âşıka

Geldi yetdi Anik'a muştuladı

221

Muştuluk olsun Alî gelür didi

Şehr ulularun kamu bile alur
İzzet idüb Alî'ye karşı gelür

320 Çün yakına geldiler andan dürişdiler
Alî'ye hizmet idüb görüşdiler

'Anika elin Alî'nün dahı öper
Kamusın esenleyüb hâlin sorar

Alî eydür azmimüz Umman durur
Bizüm ile sen dahı merdân durur

Kılavuz koşgıl bize virgil gemi
Ta'cil ile bizi gönder ya 'amu

'Anik ider ey erenler arslanı
Bir iki gün görelüm âhir seni

Ânika eydür merdâne gelür
Kandıruban Alî'ye hizmet kılur

Hizmet idüb Alî'ye saldı sımat
Virdi hil'at bunlara bindürdi at

Kal'a-i Şehri bizedi oldu şâd
Sohbetinde Alî'nün aldı murâd

Bunlar ol sarây içinde idi meger
Geldi nâgâh bir çavûş virdi haber

Eyitdi ol gemici kim gitmiş idi
Hâlid ile 'Ummân'a yetmiş idi

221

330 Anunula ol idi çavuş dahı

Uşte haberin geldiler sor dahı

Ol çavuşlar Hâlid ile varıcak
Ummân'a yârenleriyle giricek

Anları Anik melik salmış idi
Gâziler hâlin keşf eyle dimiş idi

Bunlar varmış deniz içre Ummân'a
Anların hâlin bilüb gelmiş yine

Ugramışlar ol gemici oturur
Gâziler umar gele diyu turur

Bunlar eydür gel gidelüm Sarsar'a
Ânika gönderdi bizi haber sora

Gâzilerin hâlini keşf itmege
Hâli bildük azm kılduk gitmege

Tutdı bunları Cumhûr gel gidelüm
Varalum melike haber idelüm

Gemici eydür oturun varayum
Duzagıma ne düşmişdür göreyüm

Alalum dahı varalum gidelüm
Çün gâziler gelmedi pes nidelüm

340 Gemici vardı duzagını görür

Gördi bir sanduk aña düşmiş turur

Aldı ol sanduğı geldi zevrâka
Gemiye girdi sığınıban Hakk’a

Söz öküştür giceyedek gitdiler
Alî Sarsar kal’asında iken yetdiler

Ol çavuşlar gelüben muştulayu
Çavuş ile gemici geldi diyü

İşidüben sevinür ol Şîr ü ner
Eyitdi gelsün içeri virsün haber

Ol çavuşlar destûr alub girdiler
Gâzilerin haberini virdiler

Gâzilerin haberi oldu ayân
Gemici sanduğı virdi armagân

Alî aldı sanduğı tiz sındırur
Gördi Hâlid göne kablanmış durur

Na’ra urur çağırur ol Şîr ü ner
Düşdi ussı gitdi olur bî-haber

Aklı geldi yine şol dem başına
Agladı gark oldu gözi yaşına

350 Özi yanar Hâlid’in hâlin görür
Bakdı gördi ölmemiş nefes virür

Ölmeklik Hâlid’e az kalmış imiş
Ugunuban rencûr olmuş imiş

Alî yüzün gördi sözün dinleyü

Ün çıkardı Hâlid ol dem anlayu

Hâlid'i gönden yarub çıkardılar
Bakdılar kim nefes virür gördiler

Sükkeri ıssı suyla ezdiler
Misk-i maî virdiler şerbet düzdiler

İçirdiler Hâlid'e ol şerbeti
Yatdı bir dem terledi katı katı

Aklı geldi Hâlid'in açdı gözin
Şükr idüb Alî yire urdı yüzün

Gemiciye virdi hil'at pâdişâh
Eyitdi saña minnet olsun ya İlâh

360 Yüz deve beş yüz koyun kurbân ider
Çavuşlara dahı çok ihsân ider

Üç gün üç gice beşâret itdiler
Anda Hâlid sagalınca yatdılar

Alî eydür kim yarak itmek gerek
Çün sagaldın Ummân'a gitmek gerek

Virdi Anik Hâlid'e at ton silâh
Turdılar atlandılar tanla sabâh

Hâlid eydür kanı ya ol gemici kişi
Hoş mübârek yüzlü ol kutlu kişi

Aniki'ı mâlik okuyuben getirür
Ücretün gemisin ol dem virür

Çok nasihât eyledi gemiciye
Eytirdi zinhâr hizmet itgil Alî'ye

Gemisinün cümle yaragın kıldılar
Tatlı su hem zahîre toldurdılar

Bunları esenledi şehrlü kamu
Görüşüben döndi Sarsarlı kamu

Sürdiler deniz katına geldiler
Ânik'a hoş tahiyyat kıldılar

370 Atlarını kodılar ol zevrâka
Gemüye binüb sığındılar Hakk'a

Ol aradan Anik'i döndirdiler
Deniz içinde gemiye girdiler

Gemici yılken açuben sürdi gemiyi
Yine irdi gör ki bunların demi

Çün yigirmi gün gemide gezdi suda
Nâgehân gemici gördi bir ada

Feryâd idüb gemici kılurdı zârı
Özr diler Alî'den ol din eri

Nâgehân ol bî-çâre kılur figân
Yolu yanılmışuz didi ol pehlivân

Bu araya yolumuz yanluş gelür
Görgil imdi bunlara âhir n'olur

Alî eydür siz tefehhüs eylenüz
Bu ada ne adadur tiz söylenüz

Gemici dir bu Multalmas adası
Zengilerdür halkı yavuz âdûsı

Mâlikinün adı Sençingil durur
Ellerinde harbisi çengel dürür

380 Ol kâfirler at yirine fil biner
Gice gündüz kamusı oda tapar

Cumhûr ile ikisi kardaş durur
Gice gündüz işleri savaş durur

Alî eydür bu aradan aña varmak gerek
Tañrı'nun hükmi ne olur görmek gerek

Sür kenara kim kılalum biz karar
Bir göreyim ne kılur Perverdigâr

Eyle diyince kıraña irdiler
Gemiden çıkub adaya girdiler

Dört kişidür irdiler şehre yakın
Gâziler tekbir idüb kıldılar akın

Şol sa'ât kâfirlere oldı haber
Didiler dört atlu gelür mu'teber

Üç kişi geldi buları söyleyü
İkrâm idüb haber sorar söyleyü

Biri eydür Alî'ye iy pür-hüner

Ne yirdensin kançaru azm-i sefer

Adınız bildirün bilem sizi
Tapunuza şâh saldı bizi

390 Alî eydür Medine'dendür gelişim
Alî benem Cumhûr ile vardur işim

Girü dönüb ol kişiler vardılar
Şâhlarına hâli ma'lûm kıldılar

Bildi Sencigil ki Alî bu durur
Kendünün hod otuz biñ eri var durur

Şol sa'ât davılcılar nefir urur
Irak yakın cümle işiden gelür

Çün dirildi kâfirin leşkeri amû
Atlanuben taşra geldiler kamu

Kamu bir kezden tabılbâz kaktılar
Kodılar hisârı taşra çıkdılar

Ol gâziler çün ki şehre irdiler
Harb içün leşker düzülmüş gördiler

Anı gördi Alî hiç kılmaz karar
Virdi tekbîr ele aldı Zülfıkar

Hamle kıldı kâfire ol pehlivân
Saldı bir kez Zülfıkarı ol zamân

Bir hamlede kırkının sökdi cânın
Yir yüzine revân akıtdı kanın

400 Bir sa'âtde Alî altı yüz kişi
Kıra kodı işit imdi bu işi

Kıldı ol sa'ât Hâlid hamle hemin
Ol dahı kâfirlerin döker kanın

Kıldı hamle Alî harbe cenk-sâz
Nâgehân çıkdı gemiden bir avâz

Dem-be-dem tekbîr virür hem salavât
Bir kişidür denizden segirdir at

Bakdı gördi denize girmiş ey yâr
Kuru yir gibi segirdir hâ-süvâr

Çünki geçdi kâfire saldı kılıç
Alî'ye ashâbına dınmadı hiç

Virdi tekbîr kâfire hamle kılur
Ol dahı kâfirleri kırar urur

Anı gördi hamle kıldı Alî- Şîr
Şek degül kim bu gelen ferîştedür

İndi atdan öpdi Düldül ayagın
Hızmet idüb Alî'ye geldi yakın

Alî'ye eydür eya sırr-ı Hudâ
Kâfirleri baña koy ya Murtazâ

410 Baña vir meydânı gel ben gireyüm
Kâfire zarb-ı hüner göstereyüm

Alî eydür nevbeti virdik saña
Ur kılıç kâfire sen bir yaña

Ol kılıçı urdı ol şahıs yine
Hamle kıldı depdi kâfir üstüne

Kırdı kâfirleri ol şahs dir
Şöyle kim kandan görünmez oldu yir

Ol mübârizden bu işi gördiler
Zengiler sındı şehre girdiler

Kopdı kâfir leşkerinden bir ‘azîr
Uluları yasını dutdılar dir

Yine ol şahs döndürür atı başını
Geldi Alî yanına dökdi yaşını

Sünnîyem dir ya Alî bilgil beni
Bir anam var hastadır ister seni

Seni işitdi ki geldin Cumhûr’a
Diler ol hasret ider seni göre

Ol karıcuk anam ehl-i dîn dürür
Ya Alî gel evimüz yakın durur

420 Varalum ol sarâya sen kıl du’â
Şek degül kim ola ol demde şifâ

Zahmet olmasun atına ya Alî
İletme bunda eyle Düldül’i

Böyle diyince Hâlid aldı gümân

Ya Alî dir tasdîk itme bunı sen hemân

Söyledi Arab dilince pâk-rûh
Ya Alî lâ-tem'a mine'l-terûh

Alî eydür Hâlid'e kim ya refîk
Gör nice sünnîdür bu şefîk

Bunça kâfir kırdı yalan olmaya
Bize bunda hiç yavuzluk kılmaya

Durdı özi göyinüb Alî
Anda kodı Zülfikar'ı Düldül'i

Bindi ol şahsın atına ol sa'ât
Gitdi denizden öte yıl gibi at

Göz yumunca gitdi at eglenmedi
Hâlid dahı tutmaga eglenmedi

Başladı Hasan Hüseyin ağlaşur
Hâlid dahı gâzi hem Abdullah Beşir

430 Gördiler ahşama degin gelmedi
Bunların sabrı kararı kalmadı

Ol gice gâziler anda yatdılar
İrteyede zikr tesbih itdiler

Sabah oldu tan namazın kıldılar
Du'â idüb el yüzlerine sürdiler

Ol gemici eydür gelün kaçalum
Gemiye girüb denizi geçelüm

Hâlid eydür bu kaçan revâ ola
Ola kim sabr idelüm Alî gele

Nâgehân kâfir çerisi kaçdılar
Tonuz gibi hörleşüben akdılar

Gâziler anı görüb turdı öri
Bindi atlu atına tekbîr virü

Yine kâfir çerisi saf bagladı
Gördiler Hasan Hüseyin agladı

Eyitdi babam gitdügini bileler
Tañrı bilür bize neler kılalar

Hâlid eydür kim kıya biz câna
Bir cânımız koyalum biz kurbana

440 Ol kâfirden biri meydâna girür
Kanı ya gelsün Alî dir kaygırur

Bindi Hasan Düldül'e Zülfikar'ı
Kuşanub tutdı Hâlid'den yolu

Gelün imdi meydâne cenk idelüm
Kâfire cihânı teng idelüm

Alî sizi hiç muhâle almaye
Yüz kişi için meydâne ol gelmeye

On bahadır yine kâfirden çıkar
Hâlid anları dahı atdan yıkar

Hâlid elinde kılıç na'ra urur
Ya mübârizler kılun dir kaygırur

Yine kâfirden seçildi kırk kişi
Hâlid'in anları kırmakdur işi

Hamle kılur anlara na'ra urur
Kırdı anları şu demde dagıdur

Kükremekden Hâlid'in kızdı gözi
Kalbe hamle kıldı ol dem kön'dözi

Girdi leşker içine tutdı oyun
Sankim aç kurda rast geldi koyun

450 Kırdı bölük bölük ol kâfirleri
Hâlid anda yıkdı yidi yüz eri

Ol gâziler gördiler bu heybeti
Kâfirin çerisi sındılar katı

Bir birini basuban döndi geri
Kaçuban şehre düşer kâfir varı

Kal'aya girdi kâfirler ne ki var
Yine döndi Hâlid ol dem şîr ü ner

Geldi Hasan'la Hüseyin katına
Bakdı bunlar Hâlid'in suratına

Gördiler başdan ayaga pehlivân
Yüzi gözi küllisi heb kara kan

Hâlid atdan indi çıkardı tonın

Yudı kendüden kâfirlerin kanın

Yaragın şişdi arı abdest alur
Ahşam oldı gâziler namaz kılur

Gâziler namaz kılub oturdılar
Alî sözün ortaya getürdiler

Eyitdiler nice bulalum biz anı
Diri midür ey ‘aceb anun cânı

460 Hasan eydür ki atam ölmüş dürür
Hüseyn eydür suya gark olmış durur

Diri imişse atamız gelür idi
Kâfir ile cengimüz bilür idi

Hâlid eydür ben didim ki varmagıl
Kendüzine bunca zahmet kılmagıl

Korkarım ol kişinün işine
Kim bile ne geldi anun başına

Tañrı hayr getüre inşallah aña
Gele yine sabr idelüm biz taña

Bu gice dahı bize turmak gerek
Tanla kâfire kılıç urmak gerek

Ol ki gele atanuz sag esen
Ol durur kâfirlerin kökün kesen

Ol gice dahı gâziler yatdılar
İrteye dek zikr ü tesbih itdiler

Sabâh oldu durub abdest aldılar
Cema'atle tan namâzın kıldılar

Du'a kılub silâhlar kuşandılar
Kâfir gele diyu üşendiler

470 Çıkdılar meydâna sancak dikdiler
Cenk için kös nekkâre urdılar

Ol Maltamas kal'ası burcı yüce
Cümle geldi zengiler ucdan uca

Gel gör imdi Hâlid'e nitdi bular
Çıkdı kâfir leşkeri saf saf olar

Na'ra urdı virdi tekbîr salavât
Kâfir üzre kıldı hamle depdi at

Kırdı bölük bölük ol kâfirleri
Yıkdı atından yine bî-dinleri

Gözlerin kan tutuban eyler savâş
Nâgehân bir cazuya oldu tutâş

Sihr okuyub üfürdi Hâlid yüzine
Karanulık oldu 'âlem gözine

Hâlid'e ol dem kemendler atdılar
Tutuban anı giriftâr itdiler

Çağırur Hâlid Hasan siz kaçınız
Denizin öte yanına geçinüz

235

Cazulık tagıldı gün togdı yine
Kâfirin üni göge çıkdı yine

480 Görđi Hâlid'in Hasan çıkmaz üni
Depdi atı kâfirün akdı kanı

Haykırur hamle kılur ol leşkere
Alî sanur anı gören aşkâre

Ol dahı altı yüz er atdan yıkar
Ol Mühelhel zengi önüne çıkar

Alî sıfat çün Hasan hamle kılur
Ol Mühelhel filinden yıkılur

Çünki ol zengiyi filinden yıkar
Tutub anı saçından alub çıkar

Eli bağılı Hüseyin'ün önüne yatırur
Ol Mühelhel imân getirür

Çün Müslümân oldu buldı imân
Mustafâ 'ışkına getürdi imân

Bindi ol dem bir ata ol pehlivân
Sürdi atın kâfire karşı revân

Hamle kıldı akdarur ol dört kişi
Karşusına çıkdı nâgehân kardaşı

Kardaşının adı hem Malkam durur
Sanasın kim gümbet-i a'zâm durur

490 Görđi nâgâh kardaşını ol pelîd
235

Gürzile yıkdı anı kıldı şehîd

İndi filden kesdi Mühelhel başın
Şehîd itdi mel'un Malkam kardaşın

Kılıç elinde atını oynadur
Çağırur eydür ki Alî kandadur

Gelsün imdi meydâna ol er yine
Görelüm kimin hüneri var yine

Hasan ile Hüseyin ditreşdiler
Gemiciyle dirilüb ağlaşdılar

Didiler gitdi atamız gelmedi
Kimse anun hâlini hiç bilmedi

Esir oldı serverimüz ol Hâlid
Yine Mühelhıl dahı oldı şehîd

Takatımız yok bizim ol kâfire
Hak'dan ola kamu kalmışa çâre

İş bu Malkam bize hod hamle kılur
Şek degil kim bizi bu mel'un öldürür

Gemüci eydür dilerem ya Hasan
Lütf idub baña desdûr viresin

Kim binem Düldül'e alam Zülfkar
Hamle kılam bu kâfire bî-karâr

Ola kim beni Ali sanalar
Korkuban meydân içinde döneler

Gemicinün adıdur Hacı Beşîr

Toksan yaşında ol kişi pîr

500

Destûr aldı şol dem bindi Döldül'e

Yüzin örtüb Zülfikar aldı ele

Hamle kıldı Malkam'a ol zamân

Malkam anı Alî sandı hemân

Gürz elinde karşı yürüdi ol it

Gemicinün yolın aldı sabit

İrdi gemici aña tekbir virü

Çaldı bir kez Zülfikar'ı arkaru

Bindügi fili hem Malkam'ı ey yâre

İkisini itdi ol dem dört pâre

Yinemedi Zülfikar'ı gemici

Anları kesdi yire geçdi ucu

Yire geçdi altmış arşın ol kılıç

Zerrece aynına gelmez anun hiç

Gögden inüb tutdı gök feriştesi

Bî-mahal çaldı yine Zülfikar'ı

Zengiler bunı göríben kaçdılar

Sığınub yine şehre düşdiler

Gice oldı çün karar eylediler

Alî içün âh (u) zâr eylediler

510 Gülmedi oğlanların akar yaşı
Bilmediler Alî'nün noldı işi

Ol kâfirler kamusı atlanur
Gayret idüb kamusı heybetlenür

Tug 'alem dikdiler sancakları
Yazılarda toldı hep bayrakları

Yine Hasan Hüseyin ağlaştılar
Duruban silâhların bağlaştılar

Turdı Hasan aglayu bindi ata
Aldı kılıç ol dahı bindi ata

Nidelüm imdi seni arslanımız
Uş iderüz saña kurbân cânımız

Hüseyin bindi şol dem Düldül'e
Aglayuban Zülfikar aldı ele

Gemici eydür bilüm agrır benüm
Kalmadı dünden berü hiç dermânum

Tañrı'ya sığındı üçü depdiler
Yüzlerine karşı kalkan dutdılar

Gördi kâfirler Hüseyin'i Düldül'i
Didiler budur ki uş irdi Alî

520 Katlanun dir turalım biz bunı
Ol Sencigil dir işidün siz beni

Alî'yi her kim getirürse baña

Tahtımın yarusını virem aña

Üç bölük oldı ol otuz biñ eri
Çekdi kılıç hâzır oldı her biri

İrdi ara yirden biri meydâne
Alî gelsün didi çağırdı yine

Sürdi Abdullah aña karşı atın
Hamle kıldı kâfire oldı yakın

Virdi tekbîr çaldı kılıç ol gâzi
Kâfiri akdardı ol dem kendüzi

Kılıç ile çünki anı düşürür
Zengilerin cümlesi hayrân kalur

Tekbîr idüb hamle itdi anlara
Tîr ü bârân kıldı ol mel'unlara

Bir sa'âtde altmışını akdarur
Hiç kayırmaz zengiler hayrân kalur

Kalmışdı cümle zengiler zebûn
Olmuşdı her birisi ser-nigûn

530 Nâgehân İblis havâdan çağırur

Alî bunda yok diyuben kaygırur

Alî'yi maşrıka saldum ben didi
Anı anda koyuban geldüm ben didi

Ol avâzı işidicek geldiler
Gâzilerin üstine on biñ çeri dirildiler

Hasan Hüseyin görüben kıldı âh

Ağlayuban itdiler kim ya İlâh

Nidelüm imdi ne miskin olmuşuz
Nâgehân atamızı yitürmişüz

Çâre yok ayruk bize turmak gerek
Şehîd olunca kılıç urmak gerek

Üç gâzilerdür bular en çok hemin
Alî şîr'in yidiler biraz gamın

Zengiler bunları halka aldılar
Birbirinden bunları ayırdılar

Birbirisin gâziler görmez olur
Tekbîr üni anlara gelmez olur

Ara yirde girdi İblîs çağırur
Hüseyin öldi diyuben kaygırur

540 Anı işitdi Hasan kıldı zârı

Tutmaz oldu kılıç anun elleri

Ağlariken kalkanını düşürür
Anı görüb zengiler ok üşürür

Hasan'ı anlar ol demde yıkdılar
Bağlayuban boynına ip daktılar

Hüseyin ile Abdullah gördi anı
Ah idüben bunların yandı cânı

241

Hasan'ın var elinde yalın kılıç
Uruşmaga takati kalmadı hiç

Tarlığa düşdi bu yavlak katı
Dört yanından üstine sürdi kâfir atı

İki sünnîyi araya aldılar
Bunlar ol demde katı bunaldılar

Yüzlerini tutdılar ol Hazret'e
Meşgûl oldılar her biri münâcâta

Bun yirinde sizi Allah kurtara
Ger salavât viresiz Peygamber'e

İçlerinde gemici turmuş idi
Bilüm agrır diyüb kalmış idi

550 Gördi bir atlu gelür kılur figân
Yüzi gözi ton şekli cümle kan

Gemiciye sordı oğlanlar kanı
Bilmedi gemici kimdür anı

Bıyığı kandan yapışmış yüzine
Gemici virmedi cevâb sözine

Alî ieydür kanı ya oğlanlarum
Kaңarı oldı beniüm yârenlerüm

Bildi anı gemici turdı öri
Karşu vardı Alî'ye tekbîr virü

Ya Alî dir hâlimüz yavlak za'îf

241

Key deminde seni yetürdi latîf

Gemici böyle diyu hamle kılur
Alî geldi dir kâfire çağırur

Uş irdi dir size Arslan Alî
Zengiler almışdı ol Döldül'i

Alî'yi işitdi sencigil melikleri
Ditremeden tutmaz oldı elleri

Basdı birbirine ol zengileri
Sandı kaçdı her biri cengileri

560 Alî eydür Hasan Hüseyin kanı
Kanı Hâlid kim görmezem ben anı

Na'ra urub haykırur Alî katı
Avâzını işidür Döldül atı

Kâfirlerin arasında kişnedi
Sıçrayuban kışlarını taşladı

Kime tokundıysa atdan ayırur
Zengilerin üstlerinden yögürür

Alî gördi çağırur Döldülini
Döldül öğrenmiş Arab dilini

Alî'nün geldi katına ağlayu
Ali tutdı Döldülini ohşayu

Bakdı gördi Hüseyin dir ya Abdullah
Şol gelen atım durur billah

Ol gemici yürüyüb bindi ata
Sürdi kâfirlerin ardından yite

Gördi gemici Hasan bağı yatur
Kendüsi dir tiz inüb bendin götür

İner ol dem Hasan'ın bağın şişer
Alî'yi ol dem Hasan'a muştular

570 Hem iletirdi bunları çün bir yire
Hüseyn ile Hasan Abdullah bile

Muştuladı bunlara pîr ü safâ
Kim irişdi ibni ammu Mustafâ

At salub hem bunlara irişdiler
Atdan inüb Alî'yle görüşdiler

Alî ıeydür bunlara Hâlid kanı
Aranuzda göremedüm ben anı

Alî'ye bunlar cevâb eylemedi
Kamu ağlar birisi söylemedi

Gemici eydür Hâlid'i tutdılar
Esir edüb alubanı gitdiler

Alî bunu işüdüben kıldı âh
Didi sığındum saña iy Pâdişâh

Ya İlâhî sen meded eyle bize
Ki kılalum kâfire harb-i cezâ

Atının başın çevirdi aglayu
Zülfıkar'ı biline bağlayu

Kaçdı kâfir ardına düşdi Ali
Zülfıkar elinde sürdi Döldül'i

580 Eyitdi ardımca gelün eglenmenüz
Şehre degün sürelüm eglenmenüz

Beş gâzi tekbîr idüb sürdiler
Sanasın aç kurt koyına girdiler

Ardlarından yetdi ol kâfirlerin
Kırmaga başladı ol şîrlerin

Gün depeye dikilince kırdılar
Döniben otaklarına geldiler

Alî kondı menzile şişdi tonın
Aldı abdest hem yudı kanın

Namazların kıluban oturdılar
Birez ta'am ortaya getürdiler

Yidiler şükr itdiler cümle tamâm
Başladılar her biri şerh-i kelâm

Alî'ye sordı ol Abdullah didi
Kanda idin iy esedu'l-lah didi

Üç gün oldu biz yavı kılduk sizi
Ne iş oldu saña anmadın bizi

Ne kan idi kim bulaşdı bu saña

Alî eydür vak’a çokdur baña

590 Beni gelüb okuyan İblis imiş
Mekr ü hîle anası telbîs imiş

Kıssasını söylerem Peygamber’e
Eydeyim mâcerâ ne oldu servere

Gâziler hem ol Hâlid tutılduğın
Ol Mühelhel nice şehîd oldığın

Virdiler haber Alî’ye anladı
Hâlid Mühelhel için inledi

Ol gice uyudılar anlar yine
Sabah oldu öri turdılar yine

Alî turdı tanla olıcak abdest alub
Tan namâzın kıldı Düldül’e binüb

Sürdi geldi Düldül’i ol Pehlivân
Meydânı gördi ne ins var ne cinnî hod cân

Çıkmadı kâfir çerisi kal’adan
Alî bilmedi bu iş aslı neden

İlerü aşdı çü kal’aya gelür
Hisârın kapusın bağlı bulur

Çevresi hendek içi hem tolu
Kal’ayı tolandı çün ol Velî

Köprüsin bulmadı Alî tiz geçe
Kim girüben kapusını hem aç

Abdullah Alî'ye eydür ey 'aceb

Zengiler çıkmadılar nedür sebeb

Bilmedüm ki nice bunlar çıkmadı
Baru üstinden birisi bakmadı

Odları yanmaz görünmez tütünü
Kancaru oldu bu kâfirler kanı

Ol bizim gemimüzi getüresüz
Gemiyle hendek içre giresüz

Gemici eydür gemiyi yüz kişi
Götürüb getüre bilmez bu işi

Alî işidür bunu atdan iner
Togrı gelür gemiye ol Şîr-i ner

Gemiye sokar egninde getirür
Aluban hendek katına götürür

Ol gâziler hendege bırakdılar
Zevrâka binüb kapuya bakdılar

Kapu bağılı gördiler ki çâre yok
Zevrâkile gezdiler dört yaña çok

620 Gördiler denizden almışlar suyu

Eylemişler burç dibinde bir kuyu

Gürleyüben ol su obruga girür
Hiç bilinmez dahı kancaru varur

Alî eydür kim bir su bundan akar
Varısa kal'anun içine çıkar

Bu suyla obruka girsem gerek
Kancaru varur anı görsem gerek

Başladı Alî çıkarur tonını
Şışdı silâhlarını ol varını

Silâhların aldı kodı Düldül'i
Meşgûl oldu zikr-i tesbihe dili

Düşdi ol obruga tonıla
Hasan Hüseyin ağlar figânıla

Özlerini atmaga kasd itdiler
Ol gâziler komadılar tutdılar

Gemici kıraga sürdi zevrakı
Yügürüşürler dört yaña ol zevrakı

Ne Alî'ye bunlar bulurlar çâre
Ne kuyudan girübilürler şara

630 Alî için agladılar key katı
Gözlerinden yaş döker Düldül atı

Üç gün aglayuben anlar âhıla
Meşgûl oldu gâziler zikrullâh ile

Dördinci gün Tañrı Arslanı Alî
Şehr içinde na'ra urdı ol velî

Zülfikarı berk vuruban od çıkar

Na'ra urub hisârın burcın yıkar

Alî'nün cengi ol dem irişdi avâzı
Virdi tekbîr sevinür ol dört gâzi

Dördi dahı çün gemiye girdiler
Hendegi kuruya vardılar

Alî açdı kapuyı yârenleri
Kal'aya girdi iki oğlanları

Alî'nün hizmetine irişdiler
Yiniledin gâziler görüşdiler

Şehre girüb gâziler başdan başa
Canluya ugramadılar ey paşa

Ali eydür ben tonımı şişicek
Obruga Allah diyuben düşicek

640 Gördüm iki ferişte geldiler
Kanatları üzre beni aldılar

Ben uyurum bir zamân açdım gözüm
Bölgenün dibinde buldum kendözüm

Ali'den iş bu sözi işitdiler
Tañrı'nun fazlına çok şükr itdiler

Ol sarâyı tanladılar bir zamân
Bakdı Hasan karşusunda nâgehân

Gördi bir altun kapu harîr perde yok
Elin urdı kapu gördi açuk

Kapuyı açub perdesini kaldırur
Hasan ol perdenin içine girtür

Gördi bir kız uyhuya varmış özin
Aya benzer yummuş ol iki gözin

Yapdı Hasan ol kapuyı çıkdı yine
Geldi haber eyledi atasına

Ali girdi ol dem turdı sarâya
Ol kızı gördi uyur benzer aya

Avâz ile Alî tekbîr getürür
Uyanuben ol kız turub oturur

650 Alî ol kıza işâret eyledi
İmân arz kıl diyuban söyledi

Kakıdı kız Alî'ye çaldı kılıç
Bî-mahâle hamle kıldı ol amuc (amca)

Alî'ye eydür ne kişisün söylegil
Nedür adun bunda neylersin digil

Alî eydür ya kızım bilgil benüm Alî
Tañrı'nun arslanı ol cömerd velî

Hayf ola kim ben saña kılıç salam
Mü'min olsan gelmeye saña elem

Tañrımız bir dinimüz İslâm dini
Ol Muhammed Medine'den saldı beni

250

Zülfikar elimde uş Düldül atum
Na'ra ursam ra'd vardur heybetim

Tañrı'dan irdi inâyet ol kıza
Didi arz eylegil şahâdet gel bize

Alî eydür ya kızum bilgil usûl
Tañrı birdür Muhammed aña hem Resûl

Kız lâ-ilâhe ilallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûlu'l-lah didi

670 Ol kız İslâm dinini kıldı kabul
Hoş Müslimân oldu buldı toğrı yol

Alî eydür ey kızum virgil haber
Nedür adın hem saña kimdür peder

Kız eydür adım Mekine dürür
Atam adı Sencigil zengi dürür

Ol otuz biñ zengiler öldi amu
Kimi kırıldı kimi mecrûh oldu kamu

Yidi yüz zengi ile kaçdı atam
Cumhûr ammûm katına göçdi atam

Alî eydür ya kızum atan ile
Sen dahı niçün varmadun bile

Ol kız eydür kim benim adım yavuz
Yatur idim bu sarâyda yalnız

Her kim uyarsa beni turur idüm

250

Kılıç ile anı öldürür idüm

Beni uyur koyuben gitdi bular
Yahud uyarmaya unuttı bular

Alî yine sordı ol kızdı nişân
Eytıdı kızım kanı Hâlid pehlivân

680 Ol kız eydür Hâlid'in zahmi katı
Hamle kıldukda baña sürçdi atı

Üstine at saluban tutdum anı
Sürüyü atama iletdüm anı

Çün babam virübdür Cumhûr'a
Armagan saldı anı ol makhûra

süñi zahmi Hâlid'in bilindedür
Ok yarası hem anun kolındadır

Kılıç zahmı başında akar kanı
Cumhûr'ın habsindedür bil anı

Alî anda ol kızın elin tutar
Kızım oldın ben saña oldım peder

Alî ol kızı Müsilmân eyledi
Adını Zelihâ diyuben söyledi

Ol kıza öğretti İslâm şartını
Din erkân salavât hem farzını

Alî Ummân şehrine kılur yarak
Ol Senciğil sözine tut kulak

Çün çerisi kırılır kendü kaçar
Yidi yüz er ile Ummân'a geçer

690 Vardı Cumhûr kardaşının katına
Kardaşı bakmadı anın şekvâsına

Hâlini cümle hikâyet eyledi
Alî'den yavlak şikâyet eyledi

Eyitdi leşkerim kırıldı bî-'aded
Gelüben irdük saña eyle meded

Cumhûr alur ol Sencigil elin
Sanduga getürdi arz ider hâlin

Aldı geldi Sanduga kardaşını
Secdeye kodı Sencigil başını

Sanduk eydür aña ey âsi kulum
Şimdi saña vâcib olmuşdur ölüm

Bunca vakitden beru baña gelmedün
Secde kıluban beni Tañrı bilmedün

Şimdi âciz eyledi Ali seni
Leşkerin kırıldı kim andın beni

İllâ saña suçunı bağışlayam
Kerem idüb lutf-ı ihsân işleyem

Ali içün size nusret virem
Anları kırmaga fırsat virem

700 Sanduk eydür ya kulum getir başın
Suçını diledi Cumhûr kardaşın

Kardaşınıla tahta geçüb oturun
Ol ‘Arab Hâlid’i baña getirün

Hâlid’i ol dem sanduga getürdiler
Ol dem Hâlid Hakk’dan meded diler

Döndi Sanduk Hâlid’e kıldı hitâb
Hâlini bildin mi dir ider itâb

Hâlid eyitdi söyleme ey mel’un fuzûl
Sen bir itsin necis-i murdâr usûl

Câzusun kaçan saña Tañrı diyem
Haşâ kim Allah’ı dilimden koyam

Tañrım oldur kim bize nusret virür
Ol râhimdür kamuya rahmet kılur

saña uyanlar kamu helâk olur
Kul anundur gerek ins cin melek hûr

Sanduk eydür bunı iletün tamuya
Demürleyüb bırakun dir kuyuya

Ol kapuda hem Hâlid yârenleri
Sa’d Zübeyr hem komış bunları

710 Ol kuyuda imiş anlar bî-gümân
Hâlid’i indürdiler anda revân

Bir ferîşde geldi bendin götürür

Gördi yârenleri tekbir getirür

Sa'd ü Zübeyr Hâlid ile görüşdiler
Bir birine hallerin sorışdılar

Didi Hâlid Ali'nün geldüğünü
Hasan Hüseyin bile olduğunu

Bir kişi yine denizden geldi dir
Ali'yi bizden ayırdı aldı dir

Zengiler kendüni nice tutdılar
Şerh idüben bunlara virdi haber

Sa'a Vakkâs hem Zübeyr ibn Avvâm
Bir zaman ağlaştılar tahte'z-zulm

Tanuşuban didiler kim nidelüm
Çıkmaga bundan ne tedbîr idelüm

Ol kapuda bir zamân ağlaştılar
Lagm urub delüğe baş(laş)dılar

İki melek bunlar ile işledi
Lagm togrı ol tamuya başladı

720 Üç gün üç gice bular lagm itdiler
Dört gün olunca tamuya yitdiler

Ol tâmuda biñ bâzîrgân var idi
Kamusı sünnî Müslimânlar idi

Çünkü bunlar gâzileri gördiler
Şâd oluban cümle tekbîr virdiler

Tâmu odı bunlara kılmaz ziyân
Bunda bunları koyalum bir zamân

Biz geledüm Sencigil sözine
Biz görelüm Cumhûr ile sözine

İki kardaş bir biriyle barışur
Cumhûr ile ol Sencigil tanışur

Eyitdiler Ali gelürse nidelüm
Cenk için bir eyü tedbîr idelüm

Cumhûr'ın yüz biñ adet hem fili var
Her birinün üstinde on beş zengi var

Su yirine fillere virür süci
Kim ne kadar dilese vire güci

Mücâz adlu bir cezîre var idi
Anın içi top toli divler idi

Başladı tanışmaga anlar bunı
Tañrı'nın kudretlerin bil ey amu

Tenlerine ne süñi ne ok geçer
Ne çalıcak bunları kılıç keser

730 Hem dahı Ummân çerisi vardılar
Sanduga arz eyledi gördiler

Ali heybetin işitdi kamusı
Cem' olur yani komazlar nâmusı

Tartışurlar her biri tonız gibi
Yırtışurlar her biri kuduz gibi

Çünkü bunlar anda cümle cem olur
İşit imdi Haydâr gör ne kılur

Ali Ummân'a yarak itmiş idi
Sencigil şehrinden çün gitmiş idi

Ali ashâbile gemiye girdiler
Zeliha'yı dahı bile alub sürdiler

Sürdi gemici gemi ummân'a
Ol gâziler yine kıydılar câna

Yürüdiler bir zamân bunlar suda
Nâgehân karşuda görindi bir ada

Gemici ol dem beşâret eyledi
Uşda geldik diyu işâret eyledi

Gördiler Ummân'ın adasın bakub
Bindi Ali Düldül'e sudan çıkub

Zülfikarını kuşandı ol Gâzi
Zeliha oldu anlarun anda kılavuzı

Uçar kuşdan dahı ta'cil gitdiler
Söz öküşdür Ummân'a yetdiler

740 Gözci yanından oturan âdemi
Bakdı gördi denizden çıkdı gemi

Gemi içinde âdem-i muhtasar

Çün gördi Cumhûr'a virdi haber

Cumhûr çerisini ol dem bindirür
Kendü varub sanduga secde kılur

Sanduk eydür ya kulum turgıl örü
Alemlerün çekdirüb getür berü

Leşkerünü yazıya çıkar tamam
Ben dahı gerek saña nusret virem

Şol sâ'at Cumhûr Sencigil bindiler
Hâzır itdiler çeriye seksen biñ er

Ol alemler yürüdi kızıl saru
Çalınur öninde tavul hem boru

Sanduk dahı yukarı göge agar
Yir yüzine câzulukları yıgar

Sanduk içinden çıkar üç yüz alem
Nekkâre çalınur hem zeyl-i bem (?)

Her alemin dibinde üç yüz kişi
Cazıluklardur cümlesinin işi

750 Gürlemekler çatlamaklar hây-ı hûy
Yılan çeyan yagdırur ol nahs-ı hûy

Yirile gök ortası toldı kâfir câzu
Kamusı din düşmanı zîşt-i adu

Tañrı Arslanı aldı Zülfikar'ın
Ol Zelîhâ hem çıkarur tonların

Er kişi tonın giyüb biner ata
Meşgöl oldu tekbîr-i salavâta

Ol ikisi kâfire kılur hasâf
Bir yire dirilmiş anda kûh-ı kâf

Ol sâ'atde filleri yürütdiler
Üzerinde zengiler cenk itdiler

Ali bir kez haykırur ol Şîr-i ner
Filler ürküb birbiri üstine döner

Na'ra urdı yine çağırdı Ali
Tutmaz oldu ol kâfirlerin eli

Na'rasından nicelerün aklı gider
Filler ıssın düşürüb helâk ider

Üstlerinden ıssını urdı yire
İzlerinün üstine döndi yine

760 Çekdi kılıç Zeliha çok kâfir biçer
Zengileri öldürür kanın saçar

Ali da'im kafasından haykırur
Yürüdi kalaba Zeliha ortaya girür

Ol Sencigil çünkü gördi kızını
Kakımakdan kan büridi gözini

Tutdı kılıç kızına hamle kılur
Zengiler dört yanından yığılur

Kamusı anun üstine itdi gulûv
Zeliha üstinde cenk oldu ulu

Ol Sencigil Zeliha'yı aktarur
Baglayub zengiler eline virür

Anı gördi Ali kalmadı karar
Na'ra urdı ele aldı Zülfikar

Kükredi ol dem Ali mest-bî-hoş
Zengilerün üstine kıldı hurûş

Zülfikar elinde ol Şîr-i Hudâ
Çagırur dir benem Aliyü'l-Mürtezâ

İfritin begini bir demde gâzi
Kırı virdi üleşle doldı yazı

770 Duymadılar bu zengiler na'ra- heybete
Kaçdılar Ali'nün önince öte

Na'ra urdı bunları kırar Ali
Bilesince kişnerdi (kırar) Düldül'i

Karşısından çıkdı bir kızıl alem
Bir avrat yürür dibinde ber-zulem

Ol avrat câzu imiş nahs-ı pelîd
Açdı ağzın Ali'ye karşı ol it

Sihr okıdı göricek Ali'ye
Câzulıklar eyledi ol veliye

Karanulık oldu Ali üstine

Zengiler dirildi anun kaskına

Ali gördi İsm-i azâm okıdı
Karanuluk gitdi ol sâ't rûşen oldu

Gördi Ali ol dem câzu avreti
Yetdi aña Zülfikar'ı çaldı katı

Na'ra urdı bir kezin ol pehlivân
Çaldı ol câzuyı ol demde hemân

Kudretile Zülfikar'dan od çıkar
İlmile câzuyı oda yakar

780 Bâtıl oldu câzulığı ekserin
Geçdi Ali Sandug'a tutdı yüzün

Kaçdı Sanduk hevâya agar
Üstine ol dem Ali'nin odlar yıgar

Ali tekbîr getirüb andı Hakk'ı
Çaldı Zülfikar ile ol Sandugı

Yüz elli arşun uzandı Zülfikar
Kaçar Sanduk havâya degin agar

Taîrı'nın kudretiyle zülfikar
Her çalışda nice kâfirler yıkar

Nice dahı yıkdı yine ol Ali
Şöyle kim yığıldı gövdeler tutdı yolu

Sanduk kim Ali'den gördi heybeti
Kalmadı ayruk tura çok takati

Kaçdı Sanduk Ummân'a girdi girü
Cumhûr'un Sencigil'ün oldı benzi saru

Gördiler ol Sandug'ın kaçdugını
Yine Ummân'dan öte geçdügini

Cumhûr dahı neylesün oldı nâ-çâr
Ol dahı turmayub döndi kaçar

790 Kimi kırıldı kimisi tagılur
Cumhûr ile yedi yüz kâfir kalur

Şehre kaçdı Sencigil Cumhûr ile
Ali kovdı anları Düldül ile

Gördi Ali'nin bunı oğlanları
Gemici ile Abdullah yârenleri

Kâfir sındı her biri döndi kaçar
Ali görmiş bunları kırar biçer

Oğlanları cümle tekbir virdiler
Ali ile bile kılıç urdılar

Ali bir kez na'ra urur key katı
Toldı Ummân'a avâzı heybeti

Zindân içindeki cümle işidür
Hâlid Ali'nin avâzın işidür

Sa'ad Vakkâs hem Zübeyr ibni Avvâm
İşitdiler Ali'nin sözün tamâm

Hâlid zindân kapusını koparur
Taşra çıkdı şehrin içinde turur

Ali'nin ırakdan gelür avâzı
Zülfikar'ın gün bigi balkur yüzi

800 Hâlid geldi yügürüben zindâna
Haber eyledi anda olan bâzîrgâna

Sa'ada Vakkas Zübeyr ibni Avvâm
Hâlid ile ol bâzîrgânlar tamâm

Cumhûr'un hem odasını yakdılar
Tekbir idüb cümle taşra çıkdılar

Hem kâfire gâziler virmedi mecâl
Şehrün içinde bular kıldı kıtâl

Biñ kişiden artuk öldi ol zamân
Ol hâlayık kamu getürdiler imân

Altı biñ er ile Hâlid cem' olur
Kapuları bağlayub hâzır olur

Cumhûr ile ol Sencigil nahs-ı it
Gelürdi şehre ve sığınmaga işit

Cehd iderler kim hisâra düşeler
Kapuları bağlayub uruşalar

Geldi Cumhûr gördi bağlanmış kapu
Kimse kılmaz çıkub kendüye tapu

Bildi Sanduk fi'li bâtıl anladı

Taîrî'nun kudretlerini tanladı

810 Beş Arab seksen biñ eri sanduga
Zehi Cumhûr geldi kâdire ikrara

Ali'nün öninde getürdi imân
Hoş Müslimân oluban buldı amân

Ol sâ'at Cumhûr'un elin şeşdiler
Bizcileyin mûmîn oldın didiler

Ali indi Döldül'den öpdî gözin
Ali'nün ayagına sürdi yüzün

Ol Senciğil Sandugile kaçdılar
Ayne'l-Katar adasına geçdiler

Kaçdı Sanduk yine Ummân'a varur
Korkusından çâh-ı siccine girer

Çün Müslümân oldı Cumhûr buldı safâ
Öpdî koçdı İbn-i ammu Mustafâ

Gâziler aluban şehre gelür
Kapuları cümle örtülü bulur

Kapu açar Hâlid karşı çıkar
Sa'ad Vakkâs Zübeyr ve Şîr-i ner

Şehr içinde ne ki leşker var tamâm
Karşı çıkdı Ali'ye ve's-selâm

820 Ali indi görüşdi yârenlere
Sevinüben girür bunlar Ummân'a

Girdi Ummân şehrineAmmu-ı Resûl
Saraya girüben oturdu usûl

Cumhûr ol dem hizmet itdi Ali'ye
Konukluklar eyledi ol velîye

Yiyuben ta'amları şükr itdiler
Dinle sonunda ki bunlar n'itdiler

Ali eydür ya Cumhûr işit sözüm
Neyledinüz kanı Mekine kızum

Ali sordı ol Mekine kandadur
Cumhûr eydür bir derin zindândadur

Ol gümandur şimdi diri oldugu
Belki ma'lûmdur anun öldüğü

Bırakdılar siccin içre ol kızı
Kakıdı Ali işitdi bu sözi

Turuban Cumhûr ile vardılar
Ol Sandugın uçmagına girdiler

Mürted olan kırk bâzîrgân oturur
Anların bir bir Ali boynın urur

830 Ne kim varısa altunıla gümüş
Şöyle itdiler sanasun yogımuş

İsm-i â'zâm okıdı anda Ali
Bâtıl oldu sihr imiş Sanduk hâli

Çıkdı geldi andan tamusın görür
Aña dahı ism-i â'zâm okur üfürür

Söyümdi şoldem odlar cümle kamu
Bir karanu ev adın komışlar tamu

Gördi tamusını Sandugın
Köşesinde bir kapu gördi anun

Gördi anda Ali bir 'azîm kuyı
Çıkar andan taşra bir çirkin yiyi

Ali eydür Cumhûr'a virgil haber
Bu kuyu ne kuyudur ey mu'teber

Cumhûr eydür bu çâh-ı siccindür
Böyle daim yiyisi çirkindür

Kaçdı Sanduk buna girdi ol 'adû
Tañrı'nun düşmânı ol nahs-ı câdû

Ne ki dünyâda şeyâtin var ise
Div ifrit leşker-i cîn var ise

840 Bunun içinden çıkarlar cümle pelîd
Yiri bundadur cümle kahr-ı pelîd

Hem dahı ol div götürmiş kızı
Buna salmış ya Ali işit sözi

Bu hikâyeti çün anladı Ali
Neyleyiser dinle imdi ol velî

Ol kapunun kıranında oturur

Esadu'l-lah gör ne işler bitirür

İmdi elbet de ben buna girürem
Adıma noksan durur bundan dinem

Ecel irerse bunda hod kişiye
Yüz yaşında elli sene yaşıya

Kemlik ile dirlik erlik degil
Ben buna girmizsem erlük degil

Hakk korısa bu kuyuya gireyim
Alnımdan ne yazı Sübhân göreyim

Kanda varur ol Sanduğı bir göreyim
Tañrı korısa ol kızı kurtarayım

Bunı Ali fikr idüben oturur
Bir ulu kalkan ol dem getürür

850 Dört bacagın dolduruben ip dakar
Durdı Hasan Hüseyin aña bakar

Dört yüz kulaç urgan aña bağladı
Koçdı Hasan'la Hüseyin ağladı

Yârenlere çok vasiyyet eyledi
Kuyuya inerem diyu söyledi

Ey yârenler dir buradan gitmenüz
Cumhûr ile sohbeti terk itmenüz

On güne degin beni ögin didi
Cümle Hâlid re'yine uyun didi

İnşallah on güne degin çıkam
Tılsımın Şeytânun oda yakam

Getürem Sandugıla kızı size
Ger ömr virürse Allah bize

Siz bu Ummân şehrini kılun vatan
Turunuz Cumhûr ile gelince ben

Canbâz oldu oynadı cân üstine
Ali ol dem bindi kalkan üstine

Yedi heykel boynına takdı Ali
Zülfikar'ı beline sokdı Ali

860 Allah'ın zikrin diline getirür
Kalkanın üstüne çıkdı oturur

Kuyuya yöneldi ol Şîr-i Hudâ
Esedu'l-lah ol Aliyü'l-Murtazâ

İşit imdi ideyim yâr-ı safâ
Dinlegil ne kıldı ibn-i ammu Mustafâ

Mustafâ'ya bir salvât virelüm
Nice iner kuyuya bir görelüm

Kalkanın üstüne bindi Alî
Bir avâz geldi aşağıdan velî

Ol avâzı dinlemez ol şîr-ü ner
Yine biraz Ali aşağı dahı iner

Yine gelür nekkâreler avâzı
Ol avâzdan dahı korkmaz ol Gâzi

Ali iner kuyuya himmet ile
Kuyudan ün işidür heybet ile

Dön girü diyu Ali ün çıkar
Gürleyüben kuyudan tütün çıkar

Kuyu içi şöyle tolar zulumât
Ali okur ism-i ‘azam kelimât

870 Çıkar kuyudan taşra şerâr
Şöyle kim kimse kılmaz taşra karar

Çün bu hâli taşraki yârenleri
Göricek âhile yanar cânları

Çekdiler tizcek yukarı urganı
Çıkarurlar ya’ni anda Şâh-ı Merdân’ı

Ali çekdi Zülfikar’ı kesdi ipin
Dua kılur kuyunun gözler dibin

Çeke çeke ipleri çıkardılar
Ali çıkmadı ipile gördiler

Gel baka turmayın ol kamu yârenler
Hasan Hüseyin kılur tonın pâreler

Sa’d Zübeyr aglar Abdullah ile
Hâlid’in yandı cigeri âh ile

Ne diyem bunların hâli n’ola

Aglaşur dirler ki ahvâli n'ola

Ali içün her biri kılur figân
Zârlığı İblis işitdi revân

Gördi Ummân halkı siccine üşüşmiş dürür
Sandı ki Ali kuyuya düşmiş dürür

880 İrişüb Sencigil'e virür haber
Eytidi Ummân'da katı gulgûle var

Halk-ı cümle bir yire gelmiş amû
Şehr-i Ummân'da gulgûle tolmiş kamu

Turun imdi çerinüz devşürin
Yagma kılun Umman'ın şehrin urun

Ol gâzilere dahı kılun cezâ
Cumhûr'ı da döndürin dinünize

Bâkisini öldürin virmen amân
İş bu işi tiz tutun itmen gümân

Ol Sencigil zengi çün bildi haber
Yidi günde itdi ol yarag sefer

Kaf tağından otuz biñ ifrit alur
Yine Ummân şehrine sürüb gelür

Otuz biñ ifrit ile kıldı sefer
İrdi nâgâh leşker ile ol kefer

Ol Sencigil mel'un çünki Ummân'ı basar
Cumhûr melik bâkisin kılur hisar

Burca çıkub kamu kılur savâş
Kimisi ok atarlar kimisi taş

890 Çün ashâblar kamusı dürişdiler
Üç gün üç gice katı uruşdılar

Dördinci gün halleri oldı za'if
Otuz biñ çeriye kimdür herif

Ol Sencigil bindi bir fil üstine
Geldi kal'a kapusın sımak kasdine

Kapuya irişdi çünki ol pelid
Bir kez urdı kapuya sındı kelid

Şehri aluban girdi içerü
İfritler dahı cenge girdi yügürü

Ol Sencigil kardaşına irdi hem
Cumhûr'ı bu kez (depre) çaldı hem

Kesdi kılıç aşığın yardı başın
Ol mel'un atdan yıkdı kardaşın

Gecdi andan Hasan'ı kılıcın salar
Kılıç inüb bir omuzını yarar

Hâlid'i ol dem girifdâr itdiler
Ol gâzilerün kamusın tutdılar

Kırdı ifritler buları bî-hisâb
Yağmaladılar bular Ummân'ı heb

900 Ol Sencigil Hâlid'e sordı kanı
Alî nirededür baña göster anı

Hâlid eydür gemiye binmiş ola
Deniz içre Medîne'ye gitmiş ola

Bir pîr mel'ûn aña virmiş haber
Siccîn kuyusına girdi dimiş meger

Sencigil mel'un çün bu ahvâli duyar
Döker odun ol kuyuya od koyar

Ol od ile ya'ni yansun diyu
Taş bîragur altında kalsun diyu

Hasan Hüseyin çünki gördi ol hâleti
Feryâd idüb ağladılar katı katı

Bağladı zengiler anları zencire
Hakk'dan ola bunlara meger çâre

Habse kodılar bunlaru ol adûlar
Hasan Hüseyin sıdkını Hakk'a bağladılar

Zindâna kodılar ol gâzileri
Kıldı bunlar âh-ı feryâd zârı

Yıl buların avâzını Medîne'ye
İrişdürdi Medîne'de Fâtıma'ya

910 Nâgehân işitdi Fâtıma ol üni
Oda yandı şol sâ'at anda cânı

Ağlayub gark oldı gözi yaşına

Mustafâ destârın örttdi başına

Ol destârın kerâmeti ol durur
Medîne'den Fâtıma bakar Ummân'ı görür

Gördi Ummân'ın şehrinde anları
Bildi zindânda yatur oğlanları

Ali girmiş ol siccin kuyusına
Fâtıma düşdi bunlar kaygusına

Anı gördi Fâtıma düşidi yüzün
Hasan Hüseyin için yakdı özin

Mustafâ'ya haber itdiler gelür
Fâtıma'nun başın dizine alur

Fâtıma sildi gözin turdı öri
Atasının elin öpti yalvaru

Eydür ey cânım baba oğlanlarum
Esir olmuş kuyuya düşmüş erüm

Kâfir od koymış kuyu içine
Kim güyegün kalmış od içinde

920 Du'a kılğıl Tañrı'dan hâcet dile
Kim benüm esirlerüm necât bula

Hasan'ın sağ omuzı yaralı yatur
Hüseyin'in gözleri yaşlı yatur

Gâzilerün ey baba hâli yamân
Meded eyle bunlara zinhâr amân

Söyleriken gözlerinden yaş akar
Fâtıma'nın figânı taşra çıkar

Konşıları cümle işidür anı
Her birinün derdile yandı cânı

Hâlit ü Sa'd ü Zübeyr ibni Avvâm
Kavm işitdi haberlerini tamâm

Sa'd Vakkâs anası miskin karı
Başın açub kılurıdı zârı

Medîne kavmi işidüben geldiler
Ağlaşuben cümle zârı kıldılar

Resûl ol dem mescîd içine girür
Dua kılur secdeye başın urur

Yalvarur eydür ya Vahîdü'l-ehad
Tarlıga düşmüş gâziler kıl meded

930 Ya Gıyâsü'l-müştakîn ya Kadîr
B'ad zindân içre yârenler esîr

Ol sâ'atde Cebrâil indi yire
Hak selâmın getürdi Peygamber'e

Ya Muhammed Fâtıma'ya söylegil
Ağlamasun dir beşâret eylegil

Hak ta'alâ kurtarur kuzuları
Sağ esen kavuşdurur gâzileri

Hak Resûl söyledi Hak sözini
Kızınun sildi yenile yüzini

Ta ki Cebrâil aña virdi haber
Kızına söyledi ol hayrû'l-beşer

Fâtıma şükr eyledi kıldı sücûd
İtdi şükr saña ya Rabb ulu dîrûd

Şükr içinde bunlar bunda çün kalur
Sen işit imdi Ali neler kılur

Kalkanın iplerini kesdi Alî
Üç gün indi gice gündüz ol velî

Nâgâh bir yücenün üstüne iner
Nitekim bir karlanguç yire iner

940 Bir sâ'at ol arada aklın direr
İsm-i 'azâm okoyuban şadlığa irer

Gördi bir kişi yanında iniler
Alî aña ne kişisün dir sorisar

Virdi cevâb Alî'ye dir cinniyim
Ya Alî adım Yûsuf sünniyim

Senden kaçub Sanduk indikde buna
Karşu varduk iki yüz kişi aña

Bir zamân Sandugıla kıldık kıtâl
Harb-cenk itdük anunile biz cidâl

Urdılar sol ayagım sındı benüm

Tarlıganur gitmege iver cânım benüm

Divler ile kamu iblis çerisi
Şarka çıkdılar bile uşağı irisi

Gitdi bizim çerimiz anı kova
Ben ayagım sındı düşdüm kuyuya

Alî anun ayağını sıgadı okur
İsm-i ‘azâm duasını üfürür

Yûsuf’un çünkü onaldı ayagı
Yine turdı hem sağ oldı bayagı

950 Sordı Yûsuf’a Alî ol şîr-i ner
Ya Yûsuf dir Zelîhâ’dan vir haber

Yûsuf eydür uşda bu zindândadur
Baña didi kim Zelîhâ kandadur

İstihrâc div zindâna urdı anı
Alî eydür baña göster zindânı

Zindânı Yûsuf Alî’ye gösterür
Gördi otuz cinnî beklemiş dürür

Dört yañası hendek zindânun
Çevre yanın cinnîler almış anun

Ali bir kez na’ra urdı haykırur
Geldi hendegin kıranında turur

Zülfıkar’ı çaldı bir kez Şîr-Alî
Allah diyub yüz adım sıçrar ol velî

Hendegin yanındaki ol cinnîler
Heybetinden Alî'nün küllî gider

Alî ol dem yürüdi zindâna dir
Ol zindâna kapısı ol dem kopar

Alî gördi Zelîhâ'yı çıkarur
Elini çözer gönlini alır

960 Zelîhâ öpdî Alî-Şîr'in elin
Alî sordı aña cümle ahvâlin

Bir zamân birbiriyle söyleşdiler
Sanduga nice varalum didiler

Yûsuf Alî'ye eydür ey sultânüm
Gelgil imdi boynıma bingil benüm

Bir Tañrı'ya sığınuban uçalum
Bir sâ'atde ol maşrıka geçelüm

Alî ile Zelîhâ bindi aña
Dillerinde Tañrı'nın adın aña

Bir sâ'atde iki yıllık yol alır
Alî bakar Yûsuf'a taña kalur

Tanladan gün zevâle gelmedin
Maşrıka geldiler öyle olmadın

Çünkü Yûsuf cinnîlere irişür
Alî Zelîhâ'yı aşğa kor dürişür

Kendi dahı hamle ider uruşur
Geldi bir cinnî Yûsuf ile görüşür

Yûsuf eydür Alî şîr geldi bize
Kâfirlere kılalum şimdi cezâ

960

Tañrı Arslanı Alî Zülfikar'ı

Eline aldı yine ol din eri

Yûsuf cinnî ile Zelîhâ sünnîler
Hamle kıldı ol Müslimân cinnîler

Tekbîr idüben kırdılar kâfirleri
Ali dahı oynadur Zülfikar'ı

Kırdılar kâfirlerin kökin kese
Altmış biñ cinnî ifritü'l-kassa (?)

Kırdılar kâfirleri anda tamâm
Sanduğa irişdi Alî ve's-selâm

Aña dahı hamle kıldı arkaru
Ali Sanduğı gördi ki kubkuru

Ol Sanduk içindeki bir div imiş
Da'im işi küfr ü sihr ü rîv imiş

İstihrâc dirler imiş hem ol dive
Ol öğredürimiş câzulugı her dive

Süleymân divlerinden kalmış imiş

Anda bir kitâb okuyub bilmiş imiş

Süleymân Peygamber'ün ferrâşı imiş

Kulluk ider bile yoldâşı imiş

970 Ol kitâbı anda bulmış ol fuzûl
İçindekin okuyub bilmiş ol fuzûl

İlm-i efsûn sihr-i nâr-ı necâtı mış
Câzuluklar küfr-i kelimâtı mış

Ol imiş bu câzulugı eyleyen
Sanduk içinde bu halka söyleyen

Alî'nün na'rasın işitdi ol
Bıragub sandugı garba gitdi ol

Ardına düşdi yedi biñ cinnîler
Yetdi mağribde aña ol sünnîler

Yûsuf cinnî ardından irer
Kılıcıyle ensesin iki yarar

Tutdılar saçından anı süriyü
Süridiler ol iti yüzün koyu

Getürdiler anı Alî katına
Alî tükürdi anun suratına

Bir minâre bigi ol itin boyı
Alî kazdırdı anun için bir kuyu

Boynına dört biñ batman demür
Gitmeyeser boynundan kamu ömür

980 Zincir ile elini bağladılar
Yüzün gözin odıla tağladılar

Alî anun dişlerini çekdirür
Burnını deldürüb ib dakdırur

Diline zencir geçürdi arkaru
Ensesine döndürüb bağlar girü

İndirdiler anı derin kuyuya
Ol azablar ile kaçan uyuya

Ol kazuga bağladılar ol iti
Katı kahr eylediler ol la'neti

Kuyının çevre yanın cizdi Alî

İçine çok du'alar yazdı Alî

Dahı cinnî aña gelibilmeye
Yâhud anı divler alıbilmeğe

Ol kuyuda ol azâbı çekiser
Şöyle kala ta kıyâmet kopısar

Cinnîlerün mâliki Abidân durur
Aru dinli kendü Müslümân durur

Alî eydür sizi götürelüm
Yine Ummân şehrine yetürelüm

990 Alî yine bindi cinnî Yûsuf'a

Hem dahı Abidân'a bindi Zeliha

Sanduğı dahı götürdiler
Hâdimedin Şehr-i Ummân'a yetürdiler

Alî çıkdı yir yüzine kıldı cûd
Yüz yire koyub Hâlik'a eyledi sücûd

Yûsuf'a eydür Zelihâ'yu getür
Sanduğile Medîne'ye yetür

Eyitdi başım üstine Alî sözi
Yûsuf cinnî sanduğa sokdı kızı

Arkasına aluban tügdi göğe
Başladı Alî şîri daim öge

Ne deniz dir ne kuyu dir ne kaya
Ahşam vaktinde irişdi Medîne'ye

Andan öndin Cebra'il gelmiş idi
Resûl'e Yûsuf haberin virmiş idi

Kamu ashâb karşı çıkmışlar idi
Muntazır yollara bakmışlar idi

İndi Yûsuf sanduğı kodı yire
Virdi selâm lutfile Peygamber'e

1000 Şerh kıldı Alî'nin kelâmını
Degürdi Mustafâ'ya selâmını

Açdı sanduk Zelihâ armaganı
Muştıcı saldı didi size anı

Fâtıma'ya virdi emânet ol kızı
Sanduğile saklıya bile özi

İşidüb geldi kamu ulu kiçi

Düğün oldu öyle sanki o ahı

Hâlid'i Sa'd u Zübeyr'i sordılar
Her birinden Zelîhâ virdi haber

Ulu kiçi kaldı ol dem sevine
Cinnî Yûsuf ol sâ'at döndi yine

Medîne'den başu vaktinde kıldı sefer
Alî kavuşdı ta vakt-i seher

Alî ile Abidân cinnî Yûsuf irdiler
Tanla olıcak Ummân Şehri'ne girdiler

Bağlanmış gördiler Ummân şehrini
Şehid olmuş gördi âdemin ekserini

Hadsüz âdem kırılmış n'idem saña
Ali gördi bu hâli kaldı taña

1010 Kimse görünmez yârenlerden biri
Alî sandı kim degül bunlar diri

İstedi uluları ağlayu
Oğlanları için cigerün tağlayu

Gördi Cumhûr mâliki düşmüş yatur
Başı yaruk kana bulanmış yatur

Ölmemiş Cumhûr veli mecrûh idi
Alî mübârek eliyle sığadı

Çünkü başın sığadı eliyle
Turdı Cumhûr görüşür Ali ile

Alî eydür Cumhûr'a kim hal nedür
Tizcek söyle bilelüm ahvâl nedür

Kanı benüm ol gâzi yârenlerüm
Kancaru vardı benüm oğlanlarum

Cumhûr eydür sen kuyuya giricek
Bizler kuyudan ol tütünü göricek

Tiz yine çekdük yukaru urganı
Çıkdı urgan çünkü görmedik seni

Biz zarılık eyledik ulu kiçi
Kim figânile toldı Ummân'un içi

1020 Tanla kuşluk olıcağaz heman
Şardan taşra gulgûle kopdı nâgehân

Gördik ol Sencigil irişdi yine
Bî adet ifrit almış geldi bilesine

Şehri alub hallkımızı kırdılar
Oğlanları esir idüb sürdiler

Ben dahı mecrûh olub düşdim yire
Bilmedim nice oldu soñra mâcerâ

Alî bir kez şehr içine haykurur
Avâz ile çünkü ol velî na'ra urur

Ol biñ bâzîrgân gizlenmiş imiş
Nice halk hem dahı saklanmış imiş

Alî'nin na'rasını işitdiler
Biñ kişi sâz u silâhın berkitdiler

Alî tartdı Zülfikar'ı na'ra urur
Cumhûr ile biñ kişi hamle kılur

Cinnî Yûsuf ile Abidân irişür
Din yolında ol gâziler dürişür

Hadden aş) kırdılar kâfirleri
Kal'adan götürdiler ol itleri

1030 Ol Sencigil korkubanı kaçır
Yedi denizin arasını geçer

Kalanı getürdiler anda imân
Çağrısuben getürüb imân

Zindâncılar Alî'ye irişdiler
Kamu imân getürüb görüşdiler

Her birisi istimâlet diledi
Gâzileri Alî'ye muştuladı

Didiler kim kamu anlar bestedür
Eli iki ayağı bestedür

Vardı Alî yügürü zindân dapa
Kapuları kamu uşatdı depe

Çün irişdi anlara ol pehlivân
Gördiler kim sağ esen bunlar tamam

Şükr kıldı anları gördi şîr-i Hudâ

Şişdi ellerin Alîyü'l-Murtazâ

Bağrına basdı buları ağladı
Şöyle kim firkat cigerin tağladı

Koçar öper Hâlid ve yârenleri
Hasan ile Hüseyin ol canları

1040 Zübeyr ve Sa'd u Vakkâs'ın elin
Sığadı Alî Hüseyin'in kolin

Tañrı fazlıyla kamu sağıldılar
Ol habsden cümle taşra geldiler

Kıldılar ahşamadek anda karar
Aldılar genc ü hazîne ne ki var

Kul karavaş malını devşirdiler
Ol ilin yurdın tavarın sürdiler

Bî-hisâb mal hâsıl itdi pehlivân
Ol bâzîrgânlar malın aldı heman

Mallarınca mallarına bir dahı
Kıldı cevmerdlik bulara ol sehî

Virdi Abdân'a dahı mâl u genc
Kim yiye biñ yaşıya çekmeye renc

Ummân şehrin Cumhûr'a virdi Alî
Mâlikligin Yûsuf'a hem ol velî

Abdân'a Ayne'l-Katar bağışladı
Nusret İslâm dininün işledi

Pâk cemât oldu mescîd yaptılar
Bu halâyık cümle Hakk'a tapdılar

1050 Emîn oldu ol Müslimân cinnîler
Karar eyledi diyârında sünnîler

Taîrî arslanı Alî döndi yine
Ashâb ile geldi deniz katına

Alî bunda sahâvet eyledi
Gemiciye mâl u öküş(?) bağışladı

Ol Yûsuf Cinnî Cumhûr Abdân
Alî'yi gönderdiler anlar hâs u âm

Bunları gönderdi ol kân-i safâ
Gemiye binde ibni ammu Mustafâ

Tatlı su hem zevâda getürdiler
Gâziler girüben oturdılar

Çün bular kıldı tevekkül Taîrî'ya
Gemiyle sefer itdiler suya

Hak Çalap fazl eyledi ondı hevâ
Gâzilerün yôni döndi eve

Gitdi on beş gün leyl ü nehâr
On altıncı gün göründi kenâr

Gemici muştuladı yârenlere
Uş irişdik kenâra dir anlara

1060 İrdi gemici kıraña kıldı karar
Çıkdı kuruya degin ol gâziler

Taşıdılar gemiden taşra kumaş
Ne kim var at katır kul karavaş

Çıkdı gemiden Alî kurbân eyledi
Düldüline bindi seyrân eyledi

Ol aradan azm idüben turdılar
Altı gâzi dört biñ ylık sürdiler

Nice genc-mâl-ı ruz(?) tavar
Her birinin tapucılar sürer

Firişte indiler yazulara
Yir tomarın dürdiler gâzilere

Yidi günde yolları oldu yakın
Medîne şehri görindi kıldı hemin

Kuşlugın bunlar irişdi şara
Haber oldu şol sâ'at Peygamber'e

Resûl ol dem kamu ashâbı alır
Çıkar ol gâzilere karşı gelür

Gâziler çün Mustafâ'ya irdiler
Yüzlerini cümle yire urdılar

1070 İrdi Hasan Hüseyin anasına
Dermân irişdi ciğer-pâresine

Mal tavar cümlesi heb yidilür

Kul karavaş Resûl'e yidilür

Üleşdirdi Mustafâ yohsullara
Avn kıldı yetimlere tullara

Ne ki ashâb varısa oldu ganî
Eytirdi getürdi Zelihâ'yla sanduğı

Ol sanduğı dahı dört yük malile
Kul karavaş kumaş dahı bile

Cihâz itdi Zelihâ'ya Mustafâ
Hâlid'in oğluna virdi ol safâ

Dügün oldu Mustafâ itdi nikâh
Hâlid'in oğlu Zelihâ'dan oldu ferâh

Resûl eydür ya Alî gel eyt baña
Ol denizden gelen kimdi saña

Geldi öpdü Alî Resûl'ün elini
Ol âhir söyledi cümle hâlini

Alî eydür bil ki ya Resûl
İblis imiş beni eyleyen fuzûl

1080 Çın Maçın iline varmış ol it
Anda yüz biñ çeri dirmiş ol pelîd

Yir yüzine çıkarub komış anı
Anların içine iletdi beni

Şöyle bir kez na'ra urdum ârıla
Biñ kişünün ödi sındı yarıla

Nice atlar ıssını kılur helâk
Nice gövdeler bir avâzda oldu helâk

Birisinin kılıcın aldım ele
Ya Muhammed anlara kıldum belâ

Kalaba kalaba urub sürdüm kadem
Çıka geldim tuğa ahtardum ‘alem

Ol demde kesdim ‘alemdârın başın
Çıkardım ol demde şeytânın dişin

Kâfirin döndi yüzi sandı kaçır
Kal’aya dek kovdum anlar benden kaçır

Yüzi döndi kâfirin arkasına
Kova çıkdım kâfirin kal’asına

Ol kal’ayı yapmışlar mâl-ı gencile
Göz irişmez yüceligin kim göre bile

1090 Bulud ile beraber cin kal’ası
Öylelik yire düşer anın gölgesi

Döndüm andan Tañrı adın getürdim dilüme
Hak onardı beni saldı yoluma

Ya Resûlu’l-lah yâri kıldı ehad
İrişüb oğlanlara kıldım meded

Çünkü Alî sözini kıldı tamâm
Dinledi ol kıssayı Hayrû’l-nâm

Abdullah ol arada turdı tamam
Kılub dua yire yüz urdı heman

Ya Resûlu'l-lah dir menzirim ırak
Hayli zamandur çekerüm ben firâk

Biş yıl oldı İsfihân'dan gideli
Anda kodım ehl-i beyti ayali

Çünkü yetürdim kılavuzluk hakkın
Du'a kılsan menzirim olsa yakın

Abdullah amîn diyub sildi yüzün
Ayâli katında gördi köndüzün

Bilesinde gördi mâl-ı gencini
Çalap zai eylemedi rencini

1100 Bile getürdi cümle tavar malını
Ehline arz eyledi heb hâlini

Çün işitdi ehli anladı
Fikr idüben bu sözi tanladı

Bu aradan İsfihân'a ey dede
Beş yıllık yoldır işit sen gele

Bu gazavât burada uş oldı tamam
İmdi me'âbe geledüm ve's-selâm

Din yolına her kim sâbit tura
Tañrı bunı maksûdına ırgüre

Alileyin zikr ü tesbih çok oku

Dembedem sen şeytânın boynın toku

İblis'i kahr idegör eyle gazâ
Kim seni düşürmesin ol denize

Nefsini div ile eyle kıtal
Aklı uyan ifritlerün elinden al

Vir salavât Mustafâ'nun cânına
İki cihân şâhının sultânına

Mustafâ'nun magrifeti bî-hisâb
Yazarısam yitmeye bu kitâb

1110 Hem bular kıldı dîn yolını ayân
Biz de bildik vasfını bellü beyân

İş bu kıssa sözleri oldu tamam
Okıyana yazana Hakk'dan selâm

Hikâyet-i Muhammed Hanefi

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahiîm

Allah adıdur dilimizde yine
Allah'ındur ne ki var hamd ü senâ

Yırde gökde söylenen anun adı
Sevgüsin ol kamu canlara kodı

Arşda ferşdede top toludur ol Ganî
Kanda istersen hâzır bil sen anı

On sekiz bin âlemde hükmi ulu
Anun emrin tutan zî-bahtlu

Utan andan olmagıl âsi aña
Kim nâgehân ırmeye hışmı saña

Buyurugin tut olasin anın hâs
Kim bulasin âhiretde ihtisâs

Key sakın aldamasın dünyâ seni
Ögüdüm budur işidürsen anı

Dünyâda sen hükmüne virgil boyun
Âhiretde Cennet'e gir hay atyân

Bunda sen çek bu azıcuk zahmeti
Kim bulasin yarın anda rahmeti

10 Dünyâda ne istersen beka
Aklınun yönünü döndir Hakk'a

Koma Allah'ı dilinden bir nefes
Andan artuk kılma nesneye heves

Vir salavât Mustafâ'ya şevkile
Dinle imdi bir gazâvat zevkile

Hoş gazâvatdur iş bu işidün
Bir dem imdi müstemi' olun

Ki Mustafâ yolun döndürdi Hakk'a
Dünyâsın değıştürdi ol kân-i safâ

Bu fenâyı terk edüb buldı bekâ

Sermedi milke irişdi mutlakâ

Düşdi firdevs uçmagından ol
Lîkin ashâb içinde oldu firâk

Yakdı ashâb için hicrâna özi
Dillerinde kaldı ol Resûl'un adı

Ol Emirü'l-Mü'minîn kân-ı safâ
katı aglardı Alîyü'l-Murtazâ

Gice gündüz ravzasından çıkmazıdı
Aglamakdan dünyâyâ bakmazıdı

20 Beklemiştir Mustafâ'nın ravzasın
Yaslanub yaturdı da'im kabaşın

Türbeden çıkmazıdı da'im nevm ile
Da'ima meşgûl idi anun ile

Ravza-i şerîfe kaçmışdı Alî
Düşünde gördi Mustafâ'yı ol velî

Şöyle şâd olmuş Muhammed kim güler
Geldi Alî'nün gözin yaşın siler

Dur yukaru aglamgıl ya Alî
Bir er oglun togısar ya velî

Ol gazâlarda saña yoldaş ola
Hem Hasan Hüseyin'e kardaş ola

Benim adımı virgil aña ya Alî
Tiz imdi aglamgıl ya velî

Ben beşâret kılmaga geldim saña
Pes Muhammed Hanefî adın vergil aña

Böyle diyince uyandı uykudan
Gönli açıldı şol dem kaygudan

Sabâh olunca zıkr ü tesbîh eyledi
Tanlacak Fâtıma'ya söyledi

30 Ki düşüme girdi atan ya betûl
Aglamagıl didi baña ol Resûl

Muştuladı baña bir oğlan adı
Kim Muhammed Hanefî olsun didi

Fâtıma'ya çün bu işi söyledi
İşidüb ol dahı çok şükrler eyledi

Kayguyu bir dem yabana atdılar

İki helâl bir döşekde yatdılar

Ol velî sulbünden indi bir ogul
Ana rahmi eyledi anı kabul

Çün sıdka düşdi ol dür dânesi
Müddet-i hamilin yetürdi añası

Tokuz aydan sonra togdı bir ıyâl
Bir ıyaldır kim bulunmazdı misâl

Tal'atı bedr-i münîr hüsn-i kemâl
Çehresinde görünür nûr-ı cemâl

Kirpigi oku cigerden kan alur
Gözleri hışmı cigerden can alur

Gün-be-gün artar cemâl-i tal'atı
Dem- be-dem işler kemâl-ı devleti

40 Müddetile oldı oğlan on yaşar
Gözlerine bakanun aklı şaşar

On yaşında ne ki var ilm-i hüner
Kamusını hâtarına cem' ider

Çün Alî'nün işidür ceng-i gazâ
Başladı gâzilerün adın yaza

Virdi Hasan eline bir ak 'alem
Çün çıkardı anı taşra bir kadem

Gâziler anda dirilür cem' olur
Kâfirün cem'i tagılub kat' olur

Tanrı'nun arslanı ol şîr ü kâr
Düldül'e bindi dakındı Zülfikar

Çün Muhammed Hanefî gördi anı
Aglar eydür bilece al git beni

Ben dahı kâfir kılub gâzi olam
Sag esen Allah getürürse gelem

Ali eydür ya ogul sen dön eve
Tarlagınursa hâtırun bin ava

Medine'nün tagların eyle âşikâr
Allah'ın avni saña olsun ey yâr

50 Sen tıfılsın saña olmaz farz cihâd
İctihâdın kılalum ictihâd

Mustafâ dimişdi zinhâr oğlanı
Sakla kâfirler gözinden sen anı

Çün Muhammed Hanefî döndi eve
Gönlini egler çıkmaz taşraya

Alî gitdi gazâyâ kırk gün tamâm
Çıkmadı evde oturdu evde ol hümâm

Çün muhammed Hanefî durmagıle
Tarlıgandı evde oturmağıle

Od oldı gönli nice nice bir yata
Sünüyü aldı eline bindi ata

Bagladı Alî kemendin bagladı beline
Karşu çıkdı çün şehir otag yolına

Medîne'nün kün togısından yaña
Azm kıldı Hakk Çalab yoldaş aña

Tanrı'nun adın okuyub kıldı senâ
Allah'ın avni olur aña ey yâra

Her canavâr ki gözine tûş ola
Çâre yokdur kurtula geh kuş ola

60 Seyr iderken bir gazâla ugradı
Bilmedi ki fi'l-i âle ugradı

Avına düşdi nâgehân bir gazâl
Tuhfe yaratmışdı ânı ol lâ-Yezâl

Gözleri yâkutdan gevherden yanagı
Dişleri mercândan la'ldan dudagı

Göbegi müsk-i za'ferândan dudagı
Kuyrugı zebercedden iy ahı

Çün Muhammed Hanefî gördi anı
Key ta'accüb kıldı andı Sübhân'ı

Sübhanallâh dir zehi sûretü'l- ula
Bu gazâlî getürsem dir ele

Cehd idüb bunı nice tutam
Medîne şehrine tuhfe iletem

Kemendin tiz aldı ol dem eline

Depdi atın aña kim yakın gele

Saldı kemend üstüne geldi geyik
Sıçradı çıkdı kemendden ol geyik

Sürdi atın yine geldi üstüne
Saldı kemend anı tutmak kaskına

70 Ne denlü kim atar kemendden çıkar
Yakından varûban aña bakar

Yidi kez depdi atın kemend attı aña
Ava düşmez ol keyik kaldı taña

Bu kez eydür süñüyle bakayım
Bogazlayub at yanına dakayım

Kovdı bu kez geyigi sag sola
Ahşam olunca çıkdı bir taga

Tag başında ol gice ol şehsuvâr
Atdan inüb bir yirde kıldı karar

Bile yetdi yakınında ol geyik
Çünkü gördi taña kaldı ol geyik

Muhammed Haneî bindi tiz atına
Çün yakın geldi geyigin katına

Sıçradı durdı yirinden ol gazâl
Ėûla benzer kim kılur halka âl

Şöyle vardı yine dürdi kemendi
Aslâ Muhammed Haneî'yi terk itmedi

Yüridi ardınca üç gün üç gice
Vardı bir sahrâya irişince

80 Dörlü çiçekler bezenmiş ol yazı
Gelincik gibi tonanmış yüzi

Benefşe nergiz ergûvân gül
Şakâyık sular vü çayır çimen bülbül

Dörlü kuşlar o gülistânda öter
Ol gazâl tagdan iner gider

Kendü yorulmuş atı yavlak acdı
Ol geyiği tutmadığına acıdı

Bakdı gördi ol yirün otunu
Anda tiz ota saldı atını

Dikdi sünisin bir dem uyudı
Bir kâfirün kurusu meger buyıdı

Bir ulu kâfirdür Tâbût adı
Ol kuru seyrângâh anın idi

Çün uyudı seherde yumdı gözin
Dinle imdi niçesi olur sözün

Ol hurunun bir bucâğında meger
Bekler idi huruyu iki yüz er

İki yüz cümle demir tonları
Ol kâfir tâbût komuşdı anları

90 Kim kuruya kimse gelüb düşmeye
Hem Müselmân dahı berü aşmaya

Sabah ahşam ol kâfirlerün işi
Kuruyı beklemek idi daim işi

Gezdiler kuruyı başdan başa
Ol yöreye geldiler bunlar ey paşa

Kendüsi yaturdı otlardı atı
Kendi üstünde var idi cenk âleti

Atı ügredi uyandı uyhudan
Gönli açıldı şol dem kaygudan

Ol dem uyhudan kalkuban oturur
Bakuban ol kâfirleri görür

Tiz dutar atın biner üstine
Bir kâfir yaklaşur katına

Gördi ki bir ter-cevân özi
İllâ od gibi yanar iki gözi

Bir ata binmiş sanasın bir cemâl
Heybetinden Rüstem-i Zâl

Didiler deli misin yohsa fuzûl
Nite girdün kuruya ey tıfil

100 Tâbût'undur bu kuru bilmez misin
Hışmından sen anun hazer kılmaz mısın

İşde iki yüz kişi beklerüz bunu

Bu kuru içinde bulduk biz seni

Bizde yasak budur her kim bula
Kuruya girse gerek beglik ola

Bir tıfil oğlanımıştın yalnız
Hele şimdi baña yakın gelinüz

İn atundan gel benümle
Öp begümüz elümüz suçun dile

Atunı tonunı vir kurtar başunı
Kıyamavuz saña gel oglun yaşunı

İşde Muhammed Hanefî ol pehlivân
İtdi ne herze söyler bu kaltabân

Tanrı arslanı Alî oğlu benem
Fâtımâtü'z-Zehradur benim anam

Ceddim adıdur Muhammed Mustafâ
Ben Muhammed Hanefî'yem ey bî-vefâ

110 Hasan Hüseyin benim kardaşlarım
Atam ile gazâda yoldaşlarım

Herze söyleme yirü var işüne
Yohsa sonra ib dakarım dişüne

Çün kâfirler bu sözi işitdiler
İki yüz kişiye haber itdiler

Budur bizüm düşmânımız
Atası elinde yandı cânımız

Key fütûh girdi elimize bugün
Bunu öldürmek bize yavlak düğün

Öldürüb bunda asalım üleşini
Tâbut'a armağan virelüm başını

İki yüz er ortaya aldılar ânı
Ya'ni kim yıkub tutalar oğlanı

Muhammed Haneî ol şîr ü dîl
Anın sahalına durmaya kıl

Aldı sünüyi virdi tekbir ü salvatı
Kâfirin içine sürdi atı

Na'ra urdı hem kâfirün üstine
Sürdi atın hem kâfirün kaskine

Şöyle çabuk süvâridi harbde
On kâfiri yıkardı bir hamlede

120 İki yüz er başı vardı bir pehlivân
Cenk içinde uğradı aña hemân

Tiz Muhammed Haneî sünü havâle kıldı aña
Sünü zahmi çıkdı göğsini yara

Ol sâ'at can virüb düşdi yire
Hay diyince ol iki yüz kâfiri kıra

Kara korıda komadı kimseyi diri
Andan kesdi pehlivânun başını

At yanuna getürib asdı anı
İki yüz kâfirin kırdı yüzini

Atına bindi katarlayub gider
Yine Medîne'ye üç günde irer

Asa kodı meydân içinde başı
Aceb kalur anı gören kişi

Ali üç ay içinde gazâdan irişür
Kamu ashâblarile görüşür

İrdi Hasan Hüseyin ol dem bile
Gâziler durmuşdı sağa sola

Ol başı meydân içinde gördiler
Bu ne başdur diyu sordılar

130 Alî eydür bunca kıldum ben gazâ
Eyledüm kâfir canına çok cezâ

Kesmedüm bunun gibi büyük başı
Zihi erdür bu başı kesen kişi

Didiler ya Alî kim olgıl aña
Muhammed Hanefî ol gâzi şâha

Vardı üç (gün) eglendi temâm
Bu başı kesmiş getürdi ve's-selâm

Söylemedi hayr şer nesne bize
Bu ne başdur sorun diye size

Alî vardı kocdı öpdi oğlını

Bu ne başdur didi ey cânım cânı

Yalıñuz kanda sataşdun sen buna
Nice oldı sen haber virgil baña

Çün Muhammed Hanefi şerh eyledi
Atasına ne kıldıysa söyledi

Tâbut'ın hurusına vardugını
Anun yüz kişisün kirdugını

Pehlivânun bâşıdur iş bu baş
Cenk içinde nâgâhın oldum tarâş

140 Sünüyle bağrını çâk eyledim
Başını kesdüm tenini hâk eyledim

Kim ki tanuk isterse bu işe
Varuben görsün inanmayan başa

Ol huruda gövdeler nice yatur
Ey baba eksügi var sen yetür

Çün Muhammed Hanefi kıldı beyân
Çün sözi atası bildi ayân

Öpdi anun gözlerini eydir ol
Koluna kuvvet cihân içre sağ ol

Veli zinhâr ogul dahıböyle kılmagıl
Kendözini tehlikeye salmagıl

Dünyâda kâfirdür düşmân bize
Kılmışam cânlarına tiz cezâ

Nice kâfırlar kanın dökmişem
Başların süñü ucuna dakmışam

Sakın ele girmeyesin ansuzın
Kim beni mahrûm ider gensüziñ

Ol Tâbut'un çerisi çok durur
yidi yüz binden dahı artuk durur

150 Kurusunda kırdunısa iki yüz
Komayısurdur hurusını ıssız

Ol bu işi anlamış bilmiş ola
Dahı anda çok çeri gelmiş ola

Zinhâr ogul ol kuruya varmagıl
Varuben başun terkin urmagıl

Ol geyik kim gördüğün iblisdür ayân
Aña uymagıl getürmesün saña ziyân

Şeytâna uyan kişi büşmân olur
Az sevündürür çok büşmân olur

Alî eydür ol gün oğlına ögüd
İşidüb kaldı kabul oldı sükûd

Medîne'de bir ay kıldılar karar
Gâziler kim gine oldılar süvâr

Şâh-ı merdân'a yine bindi Düldül'e
Geydi zırhını Zülfıkar aldı ele

Gâziler cümle yanında cem olur
Cümlenün içinde kendü şem' olur

Sancag-ı İslâm götürüben yürüdi
Gâziler nusret bizim diridi

160 Leşkerün başı Alîyü'l-Murtezâ
Magribe gönledi ol Şîr-ü Hudâ

Çün Muhammed Hanefî evde kalur
Ol gazâlık nakşî gönlinde kalur

Bir nice günden ider aceb
Bulamam mı ben anı kılsam taleb

Zihi gönlinde idi ol gazâl
Şöyle yaratmış anı ol lâ-yezâl

Rengini gördüm sevdi anı cânım
Bir dahı avıma düşe ol benim

Arzuladı yine bindi atına
Yine gark oldu cenk âletine

Geydi cevşen süñisin mızrak aldı ele
Kimseye dimedi kim gelün bile

Çün Muhammed Hanefî çıkdı gelür
İşit imdi Tâbut'ın hâli nice olur

Çün işitdi bu ahvalleri
Tiz buyurdi yidi yüz erleri

İki pehlivân bunlara baş kodı

Biri Dâvûd birisi Rüstem adı

170 Geldi kondı yidi yüz er kuruya
Kim gelürse komayalar kuruya

Rüstem eydür gelse ol oğlan yine
Gösterürim er nicedür görüne

Gürzüm altunda yagır idem (ben) anı
Hurd olundı üstühânı var teni

Dâvûd eydür sen bu sözi söyleme
Degmelere (sen) anı kıyas eyleme

Atasınun işidürsin cavnı (?)
Ol yıkıbdur nicelerün evini

Üç bin felek sikrin kırmış durur
Bin eri bir araya sarmış durur

Nice devlerün kobardı kellesin
Yalıñuz aldı Selâsil'ün kal'a'sın

Tanrı'sunun bin bir adı var okur
Çekse kılıç içinde od şakur

Atasınun ger böyle olıcak huyı
Arslan enügi yine arslan soyı

Bu kuruya geliserdür ol yine
Erligün varısa göster oglana

180 Bunlar bunda uş hizada dün ü günı
Çün Muhammed Hanefî giymiş cenk tonı

Ol geyigi arzu kılmışdır katı
Yine kuruya togrı sürdi atı

İtdi ancak kurudadur ol giyik
Anda yavı kıldı idi ol yavık(?)

Sünüsün aldı dutub at gücine
Yıl gibi savışub gitdi hurunun içine

Bakdı gördi kim leşkeri
Yidi yüz saf saf olmuşlar girü

Daima anlar bunı izler imiş
Gözciler taglarda gözler imiş

Çün Muhammed Hanefi gördi bunı
Cenk için turmuşlar idi her biri

İtdi Muhammed Hanefi olmaya kaçmak bize
Kılalum din 'ışkına bunda gazâ

Yalınuzın yardımcısı Sübhân dur
Arsal enügi yine arslandur

Selavât virdi Resûl'e key katı
Depdi kâfirlere ol demde atı

190 Yıldırımından darb elinde sünüsü
Ol kâfirler hamle kıldı kamusı

Şol kankımış kurt gibi kim koyuna
Baktı aç kim irişe oyuna

Bir süñü ile Muhammed Hanefî
Kalbi kalbe urur sâfa sfî

Düşdi atladı öninde kim çeker
Heybetine døyemezdi degme er

Na'ra urub yürüdi dört yanına
Katı bulaşdı kâfirler kanına

Sabâhdan ikindiye degin cenk tamâm
Kâfirler ile cenk kıldı ol hümâm

Kâfirlerün yüzün kırmışdı
Kendü dahı bir yara yemişdi

Çıkdı kâfirler arasından yine
Atdan indi bir depeniñ üstüne

Kim kıla ol bir lahza karar
Diñlene bir dem yine ola süvâr

Ol kâfirler bir yere dirişdiler
Ne kılalum diyuben danışdılar

200 Rüstem eydür âhir var ârimuz
İş bu oğlan geçirür heb varımız

Bunda cümle varımız ölmek gerek
Yahud ol oğlanı ele girmek gerek

Kamu bir kez süñü üşürelüm
Cehd idelüm anı düşürelüm

At düşücek buna kemend atavuz

Ola kim bunı düşürüb tutavuz

Çün kâfirler böyle danışdı işi
Hamle kıldı oglana dört yüz kişi

Gün batıncaya degin kıldılar savaş
Atınun incigine tokundı taş

Kırk kemendi bir uyardan atdılar
Oglanı ol dem girifdâr itdiler

Saldı Rüstem Tâbut'a bir muştucu
İtdi oglana kılmışım güci

Bilmiş olsun ki biz tutdık anı
Ne buyurlar nidelüm biz anı

Tâbut'a irişdi çünkim bu haber
Leşkerün aluban karşı çıkar

210 Çün Muhammed Hanefî kim dutulub
Kâfirlere bayram günü olub

Oglanı Bindürdiler baglu ata
Getürdiler anı kâfir Tâbut'a

Leşkeri çün Tâbut'a karşı gelür
Şâd oluban anlara alkış kılur

Kakıyuban anlara yavlak pusad
katı katı sögüben eyler fesâd

Bir ağaç dikdürdi meydân içine
Asa koya cezâsıdur suçına

İletdiler tar agacına oğlanı
Ol şehrin kavmi çün işitdi anı

Bildiler kim (Tanrı) arslanı Alî
Bu oğlanun atasıdur ol velî

İşidürse kim budem oğlu öle

Zülfikar'ı aluban Alî gele

Kökümüz kese bizüm ucdan

uca
Ne yigit kala bu yirde ne koca

Feryâd idüben Tâbut'a çağrışdılar
Yalvaruban ayagına düşdiler

220 Didiler kim ey bizüm sultânımız
Almagıl boynına bizüm kanımız

Sen Alî'yi sanmaki bunda gelmeye
Alî'ye kimse bunda mukâbil olmaya

Oğlunu öldürürsen şimdi anıñ
Kim gazâñ yirine gelmeyi senin

Ol geliser kılısar bizi helâk
Helâk olmak mıdur elhak dilek

Öz elüne kıl bizi evvel fenâ
Andan eylegil ziyân sen oglana

Yohsa biz razı degülüz bu işe
Ger bize kakı gerek kakıma ey paşa

Tâbut'un bir veziri vardı ulu
İtdi sizde ma'kulı belü

İş bu oglana timâr eyleyelüm
Ohşayuban buña hoş söyleyelüm

Besliyelüm katımızda oğlanı

Gide illeti vü gül gül teni

Virelüm hil'at at ton gumâş
İçirelüm süci olsun aklı fâş

230
Gelmezse hîle idelüm yine

Yalvaralum kim girsün bizüm dine

Virelüm kızıñ Mîne Hâtun'ı aña
Yüzin gören kişi kalur taña

Ger bu oğlan işidürse bu söziñi
Diniñe girerse virelüm kızıñı

Diniñile kızıñı kılsun kabul
Atasınñ şerrini def ide ol

Ger bitirürse atasınñ işini
Soñra oğlanuñ dahı keselüm başını

Çünki Tâbut bu sözi kıldı kabul
Nice deriseñ eyle olsun ol

Bir tabib okuyub getürdiler
Oğlanuñ zahmine merhem urdılar

Giydügi kanlu donı çıkardılar
Hem tenini gül suyuyla yudılar

Giydürdiler aña atlas donları
Oldı Muhammed Hanefî aydan aru

Aldılar Tâbut katına geldiler
Ol gice aña tabu kıldılar

240 Kurdılar bir kürsü altundan oturur
Ne denlü kâfir var ise karşı durur

Tâbut eydür meclis âleti görüñ
Süci gelsüñ sohbet bünyâd idün

Sohbetimde dürlü sazlar çalıñuz
Sâkiler siz câm ele alıñuz

İçün siz imdi eyleñ yarak
Dürlü ziynetler kılın bugün.yarak

Çün âreste oldı meclis sâz ile
Sâkiler urur turdı nâz ile

Çün toldurub câm kadeh getürdiler
Saga sola yürüyüb yetürdiler

Döküldi mercimek hem bakla
İlâhî afatıñdan sen bizi sakla

Doñuz yahnisi ve cebân kebâbı
Ve hem Firengistân'ın kızıl şarabı

Şol kadar geldi ki yemek hisâb olmaz

Müslimân olan anıñ birisinden yimez

Midye ve estirce ve gurbagı
Didiler ey kâfirler size olsun la'net

250 Sâki getürdi tolu zerrin kadeh
Tâbut anı içüb oldu ferâh

İtdi toldurıñ siz ol câmı
Uslu âdemlerün budur emi

Bir dahı toldur ki oldur câm-ı cem
Kalmadı gönülde zerrece gâm

Kadehi çünki Tâbut kıldı nûş
Hurrem oldu hâtırı hem göñli hoş

Sagı solı sâkiler dest itdiler
Meclis ehlin kamusın mest itdiler

Katı gönüller süciden ram olur
Çünki sohbet vardu gonce-germ olur

Bakdı Tâbut sagına hem solına
Meclis ehli tururlar ayagina

Çün ayagın turdı hâs u âm
Sâki getürdi tolu zerrin câm

Aldı Tâbut eline zerrin tası
Didi Muhammed Hanefî ey yigitler hâsı

Benüm elimden bunı içmek gerek
Şâd oluben göñlimi açmak gerek

Oda imân perdesini açmazam

Bunı ol ceddîm Muhammed içmedi
Atam Ali çevresinden geçmedi

İçmezem ben bunı gel söyleme
Hasta vücûduma zahmet eyleme

Cehd ide gördi süci içmedi
Ol haram nesneye agzın açmadı

Yine kim yalvardı bulmadı çâre
İster idi anı dinden çıkara

Tâbut eydür sîma benim sözümi
Varuñ okuñ diyuñ gelsün kızımı

Bir kızı vardı mahbûb-ı zamân
Oldı Cennet hûrisinden nişân

Giydügi dîbâ ve samur tonları
Sözleri agzında şeker hunları

Hüsn-i hulkdı sözi ser ta kadem
İtdi diyun meclîse gelsün bu dem

Haber oldu kız turdı nâzile
Çağşasurdu ayakda halhâl ile

Atasınıñ sohbetine geldi tiz

İndi gökden sanki ol meclise ay
Bakdı oğlan yüzine ol göñli bay

Nûr-ı imân cephe(sin)de berk urur
Çehresinde küfr-i imân fark urur

Yumışanur kız göñli oğlan nûrına
Âşık oldı cân-ı dilden özine

Tâbut eydür ey yigitler serveri
Sen meleksin güzel kız hûrî

Tek benüm elimden içgil bir kadeh
Dinüme girgil beni eyle ferah

Gel bizüm dinimizi eyle kabul
Mine hatun karavaş ben saña kul

Gir benüm dinime algıl kızımı
Tek bu meclisde sımagıl sözümi

Bak yüzine ta göresin hûri sen
Buncalayın görmedin hûri sen

Muhammed Hanefî eydür kim ey paşa
Dünya için din terk itmeme hâşa

280 Kızıñ için dinimi terk itmezem
Togrı yolu koyub egri yola gitmezem

Din Muhammed dinidür İslâm için
Virmeyem İslâm dinin bu cân için

Öldürür(sen) bu sözini tutmazam

İslâm dinin dünyâyâ satmazam

Kakıdı Tâbutbaş aşığı dikdi başın
Yakdı 'ışk odı kızın içi taşın

İtdi Tâbut oldem oglana
İtdi tonın soyun iletün zindâna

Ki lâıkdur kızuma bu bed fi'âl
Kim alaydı kızuma bunca mal

Zindân içinde bir kuyu var idi derin
Kırk kulaç var idi derinliği ol yirin

Ol kuyuya indürin oğlanı
Halk içinde çün kim hacil eyledi beni

Bir içim su gönde bir etmek virün
Bu işün neye irer sonı görin

Şoldem oğlanın tonın soydılar
Getirüb anı kuyuya koydılar

290 Kuyu agzına kodılar bir taşı
Gidermeye yirinden on kişi

Bir kişi anda bekci kodılar
Zindânın kapusın örtüb gitdiler

Kız atası meclisinden tiz çıkar
Oğlanun 'ışkı için taşın yakar

Dirdi kim zehi din zehi itikâd
Kim benim yüzümü görüb olmadı şâd

Dinin sevdi cemâlüm sevmedi
Bu belâyı öz başından savmadı

İçmedi atam elinden ol süci
Zehi erdür kendüye etdi güci

Kendü özine beni kılmadı kabul
Ben kabul etdim ki şâhım ola ol

Dinine girsem kabul etse beni
Kurtaraydum bu esirlikden anı

Virdi göñil aña arı kalmadı
Giceye degin kararı kalmadı

Çün karañu olıcak durdı nigâr
Vardı zindân kapusına iy yâr

300 Kesdi zindancı başın içerü girdi
Geldi kuyu agzına birdem kulak urdı

Kuyu dibinde Muhammed Hanefî
Hel atâ sûresin okurdı

Âşık olmuşdı kız anıñ yüzine
Vâlih ü hayrân latîf avâzına

Kız kopardı kapu agzından taşı
Şol taşı kim komışdı on kişi

İtdi dut yapış kemende ey cânım
Kim fedâ olsun saña benim cânım

Çün Muhammed Hanefî bildi kızı
Ol kemende yapışub çıkdı özi

Oglanuñ yüzün kız gördi hemân
Barmagın götürdi getürdi imân

İki elin boynına saldı anıñ
İtdi karavaşun kim ben senüñ

Nicedür didi baña nitmek gerek
Muhammed Hanefî eydür babama gitmek gerek

Ol bize kılsun nikâh olgıl helâl
Zina kılmak bize yavlak bed fi'al

310 And içüb birbirine İtdiler
Kavli muhkem eyledi oldem bunlar

Tapusunda yidi kırnak var idi
Kim kamusı kendüyle yâr idi

Tokuz atı hâzır etmiş idi bu kız
Cüst-i câyın anda anda hâzır etdi kız

Gitdiler sâz u silâh cenk âleti
Bağlanubher biri bindiler atı

Yıl gibi şehirden çıkub gitdiler
Medîne'den yaña bunlar azm itdiler

Tuydı ol mel'un kâfir bu işleri
Şöyle kakıdı yıkıldı kaşları

Çün ayân bildi kim itmiş bu işi

319

Saldı bunların ardınca bin kişi

Bin kâfir kuşluga deġin sŭrdiler
Nâġâh bunların ardınca irdiler

Muhammed Hanefî eydür ey benim cânım
Bunların istediġi şimdi benŭm

Ben bunlara dŏneyim sen sŭr atı
şol taga irince turma ġit katı

320 Mine Hâtun eydür ey gözŭm nŭrı

Sen sŭr atı ben kalayum ġerŭ

Babamun yŭz biñden artukdur eri
Ardımızdan şimdi iriřŭr varı

Ben bunları eġleyeyim az kadar
Sen babaña sŭr atı eyle tiz haber

Oġlan eydür Mine'ye ki ey cânım
Yaġıdan kaçmak deġil iřŭm benŭm

Benim atam hiç yaġıdan kaçmadı
Yalan hem ġerçeġe and içmedi

İtdi şart itdŭk senŭñ ile dŭn ŭ ġŭn
Andımı mŭrŭvvet midŭr sımak bugŭn

Ne yŭzile seni koyub ġideyŭm
Yaġı yŭzinden seni nice terkideyŭm

Hayr şer senŭñ ile olsam ġerek
Ŗlmek olunca Ŗlsem ġerek

319

Hamle kılâyım bunları hem egleyem
Taga degin sür atları katı hem

Arkamız ol taga olsun turalum
Kâfire ölince kılıç uralum

330 Gitdi Mine taga kırnaklarıla
Turdı oğlanñ süñüsün aldı ele

Kâfirin öñince gelenün akdarur
Sedd-i İskender gibi şöyle durur

Geldi kâfirler taleb taleb öldi bakar
Kâfirün öñince geleni bir bir yıkar

Gördi kırmakdan tüketmez kâfiri
Yalıñuz añardı ol Kâdir'i

İtdi (ol) taga degin ben varayım
Mine Hatun katına dek ireyim

Gâh ugraşu gâh atın başın yıga
Mine Hâtun şoldem geldi taga

Ol taga arka virüb turdılar
Kâfire bir lahza kılıçlar urdılar

Gâh meydâna Muhammed kâh Mine
Şöyle kim 'ışkıla girmişdi dine

Din yolında ikisi duruşdılar
Üç gün üç gice döğüşdiler

321

Aldı kâfirler tagın dört yanını
Akıtdılar gâziler kâfirler kanını

340 Gövdeler doldı meydânın içi
Tâbut'un kanıyla doldı hem içi

Na'ra ününden yüregi hûn olur
Kakımadan gözleri yuglum (?) kan olur

Leşkerine hışm idüb gâyet sübâr
Aldı bir oğlan henüz kim on yaşar

Bir kız ile yalnız yakdı bizi
Nice size âdem diyem ben sizi

Sizde nâmus yok mudur ya arıñuz
Bir oğlan geçürdi kırdı varıñuz

Bu bir oğlanı getürmezsiz ele
Alî gelürse hâliñüz nice ola

Ol gelürse size hiç virmez aman
Yig imiş sizden bir torba saman

Ol saman bir aç tavarı toyurur
Bunca adem gâlib degül siz (.....)

Böyle didi katı katı agladı
Kâfir gayret kuşagın bağladı

Tug dibinden depdi Rüstem atın
Geldi Tâbut katına ögdi kendüni

350 İtdi ey şâh sil yaşını aglama

321

Gayret oduyla yüregın taglama

Bir söz idelüm işidürseñ beni
Ger saña tutub getürem oğlanı

Şâh Mine benüm olsun dir heman
Virmeyem oğlana bir dem aman

Saňa diri anu dudub getürem
Hâcetüñ neyise şâh yetürem

Tâbut eydür kim saña virdüm kızum
Yine sen dutgıl işbu sözüm

Ger anı dutub getürsen baña
Güvegümsin kızumı virdim saña

Çün bunı işidüb Rüstem oldu şâd
At sürdi meydân içine dil- güşâd

Muhammed Hanefî'ye çağırur eydür gel berü
Senüñle cenk idelüm biz girü

Mine eydür ben girem meydânına
Zahm tagın ben urayın cânına

Muhammed Hanefî çün durdı girü
Sürdi atın Mine geldi ilerü

360 Hamle kıldı ikisi birbirine

Sen bak indîTanrı'nın takdîrine

Çaldı altmış kez bu anı ol bunı
Tolmışdı Rüstem'in ol dem kanı

Bir süñü urdı kız anñ gögsine
Cigerden zahm irişdi cânına

Sancdı süñüyi yüreginden öte
Yıkıldı Rüstem bak imdi heybete

İndi kesdi Rüstem'in ol dem başın
Gör ne kıldı Rüstem'in ol dem işin

Kardaşı varıdı Rüstem'in kişi
Kardaşı gördi kim Rüstem'in bitdi işi

Bişi dahı hamle kıldı aglayu
Mîne Hâtun imdi hergiz kayu

Her birine irdi urdı bir kılıc
Her kim harbin yidi deprenmedi hiç

Çünkü bu erligi Mîne işledi

Kakıdı atası kolın dişledi

Başına toprak koyuban agladı
İttidi bu cazı yüregüm tagladı

370

Kızum yola getüreydüm hemin

Ben yimezdüm iş bu oğlanın gamın

Buna hiçbir er mukâbil olmaya
Kimse bununla cenge gelmeye

Aña hamle kılub iletin er
Siz kemendile beraber buna eyleyin hüner

Hamle kıldı ol kamu leşker varı
Gör Muhammed Hanefî ol serveri

Na'ra urdı dahı tiz sürdi atı
Hamle kıldı virdi hem selavatı

Kâfirün kalbine urdı ol dem yüzün
Tâbut mel'un araya aldı kızın

Kimi cenk itdi kimi atdı kemend
Kimi atnun ayagın kıldı bend

İncigine mekr ipin dakdılar
Ta kim anda ol mahbûbı yıkdılar

Baglayuban anı iletdiler revân
Atası katına geldi keşân ber-keşân

Bakdı Tâbut gördi kızın oldu şâd
İtdi koman oğlanı öldürem âd

380 Koman anı kaçmasun bağlan yolın
Bildireyüm ben aña kendü hâlin

Bagladılar ol tagı başdan başa
Bu kez yüridi kâfir tuşdan tuşa

Muhammed Hanefî'nün ardın önün bagladılar
Yıl gibi dört yanın cagladılar(?)

Çün Muhammed Hanefî gördi bu işi
Yalunuzca kaldı tutuldu işi

Üstine oldu kâfirler key kalaba

Muhammed Hanefî başladı yalvarmaga Hak Çalab'a

Ya İlâhî bilürsün hâlimi
Atama bildür benüm ahvâlimi

Tehlikeye işde saldım başımı
Atam ile vir imdi kardaşımı

Kâfir elinde esir oldu yârim
Anun içindür benüm âh u zârım

Yalınuzum yardımcım sensin baña
Başat olalım bulalum çâre aña

Aña çâre bulmazsam bu cânım
Mîne Hâtun'a fedâ olsun bu cânım

390 Böyle diyuban urdı na'rayı

Dutdı kılıç ol kâfir üzre ugrayı

Kırdı beş yüz kâfiri ol gâzi
Kanıla gövdeyle toldı ol yazı

Ahşam oldu çıkdı kâfirden yine
Atdan indi ol tagın üstüne

Yimişdi on yidi yerden yara
Kanların sildirdi ol kırınlara

Sardılar yarasın ucdan uca
Bagladılar anı kırınlara ol gice

Taılayıcak anı gül suyuyla yudılar
Hem aña şeker şerbet içürdiler

İçdi anı vücûdı buldı safâ
İşit imdi ol Muhammed Mustafâ

Alî'nün düşine girdi söyledi
Oglanuñ hâlini ma'lum eyledi

Ya Alî dur tiz iriş oğluña
Yohsa nâgâh acı düşer cânuña

Tâbut'ın cengine düşdi kıl meded
Ortaya alıbdur anı bî-meded

400 Kesdi kâfir tag yolının dört yanını
Seni ister derdinün dermânını

Alî çün gördi bu düşi
Hak kolay getir vir bu işi

Ol Alî magribe varmışıdı
Ol vilâyeti feth itmişidi

Yolda gâziler ile gelür imiş
Medîne'ye bir mikdâr kalmış imiş

Çünki gördi Alî bu düşi
Cümle gâzilere bildürdi bu işi

Acdı kuyı agzını saldı kemend
Geldi imâna benümle içdi and

Aldı dokuz atı ve yidi karavaşı
Sâz u silâh virdi hem kumaşı

Degme erde görmedüm savaşını
Cenk içinde kesdi Rüstem başını

Ben yaralandum anı akdardılar
Aluban Tâbut katına vardılar

Heman bunun olubdur ey ata
Koma ol hâtunı kim anda yata

410 Çün Muhammed Hanefî didi hâlini
Karavaşlar gelüb öpdi Alî'nün elini

Dört yanından gâziler girmişidi
Kâfiri hem araya almışıdı

Kasd kıldı dir kim sina kâfirleri pehlivân
Geldi Tâbut acı diler aman el-aman

Didi aman aman dilerüz ya Alî
Sen keremler-kânisin hem ya velî

Kanımızu sen bize bağışlagıl
Ya Alî ne kim dileriseñ işlegil

Alî eydür virüñ üç yıllık harâc
Mîne Hâtun'ıla dahı taht-tâc

Gâzilere yidi yüz yük mâl
Elli bin koyun deve katır hem cemâl

Yigirmi bin miskal la'l yâkut
Dürli taş hem yanınca dahı bunca kumaş

Kamusı hâzır eylen getürüñ

Üç güne degin eksigün yetürün

420 Dahı and içelüm ki olmaya hilâf
Aramuzda komaya ceng-i muaf

Yılda ol mikdâr malı viresiz
Din-i İslâm yasagına giresiz

Ta ki harbi cengi biz terk idevüz
Sulh idüb biz de ilümüze gidevüz

İçinizden ihtiyâr eyleñ birin
Mühlet olsıñ hem size bugün yârın

Üç güne degin bu malı virmege
Kasd kıldılar bu cehdi itmege

Varuban Tâbut'a kıldılar ayân
Alî'nün sözün bildi beyân

Tâbut eydür ili günü direlüm
Bağlayub kapuyı şehre girelüm

Beglerine tanuşuban okudı
Elçiyi begler katında kakıdı

Râzı olmaz bunca malı virmege
Tedbîr aldılar hisâra girmege

Begleri didi ki ey Tâbut Şâha
Ger hisâra girmege kılsak rehâ

430 Bu ili gün cümle şehre sıgmaya
Cümle iklimin gidiser yıgmaya

Yagı çöke üstümüzden gitmeye
Kuvvetimiz yok ki aña karşı çıkmaya

İlimüz mülkimüz ola cümle harâb
Assı nice olısar yahud sevâb

Beglik olmaz illâ ili günile
İş bitmez daimâ şeb-hûnile

Üç yüz altmış şehr ü kal'a ili gün
Kamusınun hükmünde altında bugün

Er başına ger bir altun vireler
Üstümüzden bu yagıyı salalar

Veresin yarısını yagı def' ola
Yarusı saña kalur nef' ola

Bir kızın var ol hod terk itdi seni
Vir kızın şahâ öldi say anı

Çünki begler böyle virdiler cevâb
Bu sözi kâfir Tâbut kıldı sevâb

Mîne Hâtun baglu zindanda idi
Göñli cânı oğalnda idi

440 Tâbuta hükm itdi kıldılar azâd
Tahdı tâcı teslim itdi kıldı şâd

Mîne giydi ol haslar hâsı tonları
Oldı güneşden hem aydan ârı

Gönüllü gönülsüz yaragın düzdiler
Hem yüz bin cehîzi yazdılar

Ol kalan malı davarı dirdiler
Şâh-ı Merdân'a anı yetürdiler

Yidi günde kamusı bitdi tamam
Humsını aldı içinden ol İmâm

Gâzilere kalanın bahş eyledi
Ve hem Muhammed Hanefî söyledi

Mîne Hâtun'ı saña akd idelüm
Sulh iduben ilümüze gidelüm

İkisinden izin alub kıldı nikâh
Kâfirile kıldılar sulh-ı selâh

Tâbut yazdı Ali'ye bir hoş berât
Kim bu kavl kıldılar hem hoş sevâb

İndi şart kavli muhkem eyledi
Mâlı genci gâzilere bahş eyledi

450 Destûr aldı leşker-i İslâm yine
Azm idüb geldi M(ed)îne şehrine

Medîne kavmi kamu karşı çıkar
Teferrüc Mîne Hâtun'a bakar

Kırk katır yüki cihîzi hem kumaş
Kırk dahı aydan arı kul karavaş

Yüz devenün yüki heb çetre tâk

Bârİgâh çeşme vü tâk u revâk

Develer çekdi kondı Tanrı arslanı Alî
Resûl'ün türbesine dutdı yolu

Bilesince ol sahâbe geldiler
Mustafâ kabrin ziyâret kıldılar

Okıdılar Kur'an'ı hatm itdiler
Dua kılub ol gâziler gitdiler

Çün evine geldi ol Şîr-i Hudâ
Hakk'a çok şükr idoi Aliyü'l-Murtazâ

Hasan Hüseyin Muhammed Hanefî bunlar
Şâh-ı Merdân'ın lübsi bunlar

Medîne şehri kamu şâd oldılar
Ol gice bir araya geldiler

460 Alî ashâbı ziyâfet eyledi
Gâzilerin kamusını toyladı

Muhammed Hanefî ol hoş-nihâd
Mîne Hâtun'dan dahı aldı murâd

Cem şem' oldı andan visâl
Din-i İslâm ka'im oldı pür-kemâl

Ol zamânda gâziler dürişdiler
Kahr idüb kâfir dinini açdılar

Garbı şarkı Hind Rûmî Yemen
Çin Harezmi Semerkand'ı ve Aden

Mısır Bagdâd Horasan Irak
necm-i sevâk

.....heb bu yirlere
 Şeca-i İslâm yürüdi leşkere

.....
 Akilisen sen dahı gözin aç

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
 Bîn günâhı afvider bir salvât

.....bi avnillahi'l

.....

1165

Muharremü'l- harâm

.....

Gazavât-ıKıssa- Mukaffa Hazret-i Ali Keremullahu Vechehu Cengidür

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Nâle kıl iy andelîb itgil nevâ
Derdine senden dürür çünkim devâ

Dahı yardan özge dermân isteme
Özine yardan merhem otan isteme

Hemân kim isterisen var habibi
Habîbindür hemân derdün tabibi

Yohsa bu aşufte vü şeydâ gönül
Her hevâdan dem uran rüsvây gönül

Kendüyi uşşâka hem-zâr eylemez
Avcı istignâne pervâz eylemez

‘Âlem-i bâlâya itmez bir nazâr
İktizâ-yı nefsile eyler güzâr

Ânı bilmez kim fenâdur kâinât
Pes hayatından nedür hâsıl memât

Çün vefâsızdur bu çarh-ı bî-amân
Söyle bir söz yâdigâr olsun hemân

Râvi eydür bir gün Sultân-ı Dîn
Fahr-i âlem rahmetü'l-âlemîn

10Haymesi öninde oturmuşdı ol

Geldi ensâr-ı muhacîr sağ sol

Pes karâr dutdı ol meclîs ol zamân
Pes kıgırdı haymeye Şâh-ı cihân

Didi var mıdur kızım hiçbir ta'am
Var ise getür yiyelüm biz tamâm

Didi baba yolına cânım fedâ
Bi'l-lah evde yok durur hiçbir gıda

İlla geldi bir tabak hurma temiz
Getüreyim anı size yiyesiz

Pes getürdi anı ol hayrû'l-nisâ
Kodı ashâb önine Mustafâ

Sundı aldı her birisi birini
Agzına ilette kim yiye anı

Tiz bıraktı hurmasını elden ol
Nevha kıldı agladı gayet Resûl

Âh (u) feryâd eyledi dizin çöküb
Ol mübârek gözlerinden kan döküb

Hurmaların cümle elden saldılar
Bile ashâb âh u zârı kıldılar

20Heb figân âh (u) zâr ile hemân
San kıyâmet kopdı anda ol zamân

Çok zamân ağlaştılar degdi Resûl
Sildi yaşın çün feragât oldu ol

Didi Abbâs ya Resûlu'l-lah aceb
Bunca feryâda nedür bilsek sebeb

Hiç seni bu resme gam-gîn görmedik
Hem sebeb neydügin aña bilmedük

Aglayurak döndi aña söyledi
Ya sahâbem bilmüş olun siz didi

Çünkü aldım agzıma hurmayı ben
Geldi Cebra'il didi işretde sen

Yârın bir ümmet gele âhir-zamân
Ola anlarun kamu fi'li yamân

Anlamazsın sen olarun hâlini
Dimezsın nice olur ahvâlini

Ol Ebu Bekr'e hemandem söyledi
İy benüm yârüm meded kıl sen didi

Pes kıyâmet günlerini göresin
Ümmetüme niçe yardım kılasın

30Döndi Sıddîk didi anda ya Resûl
'Âcizem gelmez elimden nesne ol

İlla yarin ümmetinün cürmini
Boynıma alam getirem rub'ını

Döndi anda Ömer'e bakdı Resûl
Bildi Ömer yüzi üzre düşdi ol

Ağlayub didi Emirü'l-müminin
Ben de alam boynıma rub'ın hemin

Didi Osman'a didi kim ya emîn
Sen nidersin ümmetime ol demîn

Döndi Osman'a didi anda ya Resûl
Ben de alam rub'ını anda bil ol

Pes döniben Ali'ye kıldı nazâr
Didi göster ya Ali sen de haber

Şâh-ı Merdân didi iy Şâh-ı cihân
Rub'ına ol dem anın bende-i zamân

Döndi andan Seyyîd-i Sultân-ı dîn
Haymeye kıldı nâgâh ol nâzenîn

Pes çağırdı didi kim ya Fatıma
Bir sözüm var tiz irişgil katuma

40Geldi anda ol nigâr-ı dil- firîb
Didi baña ne buyurdın ya Habîb

Didi kızum umaram senden meded
Ümmetimin suçu oldu bî-aded

Didi baba ka'ilem ben de aña
Cümlesinün hâtunun vir baña

Suçlarını boynuma yâr besleyem
Götürüb varam Hakk'a zâr eyleyem

İnşallah umaram ya Mustafâ

Cümlesin bağışlaya baña Hudâ

Döndi andan yine didi ol Resûl
Var anan Aişe'ye gör ne dir ol

Ol dahı gelsün göre kim söylesün
Her neye kadir ise anı disün

Vardı andan Fatıma girdi içerü
Gördi yokdur Aişe döndi girü

Didi bunda yokdur anam ya Resûl
Ki demin bunda idi gaybolmuş ol

Kalkdı andan haymeye girdi Resûl
Hayli bakdı göremedi sag sol

50Bir zamândan sonra yirden bir niyâz
Geldi eydür ol kerîm-kâr-sâz

Bu Cehennem neyler arada ilâh
Kaldır anı dirdi iy pâdişâh

Ol mübârek yüzlerini yirlere
Aglayub inleridi süre süre

Secdeye komış başın yatmış ıdı
İki arşun topraga batmış ıdı

Çünki gördi öyle Peygamber anı
Tiz çağırdı geldi Tanrı Aslanı

Didi işitgil ya Ali yüri hemîn
Görelüm kandadur Ummü'l-Mü'minîn

Başladı eşdi Ali bile kodı Resûl
Eşdigince dahı yatub gitdi ol

Çagırub feryâd idüben dirdi hemîn
Tamuyı kaldur ilahe'l-alemîn

Pes mübârek elini sundı Resûl
Didi ya Aîşe bir dem fariğ ol

Didi feryâd idüb Hakkun rahmeti
Dileyem Hakk'dan yazıklı ümmeti

60Ol zamânda geldi Cebrâil-i emîn
Muştuluk olsun dir iy şâh-ı güzîn

Hakk Teâlâ lutf idüb kıldı kabûl
Aîşe ne didi ise olsun ol

Ümmetinün cümlesin bağışladum
Aîşe 'aşkına ihsân işledüm

Tiz haber virdi aña ol dem Resûl
Hamd ü şükr idüb yirinden turdı ol

Ümmetisün bu yeter gayri saña
Ger dilersen ağlagıl öndin sona

Kıl bizi ümmet aña sen ya İlâh
Yine kendü âhir hürmetine pâdişâh

Çıkdı girü haymesinden Mustafâ
Geldi ashâbın yanına bâ-safâ

Mâcerâyı anlara şerh eyledi
Lutf-ı Hakk'ı anda bir bir söyledi

Cümlesi şâdan olub oturdılar
Zikr-i şükr-i Hakk'a meşgûl oldılar

Râvi eydür anda Fahrü'l- 'alemîn
Otururken bile ashâb-ı güzîn

70Gördiler pes anda geldi nâgehân
Bir güzel nûrlı kişi hem nev-civân

Pes selâm viridi Resûl'e ol yigit
Ne dir sözlerin bir bir işit

Aldı peygamber selâmını hemân
Aña ikrâm eyledi fahr-i cihân

Ol yigit turdı hemân zarı kılub
Aglar iniler derdile çok yakılır

Didi Peygamber aña kim iy yigit
Ne dürür ahvâlin sen baña eyit

Döndi yigit âh idüben söyledi
Sen meded kıl ya Resûlu'l-lah didi

Bu benüm hâlüm 'acebdür ya Resûl
Bir babam var idi mü'mîn oldu ol

Bu yakında ol dile gelmiş idi
Tanrı'yı bir seni hak bilmiş idi

Bir putumuz var idi bizüm ulu

341

Kızıl altundan be-gâyet sevgilü

Gice gündiz tapar idik aña biz
Dinle bir gün ne olur bize iy ‘aziz

80Bir gice vardık babamıla aña
Ya’ni kullık idevüz ta biz aña

Dün yarusı oldu çün kim ol gice
Çıkdı bir korkulı ün putdan nice

Eydür iy kavm delâlet kılmanuz
Secde kılub beni bilmenüz

Bâtıl işdür işinüz iy kavm-i dîn
Kim baña taparısâ olur ser-nigûn

Tanrı bir dürür yok durur zann-ı gümân
Kim ‘ubûdiyyet kıla bulur amân

Çünki babam işidür iş bu sözi
Ah idüben topraga urdı yüzi

Tekbîr ider barmagını kaldırur
Put-hâne içinde imân getirür

‘Aşkıla lâ-ilâheillallah didi
Hem Muhammedü’r-Resûlullah didi

Sıdkıla anda getüricek imân
Bir kul işitmüş atamı ol zamân

Bir begimüz var idi bizüm ulu
Kızıl altundan be-gâyet sevgülü

341

90Tiz varur ol kul aña virir haber
Bahşış alub dürli hil'atlar giyer

Kakımış bir dive dönmiş ol la'ın
Kanına girdi atamun ol la'ın

Öldürüb anda şehîd itdi anı
Muhannetle hem yetim itdi anı

Bir gice ben vak'ada nâgahân
Atamı gördüm gelür baña hemân

Eydür oğlum var Muhammet katına
Benden ilet çok selâm hazretine

Ki gelsün çok hayr Hakk'dan saña
Kim hayırlı yolu gösterdi baña

İlet iy oğul selam aña sor
Buldı cânım cenneti hûri-i kusûr

Uyhudan çünkim uyandım ya Resûl
Uşda tutdum hazretüne toğrı yol

Çünki peygamber işitdi bu sözi
Ağladı kim yaşıla toldı gözi

Sildi yaşın Allah'a hamd eyledi
Yönüni ashâba döndi söyledi

100Sizlerden hiç var mı bilür ol yiri
Bir haber virün görelüm Sarsar'ı

Durdı Hâlid ya Resûlu'l-lah didi
Görürem ol yiri bilirem ben didi

Ol Mukaffa' bir 'aceb kişidür
Günde bir arslan yimeklik işidür

Atamla görmüşem ben ol yiri
Tâcir idük gezeridik ser-seri

Bir gün uğraduk aña biz ya Resûl
Kendi ava gitmiş idi ol fuzûl

Geldi bir arslan elinde nâgâhân
Yidi başdan ayağa ol kaltaban

Biz bu hâli seyrederken ol zamân
Halk içinde kopdı gava-yı figân

Bir ulu düşmanı var imiş meger
İki bin çeriyle irdi şîr-i ner

Ol Mukaffa' bindi ol dem atına
Hışmıla dirdi çerisin katına

110Hem dahı bir kızı var imiş güzel
Hüsn içinde yoğdı aña bedel

Çeşmi nergis zülfi sünbül yüzi gül
Kâmeti servi perçemi mül

Dili tatlu sözi şirin bir melek
Görmemişdür mislini anun melek

Pehlivânlıkda nâziri yoğdı

Kahramân gibi esri çoğıdı

Bir demür giymiş ata olmuş süvâr
Görse ditrer Rüstem

Atını meydâna sürürdi tiz hemîn
Kıldı cevalân ol nigâr-ı nâzenîn

Hayli cenk oldu hele sındı harbi
Başın aldı kaçdı gitdi her biri

Biz dahı hem kalkdık andan ya Resûl
Tutduk andan hem Yemen semtine yol

İllâ kızın ‘aşkı kâr itdi baña
Gördigüm budur haber virdüm saña

Ol Resûlu’l-lah tebessüm eyledi
Hâlid’e döndi yüzini söyledi

120Nâme al git bizden aña tizcek ol
Didi Hâlid başım üzre ya Resûl

Tiz buyurdi nâme yaza ol Ali
Aldı Hâlid nâmeyi tutdı yolu

Gitdi bir gün bir gice ol şîr-i dîn
Bir mûr gazâda irişdi dir yakîn

Sağ yanımda geldi bir ün nâgehân
Şöyle korkdum kalmadı benzümde kan

Bir bigük arslan çıka geldi baña
Bir sarı öküz gibi nidem saña

Hamle kıldı kuyrugın kakdı hemân
Ögreyüb sürdü baña virmez amân

Hamle kıldum ben dahı aña tiz
Kılıcum çekdüm heman ol dem be-tiz

Vardum Allah diyu çaldım arslanı
Ortasından iki böldüm pes anı

Gitdim andan ırte on beş gün yolu
Çün göründi baña Mukaffa' ili

Varub girdüm şehir içinde ol zamân
Toğrı gitdim kasr-ı şaha ol zamân

130Kapucılar virdiler şâha haber
Geldi bir ilçi veli sâhib- nazâr

Şâh didi kim hani gelsün görelüm
Kancarudandur gelişi soralum

Destûr oldu girdüm anda şâd-mân
Virdüm aña ârifâne bir selâm

Çün selâmım aldı ikrâm eyledi
Yanuma otur yanuma gel didi

Pes oturdum söz açıldı o demin
Didi kandan gelişin ey emîn

Ben didüm vardur gelişümden haber
Diyeyüm anı size ey mu'teber

Ba'is gün mekândan gelmişem
Server-i rûy-ı cihândan gelmişem

Seyyid-i cümle imamdan kasdum
Vecd ehl-i keremden kasdum

Nâme saldı size şâh-ı enbiyâ
Tâ idesüz Tanrı'ya siz iktidâ

Gördi kâğıdı hemandem kakıdı
Döndi ol dem hışmıla baña didi

140Öldüdürdüm şimdi seni bî-gümân
Nideyim atan dostum idi her zamân

Ben didim gelmez elinden bilirem
İnşallah sonra kızun alıram

Pes okudı kızun anda ol zamân
Tiz buyurdı yazdı bir mektûb hemân

Yazdı anda ya Muhammed Mustafâ
Her zamândan bizden selâm olsun saña

Geldi elçin mektûbunu okuduk
Sanma kim senün sözine kakıduk

Ya Muhammed ger hakkısan sen bugün
Mu'cizâtın bize göstergil bugün

Zirâ kim bunca nebîler geldiler
Her biri bir dürlü mu'ciz kıldular

Ger yoğısa sende mu'cizat –nişân

Yarağ eyle başına vardum hemân

Çıkdı dir bize çeriler sağ-sol
Ger atam varmaz ise hâcet degül

Ben ki erlikde bugün bir dâneyem
Ol Mukaffa' kızı kim merdâneyem

150Düzdi mektûbı hemandem ol güzel
Virdi Hâlid eline didi kim al

Aldı Hâlid nâmeyi ol pâk-i dîn
İlla kaldı gözi yüzinde kızın

Kendi üzerine didi Hâlid pehlivân
İnşallah kız benümdür ez zamân

Pes aradan döndi yine yolına
Sağ selâmet geldi Seyrân iline

Göricek Hâlidî Peygamber hemân
Didi hoş tut gönlini ya pehlivân

Ol hâtem bint-i Mukaffa'dur senün
Anun ile hoş ola cânun tenün

Tiz çıkardı nâmeyi kız anda ol
Virdi okudı anı zevcû'l-butûl

Pes Resûlullah işitdi bu sözi
Bir zamân fikre vardı kendi özi

Geldi Cebrâ'il hemandem şâd-kâm
Hazret-i Hakk'dan getürdi ol selâm

Ya Muhammed didi şöyle bilesün
Ol Mukaffa' iline sen varasun

160Cümle ashâbını hem al bile şâh
Korkma size nusret ider ol ilâh

Cebrâil bu vahyi çün kıldı temâm
Şâd olub oldem sevindi imâm

Döndi ashâbından yaña bakdı Resûl
Hoş beşâret eyledi anlara ol

Didi varun yarağ idün siz bugün
Kim sabahın gidevüz yarınki gün

Anların üstine seyr idelüm
Küfri bâtil ehlini tağyîr idelüm

Ol dem ashâbın kamusı dirdiler
Tagılub evli evüne vardular

Her biri geydi silâh cevşenin
Çıkdı evden yazuya dutdı yüzün

Evvelâ çıkdı Resûlullah heman
Turdı anlar gelince bir zamân

Geldi anda hem emr-i şehriyâr
Düldül'e binmiş dakınmış Zülfikar

Üstine geymiş silâh-ı ahenîn
Bir demürden burca benzerdi hemîn

170 Geldi Sıddık ‘Ömer Osmân hemân
Virdiler Peygamber’e çok çok selâm

Pes getürdi nice sancak ol Resûl
Her birini virdi bir merdâne ol

Virdi Ebu Bekr eline evvel kadem
Yazulı inna fettehnâ bir ‘alem

Bin sahâbe koşdı aña ol Resûl
Aldı leşker bir yañada durdı ol

Virdi ‘Ömer eline hem bir ‘alem
Kırmızı rengi bin sahâbe virdi hem

Bir ‘alem Osman’a virdi hem yine
Aldı leşker ol da durdı bir yaña

Bir ‘alem virdi Ali’ye ki saru
Hak Resûl adı yüzinde yazılı

Pes döneldi yola ol Şâh-ı cihân
Yiri saf saf olub leşker hemân

Gitdi bir menzilde indi Mustafâ
Bir mufarrah yire kondı ol safâ

Bögürüb bir deve geldi gördiler
Girü durub aña yol virdiler

180 Virdi başıla Resûl’e hoş selâm
İki gözinün yaşı akar tamam

Ki çıkarır dilini ol yalvarur

Gâh sürür yüzünü toprağa urur

Çökdî Resûl önine başın kakar
Cümle ashâb dirilüb aña bakar

Didi Peygamber aña kim sâkin ol
Çünkü geldün tapumıza emin ol

Zira kim gelse kapumuza bizüm
Kim mahrûm olmayısar anla sözüm

Nâgâhan on kulı ile bir koca
Çıka geldi işit imdi hal nice

Ol deveyi arar idi kim bular
Gelüben pes anda anı buldılar

Didi Peygamber ki ya şeyh sen bunı
Çok zamandan işledirmişsün anı

Şimdi dilersen anı öldüresin
Kocalığında etini yiyessin

Bu deve senden şikâyet eyledi
Kendi hâlin baña bir bir söyledi

190Didi ol kişi neden bildün bunı
Ya neden bildün devenün hâlini

Böyle diyince deve geldi dile
Pes şahâdet eyledi hoş dilile

Ta ki lâ ilâhe illallah didi
Hem Muhammede'r-Resûlullah didi

Gördi ol kişi anı hayrân olur
Deveyü azâd idüb dine gelür

Bunları dahı Müslimân oldılar
Dîn-i İslâm devletüni buldılar

Göçdiler andan dahı çün gitdiler
Bir susuz dereye yitdiler

Ol dereye cümle ashâb kondılar
Her biri bir taş dibine indiler

Kim susuzluktan bunaldılar katı
Atlarınınun kalmadı hiç takatı

Secdeye kodı başın Şâh-ı Cihân
Su diler kim içe kamu leşkerân

Secdesi yerinde anın ol zamân
Bir güzel su çıkdı oldu hem revân

İçdiler suyu hem andan gitdiler
Ol varıcak yire yakın yitdiler

200Önlerine geldi bir taş ki ulu
Bulmadılar aşmaga her giz yolu

İndiler atdan dibinde turdılar
Yolu yok aşmağa ‘aciz kaldılar

Mustafâ’ya geldi Cebrâil-i emîn
Didi Hakk saña selâm itdi hemîn

Gam yimesin kıl işâret sen buna
Kim yol ola varmağa maksûd aña

Pes işâret eyledi tağa Resûl
Kudretiyle yarılıb tağ oldu yol

Geçdi andan cümle ashâb-ı güzîn
Ali'ye bakdı İmâmü'l-murselîn

Ali'ye didi ki sen önce yûri
Var haberdâr eyle bizden leşkeri

Şâh-ı merdân turdı oldu revân
Vardı kâfir şehrine irdi hemân

Vardı girdi içlerine ol hemân
El kulaga urdı ol Şâh-ı cihân

Nidâ kıldı didi ya kavm bilün
Geldi Fahr-i dü-Cihân bilmiş olun

210Geldi şâh-ı murselin-i enbiyâ
Geldi nûr-ı Muhammed-i sırr-ı Hudâ

Geldi bilin seyyid-i sâhib- cemâl
Geldi bilin seyyid-i sahib- kemâl

Geldi Şâh-ı Seyyîd-i Sultân bilün
Uş irişdi hâfız-ı Kur'an bilün

Ol halâyık çün işitdi bu sözi
Hep Mukaffa'dan yaña tutdı yüzi

Çünkü bu sözi işitdi ol dilîr

Emr kıldı bindi leşker ser-te-ser

Pes yasadı leşkerini ol hemîn
Meymene müyessere düzdi safların

Bir zamândan sonra İslâm leşkeri
Saf saf olub geldi yetdi ol çeri

Cümle ensâr-ı muhacir geldiler
Tağ sahrâ cümle leşker toldılar

Kondı İslâm leşkeri ol dem hemîn
Düzdi bunlar dahı safin kolların

Sadr-ı âlem Hazret-i bend hemân
Tekbîr-i tehlîl ile toldı cihân

220Cümlesi meydân gözedüp durdılar
Evvel Mukaffa' sürdi atın gördiler

Sürdi bunlara inen oldu yakîn
Çekdi atın başını turdı hemîn

Çağırub didi Muhammed gelsün uş
Var durur aña sualim bulsün uş

Çün işitdi Mustafâ anı hemân
Sürdi meydâna 'Ukâbı ol zamân

Çünkü gördi Mustafâ'yı ol hemin
Didi sen misin Muhammed di yakîn

Didi benüm di sualün sen baña
Vireyüm bir bir cevâbını saña

Ol Mukaffa' didi iş bu tağı sen
Nice aşub bunda geldin sağ esen

Didi Peygamber Huda hâzır durur
Her ne işlersem baña nâzır durur

Ol çalabum yârî kıldı ben kula
Tağı tağıtdum iriştüm bu ile

Pes Mukaffa' didi seni bilmişem
Hem kitablarda nişânun bulmuşam

230Kim Medîne'den kopısar bir resûl
Varısar nesliyle İbrahim ol

Ol Medine'den kılub bir gün sefer
Leşker ile iş bu ile geliser

İş bu tağun adı kim Ikra'dur ol
Hiç kimesne bulmamış aña yol

Ol giçiserdür bu tağı iy dede
Nice nice iş kılusar dünyâda

Yüzi nûrlı kendi devletlü bir er
Heb çerisi olısardır şîr-ner

Tutısardur âlemi başdan başa
İriserdür hükmi hem taşdan taş

Didi peygamber aña kim imdi sen
Gelesin İslâm dinine ey merd- fen

Didi ben putlarımı terk idemem
Anı koyub gayri yola gidemem

Ben gazi hem urıcı bilmezem
Hem şarabsız bir gice hiç olmazam

İş bu denli kamu biz
Nicesi terkin uralım iy azîz

Ger dilersiz saña bizler uyavuz
Can kulağına sizi ki koyavuz

Sen dahı Tanrı'nı göstergil bize
Kim inâbet kılalum biz de size

Görmeyince Tanrı'nı biz yüze yüz
Bilmiş ol kim aña secde kılmazuz

240Göziniben bize Tanrın söylesün
Bu Muhammed Hakk nebîdür disün

Yok dirsен işde meydân turalum
Birbirimize kılıçlar uralum

Çün Resûlullah işitdi bu sözi
Gül gibi kızardı anda gül yüzi

Didi iy pîr tâbi' ol gel sen baña
Kim şefa'at eyleyem yarın saña

Pîr işitdi çün bu sözi söyledi
Kendüye lâıyk olanı söyledi

Gördi olmaz çekdi tiğın Şâh hemân
Sürdi la'în üzerine ol zamân

Bunı gördi çünki kâfir leşkeri
Saf saf olub didi meydâna varı

Bu yañadan leşker- İslâm dahı
Cümlesi meydâna girdi ey ahı

İki leşker birbirine girdiler
Oynadup atı kılıclar urdılar

Ol Mukaffa' çağırub dir hâ durun
Lat-ı garra 'ışkına kılıç urun

250Ahşama dek böyle oldu kâr- zâr
İki leşker itdiler ol dem karâr

Gördiler ashâbdan anda ol zamân
Dört kişi olmuş şehîd ancak hemân

İki yüz kâfir dahi ölmişidi
Nice hem yaralı olmışıdı

Çün sabah oldu yine bağlandı saf
Birbirine karşı kıldılar güzâf

Gördiler kim geldi meydâna bir er
Kardaşı oğlu idi anun meger

Pehlivân idi begâyet hem dilîr
Girdi devrân eyledi ol hem cû-şîr

Leşker-i İslâma dir geldi yakın

Pes nidâ kıldı çağırda ol hemin

Didi gelsün Muhammed yahud Ali
Anlar için gelmişim bugün beli

Birinün başun kesem iletem aña
Ta ki vire ammum kızını baña

Ol Mukaffa' kardaşı oğlu benüm
Birinüz gelin kim ulu düşmânüm

260Âşıkam ol dilbere hayli zamân
Uşda şimdi fırsatın buldum heman

Keserem başını elbetde birinün
Ta ki irem vuslata ol hûrinün

Çün işitdi bu sözi anda Ali
Sürdi meydâne hemandem Döldül'i

Hazzar oğlu Hâşim ol cihân
Ammusi oğlu Resûl'ün bî-gümân

Sürdi atın vardı Şâh ol dilîr
Didi saña bir sözüm var ya emîr

Ol Resûl'ün alnı nûrı hakkı'çün
Baña vir meydânı iy server bugün

Şâh didi kim ammum oğlu varmagıl
Pehlivândur anı horsûn görmegil

Gayret itdi zırhını çıkardı ol
Çıp yalınca sürdi atın tutdı ol

Depdi atın sürdi meydâna hemân
Bî-tekellûf cenge durdı bir zamân

Didi kimsin Ali misin ya yigit
Yohsa sen misin Muhammed baña eyit

270Didi ben ammusı oğlu Hâşim'em
Çok laf itme baña bir kezin kıymam

Çün işitdi bu sözi anda Ali
Sürdi meydâna hemandem Döldül'i

Hazzâr oğlu Hâşim ol şâh-ı cihân
Ammusı oğlu Resûl'ün bî-gümân

Sürdi atın vardı Şâh ol dilîr
Didi saña bir sözüm var ya emîr

Ol Resûl'ün alnı nûrı hakkıyçün
Baña vir meydânı server bugün

Şâh didi kim ammum oğlu varmagıl
Pehlivândur anı sen hor görmegil

Gayret itdi zırhını çıkardı ol
Çıp yalıncaak sürdi atın tutdı yol

Didi niçün anlar girü kaldılar
Erlik adın nite yire saldılar

Didi çok söyleme hamle kıl baña
Sen ne itsin ki Ali gele saña

359

Hamle kıldı birbirine iki er
Oynadurlar atlarını tozlar kopar

280 Hayli cenk itdi ol iki pehlivân
Toz içinde oldılar atlar nihân

Cenk uzadı oldu Peygamber melûl
Kaldırub elin dualar kıldı ol

Bir zamandan yüz yaruldı dir hemân
Gördiler yıkmış la'ini pehlivân

Kesdi başın kargıya kaldurdı ol
Anı gördi âferin kıldı Resûl

Şâh-ı Merdâd didi Hâşim ya Resûl
Atasına benzedi erlikde ol

Ol Mukaffa' kızı gördi bu işi
Kim kesildi ammusı oğlu başı

Âh u feryâd eyleyüben ağladı
Cânını hasret odına tağladı

Ma'sukı odına yandı ki katı
Çekdi kılıç sürdi meydâna atı

Geldi yetdi âteş-i suzân gibi
Sürdi atın Hâşim'e arslan gibi

Bî-tekellûf hamle kıldı ol nigâr
Hâşim'e eylediler kâr u zâr

290Gördi Hâşim üstine anun yegin

Açdı başın kaldıruban burkam

Görđi Hâşim anı gitdi ihtiyâr
Câmı ile ‘aklı oldu târ u mâr

Sançdı göğsinden hemandem kız anı
Çün şehîd itdi arada tiz anı

Görđi İslâm leşkeri anı hemîn
Ağlaşuban kıldılar âh-ıhazîn

Hem Resûlullah dahı oldu melûl
Ammusı oğlıydı zirâ kim ol

Kıldı cevelân gösterüben heybeti
Sürđi Ömer ibn Habîb aña atı

Anı dahı kıldı şehîd ol dilîr
Kıldı cevelân gösterüb hayli hüner

Pes Resûllullah buyurđı Hâlid’e
Süre atın ol kıza hamle ide

Depdi atın girdi meydâna hemân
Kıza hamle kıldı merdâne hemân

Toğrı tutdı şeb-desini sürđi kız
Karşuladı Hâlid’e zarb urdı tiz

300 Dirdi Hâlid aña tizcek kalkanun
Karşu virüb zarbını savdı anun

Bu kez aldı ele tiğ-i abdâr
Hamle kıldı yine ol dem nigâr

Akşamadek böyle oldu kâr-zâr
Bu aña ol buna kıldılar güzâr

Oldı ahşâm gördi Hâlid pehlivân
Gayretinden kollarını dişler hemân

Oldı ‘aciz indi atından dilîr
Kız ardından yapışdı nerre-şîr

Toladı saçını muhkem kolına
Zor ider muhkem yapışdı beline

Yıkıdı atdı çekdi aldı ol kızı
Döndi leşkerden yaña tutdı yüzi

İndi geldi ol Resûl’ün yanına
Da’vet itdi anı kendi dinine

Kız didi kim ger diler sen beni
Kim kabul idem bu İslâm dinini

Ger hakkısan baña göster mu’cizât
Ta kim hallola gönülde müşkilât

310 Pes Resûlu’l-lah didi Hâlid seni
Yıkıdğı dem çünkü gördim sen anı

Gönlin içinde didindi sen hemân
N’ola alsa beni iş bu pehlivân

Kız tebessüm eyleyüb saldı başın
Ki ta’accüb kıldı bu mu’ciz işin

Didi telkin eylenüz imdi baña
Hem beni vir ya Resûlu'l-lah aña

Sıdkile oldı Müslimân ol nigâr
Pes sürdi aldı Hâlid nâm-dâr

Pes Resûlu'l-lah oluban şâd-mân
Yahşi düğün itdi anlara hemân

Bu yaña geldik Mukaffa' dir hemân
Gördi kızın eyledi âh (u) figân

Depdi atın kasd-ı meydân eyledi
Çağırub haykırdı devrân eyledi

Geldi yakîn çekdi atın ol hemîn
Ya Muhammed dinle sözüm bu demîn

Var mıdur bir pehlivân gelsün ol
Dinde erlik kimdür görsün ol

320 Pes Resûl didi kim kimdürür er
Kim varuban aña göstere hüner

Didi ensârdan hemandem bir yiğit
Didi Peygamber ki kimsin baña eyit

Didi Ömer ibn Cebin bendeniz
Oglum dün atamı öldürdi bu kız

Ta ki destûr virgil aña varayum
Kızınun kinini andan alayum

Virdi destûr pes Resûlu'l-lah aña

Sürdi zevk ü şevkle atın aña

Ol Mukaffa' geldi gördi bir civân
Kendüye hasm olamaz sürdi hemân

Didi döngil kavmüne var git girü
Bir ulu kimse var ise gelsün berü

Döndi çağırdı Mukaffa'yı Resûl
Kanı Hâlid cenk idelüm gelsün ol

Didi Peygamber Aleyhi's-selâm pes hemân
Güvegidür dahı Hâlid pehlivân

Aña izzet idelüm tursun dilîr
Sen anun bugün yirine cenge gir

330 Çadırından Hâlid işitdi bunı
Giydi cevş-bindi ol dem atına

Geldi didi ya Resûlu'l-lah baña
Vir icâzet varayum andan yaña

Pes Resûlu'l-lah tebessüm eyledi
Döndi andan saña destûr var didi

Sürdi Hâlid meydana atın hemân
Didi vardum ya Mukaffa' tur tayan

İşde geldi katına degin er
Ger var ise sende erlik kıl hüner

Çün Mukaffa' Hâlid'i bildi hemîn
Çekdi kılıç atını sürdi la'in

İrdi kılıçla aña bir zarb urur
Hâlid aña kılıcın karşı virir

Sandı Hâlid kılıcı düşdi hemân
Bu kez aldı süñisini pehlivân

Süñisini aldı atdı bir yaña
Kadı Hâlid gücine anun taña

Çekdi kılıç yürüdi ol kim nazar
Tutdı anun zarbına Hâlid siper

Kesdi kalkanını atın düşürür
Sıçradı Hâlid yayan hem kurtulur

Ol Mukaffa' dahı indi ol zamân
Ya'ni tuta anı bağluya hemân

Dönde Hâlid bakdı Ali'den yaña
Ya'ni kim kaldum meded eyle baña

Nâgehân bir na'ra urdı ol Ali
Tutmaz oldu ol Mukaffa'nun eli

340Sanasın gönli yarıldı yerlere
Düşdi heybet dört yaña erenlere

İrdi Hâlid katına ol pehlivân
Bağladı yolın Mukaffa'nun hemân

Hâlid'i kurtardı andan ol dilîr
Ol Mukaffa' gördi anı hemcû şîr

Aklı gitdi nide seni bilemez
Valih öldi kendi özini viremez

Döndi didi ya yigit nedür adın
Kim gelüb bu resme heybet eyledin

Şâh-ı Merdân didi ben ol serverem
Ammusı oğlu Resûl'ün Haydar'am

Ol Mukaffa' çünkü anı bildi dir
Leşkerinden yaña yüzün döndi dir

Didi tiz ol arslanı alın gelün
Kim bu yavuz yağıdur agâh olun

Kim meger küçükden kendüye yardım ide
Gelse bir düşmân aña karşı gide

Bir saru arslan imiş ol dir hemân
Pes getürdiler anı tizcek hemân

350Tanrı aslanını çünkü gördi ol
Kükreyüb üstine saldı ol

Na'ra urulub sürdi aña ol dilîr
Sağ eliyle tutdı anı hemçu şîr

Sürdi andan Mukaffa' yitdi hemân
Sol eliyle tutdı virmedi amân

İkisini dahı dutdı ol İmâm
Tekbir itdi yüce ünile temâm

Çünkü gördi anı İslâm leşkeri

Tekbîr ve tehlil getürdi ol çeri

Aldı geldi pes Resûlu'l-lah'a ol
Anı gördi aferîn kıldı Resûl

Pes işâret eyledi arslana ol
Didi ben kimem didi sensin Resûl

Didi Peygamber aña utanmadun
Hak'dan odli olasını bilmedün

Hamle kıldun sen Ali'nin üstine
Ammum oğlu Hak Çalab'ın dostına

Tanrı Aslanı dir olasın tağ iti
Beklemedün ey edebsiz hürmeti

360Kodı arslan başını oldem yire
Özr idüben yalvarur Peygamber'e

Ol Mukaffa' çün bu hâli gördi dir
Vâlih oldı aklını yitirdi dir

Ya Muhammed didi bu aslanı ben
Yavırı iken tağda buldum anı ben

Kanda bilür bu sözi digil baña
Kim bu hale kalmışım katı taña

Pes Resûlu'l-lah döniben söyledi
Müşkilün var ise di disün didi

Döndi didi ya aslan söyle 'ayan
Bu Muhammed hak mıdur yohsa yalan

Didi aslan ya Mukaffa' bilmiş ol
O mübârek arkasın açsın Resûl

İki talı ortasında bil hemân
Gör nübüvvet mührün anda bî-gümân

Ol Mukaffa' didi açgıl göreyüm
Ol Mukaffa' didi açgıl göreyüm

Pes Resûlu'l-lah mübârek tonını
Açdı nâgâh Mukaffa' gördi anı

370Kendi özini atdı anun üstine
Şöyle kim cânını virmek kasdına

Ta kim anun gözlerin kabladi nûr
Kalduruban barmagın kıldı sürûr

Ta ki Lâ ilâhe illallah didi
Hem Muhammedü'r-Resûlu'l-lah didi

Ol Mukaffa' bindi yine atına
Çekdi tigin geldi kavmi katına

Didi bilin ya nebî pinhân hemân
Ben getürdim iş bugün Hakk'a imân

Hem Muhammed pâdişâhımdur 'ayân
İki dünyâda bilün pîr ü civân

Siz dahı imân getürin tiz Hakk'a
Yohsa kırdım sizi cümle mutlaka

Çünkü gördiler anı kavmi hemân
Cümle bir kezden getürdiler imân

Yidi bin er cümlesi döndi Hakk’a
Çıksun ol gün anlara yavuz baka

Ol Mukaffa’ hânesin açdı bu kez
Ol çeriye varını saçdı bu kez

380Cümle toydı ehl-i İslâm ol zamân
Hem Resûl’e virdi yüz deve tamâm

Yüz dahı virdi aña kul karavaş
Yüz devenün yüki kıymetli kumaş

Cümlesin virdi Ali’ye ol Resûl
Hâlid’e virdi o dahı eri bol

Pes gaza tükendi oldu iş tamâm
Ol Mukaffa’ döndi ya imâm

Çün yaşum irişdi yüze ya Resûl
Bitdi maksûdum cihânda adı bol

Hasseten kim gördüm mübârek yüzini
Hem işitdüm şehd ü şeker sözini

Diledüm şimden girü kim ya Habîb
Kim beni katına okusun Muhîb

Didi Peygamber Huda hâzır durur
Her ne dirsен işidür anı görür

Geldi ol dem anda Cebrâil-i emîn

Öyle vakti olıcagaz bil hemîn

Ya Muhammed ol kişi dir cân vire
Vara andan Hazret'e yüzün göre

Öyle vakdı oldu çün anda yakîn
Ol Mukaffa' oturur birgün hemîn

390Yanı üzre ol zamân yıkıldı dir
Barmağın kaldırdı teslim oldu dir

Çünkü Peygamber anı gördi hemîn
Gusl tekfîn eyledi kazdırdı sîn

Çünkü koydı anı anda ol İmâm
Bak Hudâ'nın lûtfuna sen ey hümâm

Yüz yaşında putlara tapan kişi
Âkîbeti gör kim hayr oldu işi

Ya İlâhî lûtfuna yok güft ü gû
Lûtf idüb didin bize lâ takkatû

Pes oradan göçdi gitdi Mustafâ
Cümle leşker bilesince hoş safâ

Söz öküştür bir nice gün gitdiler
Çün Medîne'ye yakıncak yitdiler

Râvi eydür anda ol gün ol Resûl
Ol Ebu Bekr'i sorucı koydı ol

Bir yigit var idi anda nev-civân
Ehl-i ensâr idi gâyet pehlivân

Bir karıcuk anası vardı anı
Gâyet ile hem severdi oğlını

400Pes gazâya gitmeli oldu hemân
Aldı Ebu Bekr getürdi ol zamân

Yalvarub ısmarladı oğlun aña
Sağ selâmet viresün oğlum baña

Bu gazâda çünki varı öldi ol
Hikmetu'l-lah anda şehîd oldu ol

Çün Medîne'ye yakıncak geldiler
Her birisi müjdeciler saldılar

Sıddîk'un hâtırına düşdi ol
Ağlayuban oldu gâyetde melûl

Didi şimdi anasu karşı gele
Bulmaya oğlunu key gam-gîn ola

İş bu fikrle giderken ol emîn
Ağzına aldı mübârek sakalın

Zîra gam-gîn olsa bir kişi
Sakalın ağzına almakdur işi

İrdi bir at sesi ol dem semi'ne
Nâgehân döndi bakdı ardına

Gördi ol oğlan dirilmiş geldi ol
Bakdı hayrân oldu aña ol emîr

371

410Didi oğlum nicedür hâlin senün
Niye irdi iş bu ahvâlin senün

Didi anda ben şehîd olmuşıdum
Cennet'e varub Hakk'ı bulmuşıdum

Şimdi Rabbim baña fermân eyledi
Yine rûhum baña ihsân eyledi

Geldi ol demde Resûl'e Cebrâil
Ya Muhammed çok selâm itdi Halîl

Di Ebi Bekr'e işitsün iy ahı
Almasun sakalın ağzına dahı

Yoksa Âdem'den berü ölmüşleri
'İzzetüm Hakkı kılırum heb diri

Ol nice sultân imiş gördin mi sen
Nice rahmet bulsın aña buğz iden

Çünkü şehre yakın geldi ol İmâm
Cümle karşı geldiler mîr gulâm

Ol Resûlu'l-lah'ı çünkü gördiler
Elin öpüb yire yüzler sürdiler

Hem karıcuk dahı aldı oğlanı
Öpe kuça eve ilitdi anı

420Hem bu meclîs burada oldı tamâm
Ol Resûl'ün rûhına yüz bin selâm

Okıyanı dinleyeni yazanı yazdıranı

371

372

Rahmetinle yarlıgagıl ya Gani

Fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât

Bin günâhı afv ider bir selavât

